

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT BİLİM DALI

AB EKONOMİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ: BREXIT SÜRECİ

MUSTAFA AY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. MEHMET ALAGÖZ

Konya-2022

ÖNSÖZ

Bu çalışmada entegrasyon türlerinden, sağladığı avantaj ve dezavantajlardan bahsedilmiştir. Dünya ve bölgelerdeki ekonomik değişim sonucu ortaya çıkan entegrasyon örnekleri incelenmiştir. Bu entegrasyon yapıları arasında Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik durumu değerlendirilmiştir. Sonrasında Avrupa Birliği içerisinde Birleşik Krallık'ın durumu incelenerek tarihsel süreci ile birlikte Brexit açıklanmış, politik ve sosyal nedenleri belirtilmiştir. Brexit'e neden olabilecek ekonomik göstergeler detaylı olarak incelenmiştir.

Tez çalışmamın yürütülmesi sürecinde yardım ve ilgilerini eksik etmeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ALAGÖZ olmak üzere Prof. Dr. Ahmet AY ve Prof. Dr. Haldun SOYDAL'a teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda bu süreçte göstermiş oldukları destek ve anlayışlarından dolayı değerli aile üyelerim olan annem, babam, kardeşlerime ve kıymetli arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

MUSTAFA AY

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
Özet	vii
Abstract	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.EKONOMİK ENTEGRASYON VE AVRUPA BİRLİĞİ.....	3
1.1. Ekonomik Entegrasyonların Kuruluş Nedenleri	7
1.2. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları.....	9
1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi.....	10
1.2.2. Gümrük Birliği	11
1.2.3. Ortak Pazar	12
1.2.4. İktisadi Birlik.....	13
1.2.5. Siyasi Birlik.....	14
1.3. Ekonomik Entegrasyonların Başarı Kriterleri.....	14
1.3.1. Gelişmişlik Düzeyi, Üretim Yapısı ve Kaynak Donatımı	15
1.3.2. Altyapı İmkânları.....	16
1.3.3. Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru	16
1.3.4. Ulusal Politikalar	17
1.3.5. Bölgesel Yatırım Politikası.....	17
1.3.6. Ortaya Çıkacak Farklılıklar ve Tazmin Prensibi	18
1.4. Dünya Üzerindeki Ekonomik Entegrasyon Örnekleri	18
1.5. Avrupa Birliği'nin Oluşumu	26
1.5.1. AB Genişleme Süreci	29
1.5.1.1. Birinci Genişleme Süreci (Birleşik Krallık, Danimarka, İrlanda - 1973)	32
1.5.1.2. İkinci Genişleme Süreci (Yunanistan - 1981).....	34
1.5.1.3. Üçüncü Genişleme Süreci (İspanya ve Portekiz - 1986)	34
1.5.1.4. Dördüncü Genişleme Süreci (Avusturya, Finlandiya, İsveç - 1995) .	35
1.5.1.5. Beşinci Genişleme Süreci (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi - 2004) (Romanya, Bulgaristan - 2007).....	35

1.5.1.6. Altıncı Genişleme Süreci (Hırvatistan- 2013)	37
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
2.SAVAŞ DÖNEMLERİ SONRASI DÜNYA, BÖLGELER VE AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİSİ.....	39
2.1. Genel Görünüm.....	39
2.1.1. Bölgelerin Genel Görünümü	45
2.1.2. Avrupa Birliği'nin Genel Görünümü	48
2.2. Ticaret	51
2.2.1. Bölgelere Göre Ticaret	53
2.2.2. Avrupa Birliği İçin Ticaret	59
2.3. Sermaye Akımları ve Yatırımlar	66
2.3.1 Bölgelere Göre Sermaye Akımları ve Yatırımlar.....	67
2.3.2. Avrupa Birliği İçin Sermaye Akımları ve Yatırımlar.....	69
2.4. 2008 Küresel Ekonomik Krizi	70
2.5. COVID-19 Pandemi Dönemi.....	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	79
3.BİRLEŞİK KRALLIK'IN AB EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE BREXIT'İN ORTAYA ÇIKARMASI MUHTEMEL SONUÇLARI.....	79
3.1. Brexit Sürecine Genel Bakış	79
3.2. Brexit Sürecinin Siyasal ve Sosyal Nedenleri.....	80
3.3. Brexit'in Ekonomik Nedenleri.....	84
3.3.1. Milli Gelir.....	84
3.3.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir	86
3.3.3. Enflasyon.....	89
3.3.4. İşsizlik Oranı	91
3.3.5. Dış Ticaret	94
3.3.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	96
3.3.7. Avrupa Birliği Bütçesi.....	99
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	110
KAYNAKÇA.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: EKONOMİK ENTEGRASYON TÖRLERİ VE ÖZELLİKLERİ	13
TABLO 2: ENTEGRASYONLARIN NÜFUS, MİLLİ GELİR VE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİRLERİ	25
TABLO 3: YILLARA GÖRE AB GENİŞLEMESİ VE KATILAN ÜLKELER	37
TABLO 4: 2019 YILI DÜNYA VE AB EKONOMİLERİ	37
TABLO 5: DÜNYA EKONOMİSİNİN YILLIK BÜYÜMESİ (YÜZDE)	42
TABLO 6: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN 2008 KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASINDA GERÇEKLEŞEN TEMEL MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİ	73
TABLO 7: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN COVID-19 PANDEMİ KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASINDA GERÇEKLEŞEN TEMEL MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİ	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: ECU ÜLKELERİ.....	19
ŞEKİL 2: NAFTA ÜLKELERİ	20
ŞEKİL 3: MERCOSUR ÜLKELERİ.....	22
ŞEKİL 4: ASEAN ÜLKELERİ	23
ŞEKİL 5: ANDEAN ORTAK ÜLKELERİ	24
ŞEKİL 6: 1960-2020 YILLARI ARASINDA DÜNYA GELİR MİKTARI (SOL EKSEN) (TRİLYON ABD DOLARI) VE DÜNYADA KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR MİKTARI (SAĞ EKSEN) (ABD DOLARI)	40
ŞEKİL 7: KÜRESEL MAL VE HİZMET İHRACATININ BÜYÜKLÜKLERİ (SOL EKSEN) (TRİLYON ABD DOLARI) VE DÜNYA TİCARETİNDEKİ PAYLARI (SAĞ EKSEN)	44
ŞEKİL 8: DÜNYADAKİ MAL TİCARETİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	45
ŞEKİL 9: DÜNYA GELİRİNDEKİ PAYLAR (%)	47
ŞEKİL 10: AVRUPA BİRLİĞİ VE DÜNYA GELİR MİKTARI (SOL EKSEN) (TRİLYON ABD DOLARI) VE AB'NİN DÜNYADAKİ PAYI (SAĞ EKSEN)	49
ŞEKİL 11: AB VE DÜNYA'DA KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR (SOL EKSEN) (ABD DOLARI) VE ARTIŞ ORANLARI (SAĞ EKSEN).....	50
ŞEKİL 12: DÜNYADAKİ İHRACAT MİKTARINDAN BÖLGELERİN PAYLARI (%).....	53
ŞEKİL 13: DÜNYADAKİ İTHALAT MİKTARINDAN BÖLGELERİN PAYLARI (%).....	54
ŞEKİL 14: BÖLGELERİN DÜNYADAKİ MAL TİCARETİNDE PAYLARI (%).....	57
ŞEKİL 15: BÖLGELERİN DÜNYADAKİ HİZMET TİCARETİNDE PAYLARI (%)	58
ŞEKİL 16: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İTHALAT VE İHRACAT MİKTARLARI (TRİLYON ABD DOLARI) VE DÜNYA TİCARETİNDEKİ PAYLARI (%).....	59
ŞEKİL 17: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE MAL VE HİZMET TİCARETLERİNİN TOPLAM TİCARETİNDEKİ PAYLARI (%).....	61
ŞEKİL 18: AB'NİN TOPLAM İHRACAT-İTHALATI VE BÖLGE İÇİ TİCARET MİKTARI (TRİLYON ABD DOLARI).....	62
ŞEKİL 19: AVRUPA BİRLİĞİ VE DÜNYA'DAKİ MAL İHRACATININ SEKTÖREL DAĞILIMLARI.....	63
ŞEKİL 20: DÜNYADAKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM MİKTARI (TRİLYON ABD DOLARI) VE ARTIŞ ORANI.....	66
ŞEKİL 21:: DÜNYADAKİ TOPLAM DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARDAN ALINAN PAYLAR (%).....	67
ŞEKİL 22: AVRUPA BİRLİĞİ VE DÜNYADAKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM MİKTARLARI (TRİLYON ABD DOLARI) VE AB'NİN ALDIĞI PAY (%)	69
ŞEKİL 23: BİRLEŞİK KRALLIK'IN MİLLİ GELİR DEĞERİ, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BİRLEŞİK KRALLIK DÂHİL OLDUĞU VE OLMADIĞI DURUMLARDAKİ MİLLİ GELİR DEĞERLERİ (TRİLYON ABD DOLARI).....	84
ŞEKİL 24: BİRLEŞİK KRALLIK'IN KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR DEĞERİ, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BİRLEŞİK KRALLIK DÂHİL OLDUĞU VE OLMADIĞI DURUMLARDAKİ KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR DEĞERİ (ABD DOLARI).....	87
ŞEKİL 25: YILLAR İÇERİSİNDE BİRLEŞİK KRALLIK VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GERÇEKLEŞEN ENFLASYON ORANLARI	89
ŞEKİL 26: YILLAR İÇERİSİNDE BİRLEŞİK KRALLIK VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GERÇEKLEŞEN İŞSİZLİK ORANLARI.....	92

ŞEKİL 27: YILLAR İÇERİSİNDE BİRLEŞİK KRALLIK VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İHRACAT DEĞERLERİ (TRİLYON ABD DOLARI)	94
ŞEKİL 28: YILLAR İÇERİSİNDE BİRLEŞİK KRALLIK VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İTHALAT DEĞERLERİ (TRİLYON ABD DOLARI)	95
ŞEKİL 29: YILLAR İÇERİSİNDE BİRLEŞİK KRALLIK VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM MİKTARLARI (MİLYAR ABD DOLARI)	97
ŞEKİL 30: YILLAR İÇERİSİNDE BİRLEŞİK KRALLIK'IN AVRUPA BİRLİĞİ'NDEKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM MİKTARINDAKİ PAYI (%)	98
ŞEKİL 31: YILLAR İÇERİSİNDE AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÇE HARCAMALARI, BİRLEŞİK KRALLIK'A KATKISI (MİLYAR) VE BİRLEŞİK KRALLIK'IN PAYI (%)	102
ŞEKİL 32: YILLAR İÇERİSİNDE AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÇE GELİRLERİ, BİRLEŞİK KRALLIK'IN KATKISI (MİLYAR) VE BİRLEŞİK KRALLIK'IN PAYI (%)	103
ŞEKİL 33: 1976-2020 YILLARI ARASINDA BİRLEŞİK KRALLIK'IN AB BÜTÇESİNE YAPTIĞI KATKI VE ALDIĞI DESTEK MİKTARI (MİLYAR)	105
ŞEKİL 34: 1976-2020 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN AB BÜTÇE DENGİ MİKTARLARI VE BİRLEŞİK KRALLIK'IN OLMADIĞI VARSAYIMINDA GERÇEKLEŞMESİ BEKLENEN BÜTÇE DENGİ MİKTARLARI (MİLYAR)	107

AB EKONOMİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ: BREXIT SÜRECİ

Özet

Brexit, “Britain” ve “Exit” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş olan ve Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği entegrasyonundan ayrılışını ifade eden yeni bir kavramdır. AB entegrasyonunda ilk kez bir üye ülkenin ayrılması ile gerçekleşen Brexit’in ortaya çıkışında başta AB anayasası düşüncesi nedeniyle politik, göçmen krizi nedeniyle sosyal birçok farklı neden bulunmaktadır. Bu politik ve sosyal nedenler çalışmada kısaca açıklanacaktır. Ancak bu çalışma, alanı itibariyle bu ayrılığın iktisadi yönlerinin ortaya konulacağı ve değerlendirileceği bir çalışma olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Brexit’in Birleşik Krallık açısından ekonomik nedenlerinin incelenmesi ve bu inceleme neticesinde geçmiş verilere dayanarak Avrupa Birliği’nde oluşabilecek yeni ekonomik konjunktüre dair bir öngörü oluşturabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Birleşik Krallık, Brexit, Entegrasyon

Transformation of The EU Economy: The Brexit Process

Abstract

Brexit is a new concept created by combining the words "Britain" and "Exit" and expresses the departure of the United Kingdom from the European Union integration. There are many different reasons for the emergence of Brexit, which took place with the departure of a member country for the first time in EU integration, primarily political due to the idea of the EU constitution, and social due to the immigrant crisis. These political and social reasons will be briefly explained in the study. However, this study will be a study in which the economic aspects of this separation will be revealed and evaluated.

The purpose of this study is to examine the economic reasons for Brexit in terms of the United Kingdom and to create a prediction about the new economic conjuncture that may occur in the European Union based on the past data as a result of this analysis.

Keywords: Brexit, European Union, Integration, United Kingdom

GİRİŞ

Entegrasyonlar, dünya üzerinde bölgesel ekonomik gelişimin en önemli araçlarıdır. Entegrasyonların, bölge ülkeleri içerisinde ekonomik gelişimi arttırırken aynı zamanda politik işbirliği düzeyini de arttırıcı etkisi yüksektir. Dünya üzerinde birçok farklı örneği olan entegrasyonların en gelişmiş şekilde uygulanan örneği ise 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurulan ve yıllar içerisinde gitgide büyüyerek önce Avrupa Ekonomik Topluluğu, sonrasında Avrupa Topluluğu en son ise Avrupa Birliği adını alan yapıdır. Bu yapı ilk olarak Avrupa coğrafyasında bulunan altı ülke arasındaki kömür ve çelik ticareti üzerine inşa edilirken zamanla önce ekonominin diğer alanlarındaki işbirliğine sonrasında ise sosyal ve politik alanlarda da işbirliğine dönüşmüştür.

Avrupa Birliği, hem ülke ekonomilerine sağladığı fayda hem de buna bağlı olarak bu ülkelerde yaşayan toplumlar için sosyal gelişmeyi arttırması sebebiyle yıllarca bölge ülkeleri için bir cazibe merkezi olurken aynı zamanda dünya ülkeleri ve entegrasyonlar için özenilen ve örnek teşkil eden bir yapı olmuştur. Kalkınma süreçlerini tamamlamış güçlü ekonomilere sahip ülkelerle aynı yapının içerisinde bulunmanın sağlayacağı politik güç de bu cazibeyi arttırmıştır. Ancak yıllar içerisinde Avrupa Birliği'nde yaşanan değişim sonucu oluşan çok uluslu yapı, ülkelerin tek başına karar verme yetkilerini kısıtlamış ve dolayısıyla egemenlik yapısından kısmen vazgeçme zorunluluğu getirmiştir. Bu zorunluluk bazı ülkeler için entegrasyondan sağlanan faydadan dolayı tölere edilebilirken, Birleşik Krallık bu toleransı gösteren ülkelerden olmamış ve birlikten ayrılma yönünde yapılan referandum sonucu halkın yüksek desteğiyle Avrupa Birliği'nden çıkış sürecini başlatmıştır. Brexit olarak adlandırılan bu çıkış, yarım yüzyıldan uzun bir süredir ülkeler için cazibe alanı olan Avrupa Birliği açısından ilk defa yaşanan bir durumu ortaya çıkartmıştır.

Yüksek lisans tezimin birinci bölümünde, entegrasyonun tanımı yapılacak ve ortaya çıkış sebepleri ile birlikte entegrasyon çeşitleri ve gelişimleri açıklanacaktır. Dünyadaki entegrasyon yapıları örnekleri ile birlikte değerlendirilecektir. Buna ek olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adı altında 1951 yılında kurulmuş olan,

günümüzde ise Avrupa Birliği ismini taşıyan entegrasyon yapısının tarihsel gelişimi ve genişleme dönemleri ele alınacaktır.

İkinci bölümde dünya ekonomisi, dünya üzerindeki bölgelere göre ekonomik durum ve Avrupa Birliği ekonomisi değerlendirilecektir. Seçilmiş ekonomik göstergeler için öncelikle dünya ekonomisindeki gelişim, sonrasında dünya üzerindeki bölgeler arasındaki gelişim ve son olarak aynı gösterge için Avrupa Birliği ekonomisinin durumu incelenecektir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bu yana yaşanan 2008 Küresel Krizi ve 2020 COVID-19 pandemisiyle ortaya çıkan kriz dönemlerinden kısaca bahsedilerek bu dönemlerde birlik ekonomisinin durumu değerlendirilecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise, seçilmiş ekonomik göstergeler için Avrupa Birliği ile Birleşik Krallık'ın durumları incelenecektir. Bu inceleme miktarsal göstergeler için pay, oransal göstergeler için ise kıyaslama esaslı olarak yapılacak ve çıkan sonuçlardan hareketle Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılışını hazırlayan, Brexit'e neden olabilecek ekonomik durumlar değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.EKONOMİK ENTEGRASYON VE AVRUPA BİRLİĞİ

19.yüzyılın sonlarından 20.yüzyılın ortalarına kadar geçen zaman, dünya için siyasi, sosyal ve ekonomik bir kaosa sahne olmuştur şüphesiz. İlk olarak birinci dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile ortaya çıkan yeni devletler ve bunun doğal sonucu olarak Avrupa ve Ortadoğu coğrafyasının yeniden şekillenmesi, sonrasında ise Nazi Almanyası'nın askerî saldırganlık ve yayılmacılık içeren politikalarının sebep olduğu ikinci dünya savaşı sonrası Doğu Avrupa coğrafyasında yaşanan değişim bu kaostun siyasi boyutunu oluşturmaktadır. Arkasında, ölen 18 milyon insanın yanında 20 milyonu aşkın yaralı bırakan savaşın yorgunluğu tüm dünyada devam ederken, savaştan hemen sonra ortaya çıkan ve 50 milyonu aşkın insanın ölümüne yol açan ispanyol gribi ve II. dünya savaşı esnasında Nagazaki ile Hiroşima'ya atılan ve izleri hâlâ devam eden atom bombaları, bu sürecin yarattığı sosyal tramvalardır. Savaş süreçlerinde ülkelerin silahlanmaya ayırdığı payların yüksek olması, yaşanan insan kayıplarıyla her alanda düşen üretim miktarları, dayatılan savaş tazminatları ve zarar gören yapılar, sürecin sonunda devletlere ciddi mâli yükler yüklemiştir. Özellikle Avrupa coğrafyasında kendini hiperenflasyon olarak gösteren bu durum aynı zamanda sürecin ekonomik çıktısı olmuştur (Alagöz, 2021).

Birinci dünya savaşından hemen sonra dünya ticaretinde önemli daralmalar başladı. Savaşan ülkelere ülke içi üretim kayıplarına yol açarken, oluşan dış ticaret açıkları oldukça arttı. Artış sebebi ise savaşın ilk yıllarında ABD'den büyük ölçüde mal ithal edilme sürecine girilmesiydi. ABD bu ithalatı karşılayacak bir ekonomik büyüklüğe sahip idi ve bu ithalat artışı, ABD ekonomisinin ihracatının artması ile büyümesine önemli katkı sağladı. Diğer yandan, ABD içinde süre gelen deflasyonist açık kapatılarak, ABD ekonomisinde büyük canlanma sağlandı. Savaşan ülkelerdeki finansal kayıplardan dolayı ABD, kendine bağlı ülkelerin ithalat yapabilmeleri için savaşan ülkelere borç verme politikası uyguladı. Üstüne üstlük, ABD savaşa girdikten sonra, büyük miktarda dışarıya silah ve askeri harcama yapmaya başladı. ABD hariç savaşan bütün ülkeler bu finansal sonuçlarla karşılaşmışlardır. ABD ise

girdiği dünya savaşlarından zenginleşerek çıkmıştır. Bunun birinci ve en önemli sebebi, savaşan ABD'nin topraklarına tek bir kurşun değmemiş olmasıdır. Yani savaşın yarattığı yıkıntı, şehirlerin yok edilmesi, fabrikaların yıkılması, alt yapının çökertilmesi ve bunun yarattığı üretim kaybını ABD'nin yaşamamasıdır. İkinci dünya savaşından sonra oluşan yeni iki kutuplu dünyada ABD, kendi ekonomik ideolojisini hâkim kılmak adına serbest piyasayı ve neoliberalist politikaları kabul eden, başta savaştan yeni çıkan Avrupa ülkeleri olmak üzere teknik ve finansal desteklerini arttırmıştır. Savaş sonrası her yönden telafisi zor zararlarla karşılaşan ülkeleri, olası SSCB etkisinden korumak da bu desteklerin arttırılmasının en önemli nedenlerindendir. ABD bu desteğinin karşılığını BrettonWoods sistemi sonucu altın kambiyo düzeni ile parasını uluslararası güç hâline getirerek almıştır. Çünkü bu altın kambiyo düzeninde ekonomik güç altına, altın ise dolara endekslenmiştir. Sistemin ABD'ye faydası sadece parasını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda bu ülkeleri hem ekonomik hem de politik olarak kontrol altında tutabilmesini sağlamıştır. Bu sistemin ikinci ayağında, devletlerin dış ticaret açıklarını kısa vadeli kredilerle finanse etmek ve o devletlere ekonomilerini düzenlemeleri için tavsiye vermek amacıyla IMF'nin kuruluşu vardır. Sistemin üçüncü ayağı ise ülkelerin savaş sonrası yeniden imar ve altyapı çalışmalarını uzun vadeli kredilerle fonlamak amacıyla Dünya Bankası'nın kuruluşudur. Bu iki örgütün de fonlamasında en büyük pay sahibi ve fonlama oranında yetkinlik esassından dolayı, ABD bu örgütlerdeki yönetimlerde tek söz sahibi olmuştur. Bu durum yukarıda bahsedilen diğer ülkeleri politik ve ekonomik olarak kontrol altında tutmasının en büyük kanıtlarından biridir. BrettonWoods sisteminin son halkası ise dünya ticaretinde savaş döneminden kalan dışa kapalı anlayışın, gümrük ve kota sınırlarının düzenlenebilmesi ve engellerin kaldırılabilmesi amacıyla öncelikle 1948'te Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT) imzalanmış, daha sonra 1995'te ise daha geniş yetkilendirme ile Dünya Ticaret Örgütü(WTO) kurulmuştur (Akın, 2017, s.120-127).

Tüm bu gelişmeler ile birlikte doğru politika uygulayan ülkeler hızlı şekilde ekonomik yapısını düzenlemiştir. Bu noktada doğru politika olarak ABD'nin önerisi serbestleşme hareketleri olmasına rağmen Avrupa ülkeleri ithal ikameci bir anlayışla kendi kaynaklarını kullanım önceliğine alan politikalar izlemiştir. Bu politikalar

Ülkelerin hızlı gelişmesine katkı sağlamıştır (Arslan, 1998, s.9-10). Bu politikaların en önemli kanıtlarından biri de 1951’de imzalanan Avrupa Demir ve Çelik Anlaşmasıdır.

İkinci dünya savaşı sonrası oluşan diğer blok olan ve sosyalist ekonomik düzeni benimseyen SSCB’nin ekonomik ideolojisini savunan doğu bloğunda ise böyle yapılanmalar olmamıştır. Böyle yapılanmalar olmadığından batı bloğu olarak ABD önderliğinde oluşturulan bloğun ekonomik gelişimi, SSCB önderliğindeki doğu bloğundan daha hızlı gerçekleşmiştir. 1990’lı yılların sonları itibariyle özellikle Rusya’daki sovyet rejiminin de dağılması ile birlikte oldukça yayılan ve hız kazanan küreselleşme hareketleri 21.yüzyılın ilk yıllarında da ivmelenerek devam etmiştir. Bu ivmelenme sonrası dünyadaki ticaret ile birlikte küresel sermaye akımları da hızlanmış, yatırım ve finansal yapıdaki hareket değişimleri artmış ve çok yönlü bir yapı kazanmaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda dünya ekonomisindeki etkin gücün devletlerden, küresel ölçekli şirketlere geçtiği dönem olma özelliğindedir. Çünkü, küreselleşme sürecinin getirdiği çok uluslu şirket yapıları, özel sektörde devlet baskısını ortadan kaldırmış ve dünya ekonomisindeki liberalleşmeyi tetiklemiştir. Bu durum ile beraber özel sektör-devlet etkileşimi gitgide ters yönlü gelişmiş ve bugün küresel ölçekli şirketler, devletlere yaptırım gücünü elinde bulunduran yapılanmalar hâline gelmiştir (Alagöz, 2021).

Böylece küreselleşme olgusunun gelişimini belirleyen ana faktörün kâr maksimizasyonu olduğu anlaşılabilir. Tüm dünyanın hammadde pazarı ve kaynağı olarak görüldüğü bu aşamada, bu kapasiteyi sağlamada “işletme kapasitesi”nin ve özellikle çok uluslu şirketlerin bu iş kapasitesindeki girişimciliğinin rolü ve etkinliği çok yüksektir. Çok uluslu şirketlerin mülkiyet coğrafyası zamanla değişti. Örneğin, 1966’da dünyada en büyük beşyüz imalat şirketinin %61’i Amerika Birleşik Devletleri’ndeydi. Yıllar içerisinde bu şirketler arasındaki ABD pazar payı 1991’de %31’e düştü. Ancak A.T.’nin pazar payı, şirketlerde başlangıçta %28’idi, ancak %34’e yükseldi. Öte yandan, Japon menşeli şirketlerin payı 1966’da %7’den 1991’de %24’e yükseldi. Diğer firmaların payı 1991’de %4’ten %11’e yükseldi. Pazar ve üretim yeri kâr maksimizasyonu açısından bakıldığında çok önemli bir yere sahiptir. Ancak unutulmamalıdır ki girişimcilerin dünya çapındaki bağlamda kârlarını

maksimize etme hedefi ile pazar genişletme hedefi, günümüz ile aynı şekil ve yöntemde olmasa da geçmişte de geçerlidir. Özellikle 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın sonlarında mallar ve piyasalar bağlamında bu amaç (dünyayı bir meta ve piyasa olarak görmek ve buna göre hareket etmek) büyük bir uygulanabilirliğe sahipti. Fakat modern mânâda globalleşme ve globalleşme dönemi, yalnızca girişimci faktörün (zaten var olan) hedefe ulaşma arzusunun bir yansıması değildir; Aynı zamanda, esasen bir dizi faktörün etkisi altında ortaya çıkan bir sonuç ve daha sonra ona etki eden bir süreç olmalıdır. Bu sebeple günümüzde küreselleşmenin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan faktörleri açıklamak gerekmektedir (Balkanlı, 2002, s.14-15).

Küreselleşmenin bu kadar hızlandığı günümüzde, ülkeler arası ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin daha yüksek nitelikte seyrettiği ve dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan gelişme ve değişimlerin dünyayı çok kısa sürelerde etkilediği görülmektedir. Bu noktada, yaşanan gelişme ve değişimler ülkelerin kendini dünyaya kapatmasına izin vermez iken bir yandan da kendi ekonomik çıkarlarını korumak ve garanti altına almak için anlaşmalar yapmaya yöneltmiştir (Kürkçü-Dumanlı, 2013, s.1-3).

Bu anlaşmaların gitgide gelişmesi ve genişlemesi, “entegrasyon” kavramını ortaya çıkartmıştır. Entegrasyon, sözlükteki anlamı ile bir araya gelme ve bütünleşmeyi ifade eden bir kavramdır. Uluslararası ekonomi literatüründe ise ekonomik entegrasyon, uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve birleşmesini ifade etmektedir (Denker ve Atabey, 1998, s.87-89).

Ancak dünya ekonomisi serbestleşme hareketlerine yönelimi teşvik ederken, bölgeselleşme hareketleri, bu küreselleşme hareketini engelleyici bir unsur olarak görülebilir ve bu görüş kısmen de doğrudur. Ancak küreselleşme hareketinin ülkeler için çok ciddi bir engel de ortaya koyduğu göz ardı edilmemelidir. Bu serbestleşme, ekonomilerdeki rekabet şartlarını oldukça ağırlaştırmıştır. Söz konusu engeli aşmak için ise ülkeler bölgesel işbirliklerine yönelerek rekabetçi yapılarını korumaya ve aynı zamanda genişleyen bir pazar hakimiyetine ulaşmayı hedeflemiştirlerdir. Bu durum göz önüne alındığında bölgesel entegrasyon, küreselleşmenin ortaya çıkardığı

bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve dünya siyasetinde entegrasyon ülkelerinin de söz sahibi olması ile ortak çözümlere ulaşılması da bölgeselleşmeye yönelim konusunda diğer bir etmendir. Entegrasyonların kuruluş süreçlerinde ulaştırma ve haberleşme kolaylığı sebebiyle coğrafi yakınlık önemli bir etken olmaktadır. Bu sebeple genel itibariyle ekonomik entegrasyonlar bölgesel olarak gerçekleşmektedir ve bölgenin kalkınmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Alagöz, 2021).

Küreselleşen ve ülkeler arası engellerin hem sosyal hem siyasi hem de ekonomik olarak günden güne azaldığı dünya düzeninde ülkeleri bu tür iş birliklerine iten, öncesinde gerçekleşenden daha yüksek fayda sağlama motivasyonudur. Bu motivasyonlar, ekonomik entegrasyonların ortaya çıkma nedenlerini oluşturmaktadır.

1.1. Ekonomik Entegrasyonların Kuruluş Nedenleri

Ekonomik entegrasyonlar, ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda optimum ekonomik faydayı sağlamak amacıyla oluşturdukları yapılardır. Bu ortak çıkarlar aynı zamanda ekonomik entegrasyonların kuruluş nedenlerini de gösterecektir. Bu bağlamda ekonomik entegrasyonların kuruluş nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

Genişleyen piyasa: Pazarın genişlemesi nedeniyle talep artmakta ve giderek daha fazla şirket ileri üretim tekniklerini kullanmak için arge faaliyetlerini artırmaktadır. Arge faaliyetleri nedeniyle verimlilik artışını etkileyen en önemli faktör, yükselen ekonominin teknolojik kapasitesinin geliştirilmesidir. Teknolojik gelişme ölçek büyümesine yol açarken, birim maliyetleri düşürür ve ölçek ekonomileri sağlar.

İçsel ve dışsal ekonomiler: Ekonomilerde, birim maliyetlerdeki değişiklikler iç ve dış faktörlerin sonucu olabilmektedir. İç ve dış dinamiklerle çalışan ekonomiler, sanayi sektöründe başlangıçta yetersiz iken, sonrasında tam kapasite çalışan ve üretimi büyütmek zorunda kalan bir ortam yaratmıştır.

Üretim faktörlerinin dağılımı: Tek pazarda ve ekonomik entegrasyonun sonraki süreçlerinde, üye ülkeler içerisinde üretim faktörlerinin serbest dolaşımı

vardır. Ülke ekonomisinin entegrasyona geçişi ile birlikte entegre alandaki üretim unsurlarının coğrafi dağılımı da değişecektir. Entegrasyon oluştuktan sonra, entegrasyon alanındaki üretici güçlerin coğrafi konumuna ilişkin iki farklı vizyon vardır. İlk vizyon; üretim faktörlerinin bütünleşmedeki toplanma etkisidir. Üretim unsurlarının serbest dolaşımı nedeniyle, üretim faktörlerinin teknolojik evrilmenin daha yoğun olduğu, emek ile sermayenin daha etkin kullanıldığı gelişmiş ülke ve nispeten baskın bölgelerde birleşmesi üretim unsurlarının toplanma etkisini oluşturur. İkinci bakış açısı, üretim faktörlerinin entegrasyondaki dağılma etkisidir. Ekonomik entegrasyonda toplanma etkilerinin yanı sıra dağılma etkileri de olabilir. Entegrasyonun bir sonucu olarak, ülkeler mobil üretim faktörlerinden yararlanmayı seçeceklerdir.

Rekabet artışı: Büyük pazarın (entegrasyon) kısıtlayıcı koşulları küçük pazara göre azaltıldığı için firmalar daha verimli çalışma imkanına sahip olacaklardır. Küçük pazarlar işletmelerin optimal ölçekte çalışmasına izin vermezken, büyük pazarlarda optimal ölçek elde edilir.

Politik nedenler: Genel olarak, ekonomik entegrasyon zamanla siyasi entegrasyona dönüşür. Ekonomik entegrasyonun ileri süreçlerinde, ülkeler arasında sosyal ve ekonomik politikaların bağdaştırılması, ülkeler arasında siyasi uyumu gerektirmektedir.

Diğer nedenler: Ekonomik entegrasyonun doğrudan nedeni olmasına rağmen, ülkelerin ekonomik entegrasyonuna hazırlanma ortamını yaratan ana unsurlar vardır. Bahsedilen unsurlar; ekonomik gelişme düzeyi, coğrafi, politik ve askeri konularda benzeşme, kültürel, dini ve tarihi kısıtlamalar ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerdir (Hepaktan ve Çınar, 2011, s.69).

Yukarıda belirtilen nedenler entegrasyonların kurulması için tetikleyici güç olmakla beraber ticaret yaratıcı bir etkide bulunsa da dünya üzerindeki küreselleşme ve ticari serbestleşmenin önündeki engellerden birinin de bölgesel entegrasyonlar olduğu açıktır. Bu durumun literatürdeki karşılığı ise ticaret saptırıcı etki olmaktadır. Bunun nedeni ise ülkelerin entegrasyon dışından daha ucuz maliyetlerle yapacağı ithalatı, birlik üyesi ülkelere daha maliyetli şekilde yapacak olmasıdır. Özellikle

1970'lerden sonra giderek artan ve yıllar içerisinde dünyanın her yerine yayılan bu küreselleşme düşüncesi, fiziki engellerin giderek ortadan kalktığı ve ticari serbestliğin hedeflendiği bir dünya yapısı söz konusu iken ekonomik entegrasyonlar dünya ekonomisi için kısıtlayıcı bir etkiye neden olmaktadır. Elbette küreselleşmenin tüm ülkelere aynı düzeyde nüfuz etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Korumacı ticaret ve gümrük politikaları yürüten ülkeler ile ise hedeflenen ekonomik serbestleşmeye ulaşmak oldukça zordur. Bu sebeple bölgesel entegrasyonlar bu ülkeler için daha kapsamlı bir ticaret imkânı sağlamaktadır. 2019 yılının sonunda ortaya çıkan COVID-19 salgını ile dünyada oluşan panik havası sonucu birçok ülke, diğer ülkelerle ticarî faaliyetlerini büyük oranda azaltarak korumacı politikalara yönelmiş ve bu sürecin sonucu, ülkeler arası ticarete komşu fakirleştirici bir etkiye sebep olmuştur (Alagöz, 2021).

1.2. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları

Entegrasyon hareketleri yoğun olarak II. Dünya Savaşı sonrasında başlamış; 1960'lı yıllardan itibaren de hız kazanmıştır. Ancak dünya ticaretine sağladığı etki bakımından asıl gelişme; 1980 sonrasında ülke ekonomilerinde büyüme, gelişme ve uluslararası rekabetin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Ekonomik açıdan Küreselleşme ile aynı anda meydana gelen bir diğer oluşum olan Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların son dönemde hızlanmasının nedeni, ülkelerin zorlaşan rekabet şartlarına birlikte karşı koyma ve artan pazar imkanlarını verimliliklerini yükseltmede kullanma çabasıdır. Entegrasyona girmekle üye ülkelerin üretim kapasitelerinde ilave artışlar olurken kaynakların optimum bileşimine de ulaşılır (Şanlı, 2004, s.163).

Bu entegrasyonların kurulmasındaki tek amaç, ülkelerin ticaret engellerini kaldırması da değildir. Politik ve sosyal amaçlar da önemli bir etkidir. Coğrafi olarak yakınlığı olan ülkeler için entegrasyonlarda, dünya siyasetinde söz sahibi güçlü devletlerin bulunması politik olarak doğal bir savunma mekanizması yaratırken, uluslararası arenada etkinliğini de arttırmaktadır. Bu durum nitelikli üyelerin, entegrasyonun gelişmesi ve büyümesindeki politik önemidir. Bunun yanında, entegrasyonlardaki üye ülke sayısının artması doğal olarak nüfusun ve ekonominin genişlemesini sağlarken, bölgesel gücün de tek bir çatıda toplanmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin Avrasya Gümrük Birliği bölgedeki ekonomik etkinliği

arttırırken, Rusya gibi dünya siyasetinde söz sahibi bir ülkenin içinde bulunması sebebiyle Ermenistan, Kazakistan gibi katılan diğer ülkeler için uluslararası politikada güçlenmeye olanak vermiştir. Rusya ise bunun karşılığında daha geniş bir nüfus ve coğrafya hakimiyeti ile bölgedeki gücünü pekiştirmiştir (Alagöz, 2021).

Ekonomik entegrasyonların gelişimi ve dönüşümü konusunda en önemli kriter bölgesel birlikteliğin başarısıdır. Aşamalar halinde gerçekleşmesinin temelindeki sebep de budur çünkü ülkelerin sağlayacakları faydaların öncesinde öngörülmesi oldukça zordur. Ülkeler için hedeflenen fayda sağlanamadığı takdirde entegrasyonun başarısız olması sebebiyle ileri bir aşamaya taşınmaması ve dağılması olasıdır. Ancak ülkeler için beklenen veya beklenenden daha yüksek fayda sağlanması durumunda ise bu entegrasyonun ileri bir aşamaya taşınmasının faydayı arttıracığı düşüncesi ile hareket edilmektedir. Bu süreçlerde sürekli olarak başarı kriteri sağlandığı takdirde ise entegrasyonlar ekonomik birlikteliklerden, siyasi birlikteliklere dönüşecektir (Ertürk, 1993, s.6-7).

Tercihli ticaret anlaşmaları ile başlayan ekonomik entegrasyon beş farklı şekilde ve aşamalar halinde gerçekleşir. Tercihli ticaret anlaşmaları, katılan devletler için birtakım engellerin azaltılması amaçlayan ticari anlaşmalardır. Bu tür anlaşmalarda, tam bir ekonomik entegrasyon içermemekle birlikte entegrasyon öncesi hazırlık süreci olarak düşünülebilir (Seyidoğlu, 2017, s.246).

1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi, üyeler arasındaki ticari faaliyetlere kısıt ve engel uygulayan tarife ve kotaların devre dışı bırakılması, bununla beraber birlik dışında kalanlara ise ortak gümrük tarifesi uygulamalarının gerekli kılınmadığı ekonomik bütünleşme şekli olarak açıklanmaktadır. Bu tür bütünleşmeler, ekonomik politika ve kurum koordinasyonu ve birliği içermemektedir. Bu sebeple birlikteki ülkeler tarafından, birlik dışında kalan ülkelere uygulanan gümrük politikaları birbirinden bağımsız şekillenmektedir. Birleşme sonucu oluşan ortak piyasa üretim faktörlerinin girişine imkan vermemekte, yani yalnızca ortak bir pazar oluşumunu mümkün kılmaktadır. Bu ortak pazar kavramı tüm ekonomik faaliyetleri(AB), belli bir sektörü(EFTA) veya yalnızca belli bir mal grubunu(AKÇT) içerebilir. Latin Amerika

Serbest Ticaret Bölgesi(LAFTA), Avrupa Ekonomik Alanı(EES) dünyadaki serbest ticaret bölgelerine örnektir.

15 Kasım 2020’de ASEAN Zirvesi’nde Uzak Doğu ülkeleri arasında imzalanan yeni anlaşma ile iki yıl içerisinde Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık(RCEP) oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu anlaşma, kapsadığı ülkelerin nüfusları ve milli gelirleri itibariyle tüm dünyanın yüzde 30’una tekabül ettiği için dünyanın en büyük ticaret birlikteliği olacaktır.

Sonunda Avrupa Birliği’ne dönüşen yapının ilk adımı olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, ilk adımını belirli mallar çerçevesinde ticareti serbestleştirme amacıyla Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Paris Antlaşması sonucu kurulmuştur. Bu durum aynı zamanda AKÇT’ye uluslarüstü ilkelere göre oluşturulmuş ilk uluslararası örgüt sıfatını kazandırmıştır. AKÇT, çelik ve kömür ortak pazarı dışında, işsizlik oranını düşürmeyi ve iki dünya savaşı sonrası oldukça yıpranan katılımcı ülke ekonomilerini iyileştirmeyi de amaç edinmiştir (Çalış, 2018, s.91-94).

Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi(LAFTA), 1960 yılında imzalanan Montevideo Antlaşması ile Şili, Paraguay, Peru, Uruguay, Arjantin, Brezilya ve Meksika öncülüğünde kurulmuş bir serbest ticaret birliğidir. Sonraki süreçte Kolombiya, Ekvador, Venezuela ve Bolivya’nın da katılımı ile Güney Amerika’nın neredeyse tamamı ve Meksika’yı içinde barındıran oldukça büyük bir ekonomik alana dönüşmüştür (Güzelipek, 2018, s.402-404).

1.2.2. Gümrük Birliği

Gümrük birliği, ekonomik entegrasyon için serbest ticaret bölgesinden sonra gelen safhadır ve temeli birlik içerisinde olan ülkelerin birbirlerine gümrük tarifesi uygulamamaları esasına dayanır. Gümrük birliğinde, serbest ticaret bölgesi uygulamasının aksine birlik ülkeleri, birlik dışındaki ülkelerle ticaretinde ortak bir gümrük tarifeleri ortaya koymak durumundadır. Bu uygulamalardan hareketle entegrasyon süreci ile gümrük politikalarının birlikte düşünüldüğü görülmektedir. Gümrük birliği uygulamalarında birlik içi dolaşımda üretim faktörlerinin dolaşım serbestliği olmamakla beraber, özellikle sanayi mallarında ortak gümrük uygulaması

ve diğer tüm sınırlamaların ortadan kalkması söz konusudur. Doğu Afrika Topluluğu(ECA), Avrasya Gümrük Birliği(ECU), AET(Avrupa Ekonomi Topluluğu) gümrük birliği uygulamalarına örnektir.

Avrasya Gümrük Birliği, 2010 yılında Rusya, Kazakistan ve Belarus ortaklığı ile gümrük engellerini kaldırmak amacıyla kurulmuş bir örgüttür. Sonrasında Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılımıyla bugünkü hâlini almıştır. Avrasya Gümrük Birliği üye ülkeler arasındaki gümrük engellerini kaldırırken, üye ülkelerin kendi çıkarları çerçevesinde Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) gibi uluslararası ticaret organizasyonları ile müzakerelerinin önüne geçmiş ve bu gibi müzakereleri tüm birlik üyeleri için ortak şekilde yüklenen bir örgüt olmuştur (Alagöz, 2021).

1.2.3. Ortak Pazar

Ekonomik entegrasyonun üçüncü safhası olan ortak pazar kavramı, birlik içi ülkeler arasındaki ticarete tarife ve sınırların kalkmasını, gümrük birliğinde olduğu gibi birlik dışı ülkelere aynı tarife ve kotaları içeren politikaların uygulanmasını ve bunun yanında önceki ekonomik entegrasyon süreçlerinden farklı olarak üretim faktörlerinin de serbest dolaşımına olanak sağlayan bir bütünleşme örneğidir. Özetle isminden de anlaşılacağı gibi ortak pazar, üye ülkelerin hepsinin iç pazarlarından oluşan bir genişletilmiş iç pazar imkânı sunmaktadır. Fiziki(kişi ve mallar), teknik(prosedürler ve normlar gibi), mâli kısıtların olmaması ve vergi uyumsuzluklarının ortadan kalkması bu genişletilmiş ortak pazarın başarılı olması için önemli gerekliliklerdir. Avrupa Birliği(AB), Doğu Afrika Topluluğu(EAC) ortak pazar örneklerindendir.

Doğu Afrika Topluluğu, ilk olarak 1967 yılında kurulmuş ancak 1977'de üye ülkeler arası anlaşmazlıklar sebebiyle dağılmak durumunda kalmıştır. 1999 yılında üye ülkelerin tekrar toplanma çağrısı sonrası 2000 yılında tekrar kurulmuştur. Tanzanya, Kenya, Uganda, Ruanda, Burundi, Güney Sudan'ın üyeleri olduğu birlik 2005 yılında gümrük birliğine, 2010 yılında ortak pazar uygulamasına geçmiştir. 2013 yılında ise 10 yıllık bir süreç içerisinde parasal birliğe geçiş prosedürlerini tamamlama amaçlı ön protokolü imzalamıştır (Canbay ve Akyol, 2014, s.81).

1.2.4. İktisadi Birlik

Entegrasyonun son safhası olan iktisadi birlik ya da iktisadi ve sosyal birlik ise; ülkeler arasında mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, ortak ticaret politikaları uygulanması, diğer ülkelere karşı ortak dış tarife uygulanması, ortak ya da uyumlu sosyal politikalar uygulanması ve özellikle para ve bütçe politikalarını da içeren makro iktisadi politikaların koordinasyonu konularında ortaklığa gidilen durum şeklinde ifade edilebilir. Ekonomik entegrasyonların en ileri safhasını oluşturmaktadır. Bir diğer şekli de parasal birliktir. Üye ülkeler makroekonomik politika belirleme yetkilerini birliğe devretmektedir. Ekonomik ve parasal birlik üye ülkeler arasında tek bir paranın yaratılmasının yanı sıra ortak para ve maliye politikalarının uygulanması şeklinde de ifade edilebilir (Kone, 2012, s.5; Seyidoğlu, 1996, s.204).

Avrupa Birliği(AB)'nin de bu konuda en öncü örnek olduğu söylenebilir. Hem oluşturulan ortak para birimi(Euro), hem ortak gümrük politikaları hem de ortak sosyal ve dolaşım politikaları(Schengen Anlaşması) da bunu kanıtlamaktadır.

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyon Türleri ve Özellikleri

Entegrasyon Biçimi	Kısıtlamaların (Kota&Gümrük) Kaldırılması	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ortak Kurum & Politikalar
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
İktisadi Birlik ve Tam Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: (Yalçınkaya, 1997, s.415)

Ekonomik entegrasyon çeşitlerinin içerdikleri özellikler aynı zamanda bu yapıların gelişim süreçlerini de aşamalar hâlinde açıklamaktadır. Serbest ticaret bölgesi şeklinde gerçekleşen ekonomik entegrasyonlar gümrük ve kota kısıtlama faktörlerini ortadan kaldırırken bu gelişme sürecine ortak gümrük sistemleri de eklendiğinde, gümrük birliklerine dönüşmektedir. Entegrasyon ortakları için yapının ortak bir fayda sağlaması durumunda, bu faydanın daha da artması amaçlanarak emek, sermaye gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımı da sağlanarak, yapı ortak pazar entegrasyonuna dönüşmektedir. Bu şekilde geçirilen süreçte de başarı sağlanmış ve fayda artmış ise bu sefer ülkeler kurum ve politika farklılıklarını da

ortadan kaldırarak iktisadi birliktelik aşamasına geçerek süreci daha da geliştirmeyi hedeflemektedir (Şanlı, 2008, s.15-17).

1.2.5. Siyasi Birlik

Öncesinde bahsedilen entegrasyon biçimlerinin genel manada ekonomi çerçevesinde biçimlendiği görülmektedir. Bu bütünleşmeler ile ülkelerin ekonomi politikalarının tek elden yönetilmesi ve yönlendirilmesi söz konusu olmuştur.

Ancak bu aşamada, gerçekleştirilen bütünleşmenin yalnızca ekonomi politikası olma düzleminde çıkması gerekmektedir. Ve bu durum, siyasi birliği hem diğer entegrasyon şekillerinden farklı hem de daha zor kılmaktadır. Çünkü birlik içerisinde uygulanan ekonomik ortaklık, bu noktadan sonra güvenlik, savunma gibi daha geniş çaplı konuları da içermek durumunda olacaktır. Ve bu ortaklaşma, ülkelerin ekonomik bağımsızlığını büyük ölçüde ortadan kaldıracak ve yerini uluslararası otoriteye bırakmak durumunda kalacaktır (Akgönenç, 2009, s.8).

Bunun dışında siyasi birliğin uygulanması için gerekli ön şartların uygulama ortamlarının oluşabilmesi için kültürel olarak yeterli homojenliğin ve asgari ortak amaçların bulunması da gerekmektedir. Tüm bu zorluklardan dolayı da dünya üzerinde gerçekleşme ihtimali oldukça düşük olan entegrasyon biçimi olduğu söylenebilir.

1.3. Ekonomik Entegrasyonların Başarı Kriterleri

Ekonomik entegrasyonların ilk oluşum süreçlerinden başlamak üzere, katılım sağlayan ülkeler için istisna olmaksızın fayda sağlaması gerekmektedir. Entegrasyonun temel amacı olan bu faydanın aynı zamanda tüm ülkeler için göz önünde bulundurulması ve eşitsizliği önleyici şekilde dağılımı ile birlikte, mal ve hizmetlere ulaşımın hem fiziki hem de malî olarak kolaylık sağlaması önemlidir. Bu amaca yönelik olarak entegrasyonların kuruluş aşamasındaki en önemli nokta coğrafi yakınlık olmaktadır. Çünkü coğrafi yakınlık hem mal ve hizmetin edinim süresini kısaltırken, ulaştırma konusunda da maliyetleri oldukça düşürmektedir. Örneğin, Hindistan tarafından talep edilen bir ürün için ABD ve Çin'in üretici ülkeler olması durumunu değerlendirecek olursak, ürünün ABD'den talep edilmesi durumunda 3 gün sonrasında 100 dolar ulaştırma maliyeti ile teslim alınacakken, Çin'den ise

coğrafi yakınlık sebebiyle 1 gün içerisinde 20 dolar ulaştırma maliyeti ile teslim alınabilecektir. Bu durumda Hindistan'ın ürünü ABD yerine Çin'den temin etmesi daha akıllıca bir seçenek olacaktır. Bununla beraber entegrasyonların kuruluş sürecindeki hedeflerine ulaşması ve başarısı için gerekli bazı kriterler bulunmaktadır (Alagöz, 2021).

1.3.1. Gelişmişlik Düzeyi, Üretim Yapısı ve Kaynak Donatımı

Entegrasyonların başarılarındaki belki de en belirleyici etken ülkelerin gelişmişlik düzeyleridir. Ülkelerin gelişmişlik olarak birbirlerine yakın olması politik, ekonomik ve sosyal olarak oluşabilecek uyumsuzlukları ortadan kaldıracak veya oldukça düşük seviyelere indirgeyecektir.

Kalkınma düzeyi farklılıkları geçimlik tarım sektörünün dışında sanayi sektörü farklılıklarıyla kendini göstermektedir. Sanayileşme politikaları, kaynak donatımı farklılıkları, ülkeleri farklı düzeyde kalkınma safhasına götürmektedir. Bazı ülkelerin sanayileşmek için takip ettikleri politikalar (tarifelerin yüksekliği veya düşüklüğü, kotalar ve rekabeti önleyen başka unsurlar), diğer ülkelerde entegrasyona kadar takip edilmemiş olabileceği gibi, düşük düzeyde de takip edilmiş olabilir. Sanayi sektörü birbirine yakın büyüklüğe ulaşmış ekonomiler arası entegrasyon daha başarılı olabilir. Tarife yapılarındaki farklılıklar, ülkelerin sanayi maliyetleri hakkında da bize bilgi verebilir. Yüksek koruma duvarlarına alışmış sanayi yapıları, yüksek maliyetlerden dolayı, entegrasyonun başarısını önleyecektir. Fert başına verimlilik farklılaştığı zaman entegrasyonda sıkıntılar ve gerilmeler ortaya çıkar. Entegrasyonlar için endüstriyel çıkarlar, emek-sermaye ve emek-toprak ilişkisi de kaynak donatımı açısından oldukça önem arz etmektedir. Entegrasyonun başarılı olabilmesi için endüstriyel çıkarlar minimize edilmelidir. Bu durum ölçek ekonomilerinden yararlanmayı ve yeni endüstrilerde uzmanlaşmayı sağlayacaktır. Bazı ülkelerde emek bol olduğundan fiyatı düşük olabilir. Bazılarında ise sermaye ucuz faktör durumunda olabilir. Serbest ticaret sahası oluşturulan bir bölgede bu durum, uzmanlaşma açısından yarar sağlayabilecektir. Fakat böyle durumlar emek ya da sermaye yoğun tekniklerin kullanılması sonucunu doğurabilecektir. Bunun yanında emek-toprak oranında da ülkeler arasındaki maden kaynaklarındaki farklılıklar da ticaretin artmasını teşvik eder. Taraflar kalktığı takdirde bu

maddelerin kullanımı bölge içinde artar. Eğer söz konusu malların arzı tam elastik değilse ve üçüncü ülkelerin talebi de tam inelastik değilse, bölgeden dışa yapılan ihracatın değeri düşecektir. Fakat bölgenin bir ya da birkaç ülkesi, bazı mallarda tekel gücüne sahipse o takdirde bu ülkeler, ortak politika ile ticaret hadlerini lehe çevirebilirler (Ertürk, 1993, s.83-84).

1.3.2. Altyapı İmkânları

Ekonomik entegrasyonların yüksek oranda coğrafi olarak bölgesel şekilde oluşmasının temel nedeninin altyapı imkânları olduğu söylenebilir. Ülkeler arası mesafeler uzadıkça taşıma maliyetlerinin artması, entegrasyonların bölgeselliğini açıklamaktadır. Bunun yanında bölgesel ticaret sahalarındaki ulaşım ağlarının kuvvetli olması entegrasyonun başarısında büyük rol almaktadır. Gelişmiş liman, hava, demir ve karayolu bağlantıları ulaşımı kolaylaştırırken, maliyetleri de düşürerek ticari faaliyetleri arttırmaktadır. Aynı durum haberleşme ağları için de geçerlidir.

Gelişmiş ülkelerde ulaştırma ve haberleşme altyapılarının büyük oranda tamamlanmış olması, bu ülkelerin içerisinde bulundukları entegrasyonların hedeflerine daha kolay ulaşmasına olanak vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ise tam aksine yetersiz kalan bu altyapı olanakları hem ülkeler için maliyetleri yüksek kılmakta hem de entegrasyonun hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu tür durumlarda bölge ülkelerinin aralarındaki altyapı ağlarının yetersizliği yalnızca birkaç ülke için değil topluluk ülkelerinin tamamı için sorun olmasından dolayı entegrasyonu oluşturan ülkelerin beraber çözüm üretmeleri gerekmektedir (Karluk, 1998, s.435).

1.3.3. Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru

Başarılı bir entegrasyon için kabul edilmiş ödemeler dengesi ve döviz kuru politikası, bölge için önem arz eder. Bölge içinde yanlış yönlendirilmiş döviz kuru politikası tarifeler kadar, iç ticarete engel olabilir. Aşırı değerlenmiş kurlar bölge ülkelerini bölge dışından ithalata zorlayabilir. Aralarında iç bağımlılık artarken bölge ülkelerinin, kendi döviz kurlarının ticarete işbirliğine ve yabancı yatırıma engel olacak şekilde, değerlenmesine izin verilmemelidir. Ticaret sapmasının üye ülkelerin ödemeler dengesine etkisi, ticarete konu olan malların CİF fiyatlarının artmasıdır.

Entegrasyondan beklenen, bu durumda ithal eden ülkenin zararının tazmininin sağlanmasıdır. Bölgede buna benzeyen ödeme ve ticaret problemlerini çözmenin en kısa yolu bölge devletleri arasında finans kurumları kurmaktır. Böylece bir taraftan dış ticaret açığı veren ülkelere kısa vadeli finansman sağlayacak; Öte yandan, genel politikayı kredilendirmek mümkün olacaktır (Seyidoğlu, 1996, s.493).

1.3.4. Ulusal Politikalar

Başarılı bir entegrasyon için her devletin ulusal politikaları birbiriyle uyumlu hale getirilmeli ve merkezi politika oluşturulmalıdır. Bütünleşmiş her ülkenin zenginlik dağılımında eşit paya sahip olması ve dengeli bir kaynak paylaşımının olması için ülkeler ulusal politikalarında taviz vermelidir. Entegrasyon sonrasında ortaya çıkacak ulusal politikadaki farklılıklar, ülkelerin bütünleşmeden farklı faydalar elde etmesine neden olacak ve gelişmekteki ülkelerden gelişmiş ülkelere kaynak transferini gerektirecektir. Bu sebeple üçüncü devletlerle serbest ticaret ilişkileri kurmak yerine, her devletin dış ticaret konusunda entegrasyon hedefleriyle uyumlu ortak bir politika uygulaması gerekmektedir. Ayrıca farklı faktörlerin dinamikleri nedeniyle her bir ülkenin gelişmişlik seviyesi farklı olacak ve her bir ülke bu eğitimden makul bir pay almayı talep edecektir. Bunun ortadan kaldırılması, serbest bir ekonominin kurulması ve komşu ülkeler arasında bir gelişme düzeyinin korunması ile sağlanabilir. Benzer ekonomik yapıya sahip ülkeler böylece ortak politika politikaları izleyebilecek ve aynı oranda faktör hareketlerinden pay alabileceklerdir (Ertürk, 1993, s.86).

1.3.5. Bölgesel Yatırım Politikası

Entegrasyonda, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme politikaları, ölçek ekonomileri ve uzun vadeli uzmanlaşma ile güvence altına alınmakta ve bu faydalar uzun vadeli etkilerini göstermektedir. Bahsedilen bu uzun vadeli faydaların yaratılmasını, bu alana yapılan yatırımlarla gerçekleştirmek mantıklı olacaktır. Bölgenin yatırım politikaları ile kaynakların daha verimli paylaşılması sağlanmaktadır. Ayrıca yatırım politikası; ulaşım maliyetleri ve altyapı problemleri gibi alanlara kaydırılarak ürünlerle ilgili maliyetler azaltılarak rekabet gücü artırılabilir. Yatırım politikalarının bölgeselleşmesi tazmin ilkesinin ortaya çıkmasını

önlemekle birlikte ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını da azaltmaktadır. (Tekin, 2017, s.1176).

1.3.6. Ortaya Çıkacak Farklılıklar ve Tazmin Prensibi

Bölgesel yatırım politikaları tüm problemleri çözmek için yeterli gelmeyecektir. Entegrasyonun ilerleyen aşamalarında bazı ülkeler konumlarından, geri bırakma etkisi sebebiyle şikayetçi olabilecekken bazılarıysa bu durumdan hoşnut olabileceklerdir.

Kalkınmayı bütün ülkelere eşit şartlarda yaymak her şeye rağmen mümkün olmayabilir. Ödemeler dengesi, yüksek ithalat fiyatları nedeniyle yurt içi fiyatların yükselmesi, bölgesel rekabetten dolayı istihdam ve iktisadi faaliyet düzeyi üzerine ters etki; ithalat vergi almama sonucu kamu gelirlerindeki azalmanın yerini dolduramama, sanayileşme için gelecekte ümitli olunmaması gibi durumlarda tazmin prensibini devreye sokmak gerekecektir. Bu prensibe göre, herhangi bir nedenle ortaya farklılık çıkarsa bu farklılık, farklılığa sebep olan ülke ya da birlik üyeleri tarafından tazmin edilmelidir (İncekara, 1995, s.96).

1.4. Dünya Üzerindeki Ekonomik Entegrasyon Örnekleri

Dünya üzerinde ülkelerin ekonomik çıkarları doğrultusunda oluşturulmuş birçok ekonomik entegrasyon örneği bulunmaktadır. Bunlar yukarıda da belirtildiği gibi coğrafi yakınlık üzerine kurulmuş bölgesel organizasyonlar olarak hareket etmektedir. Bahsedilecek entegrasyon örneklerinden bazıları yalnızca belli bir bölgeyi bir araya getirirken bazıları ise bir kıtayı tamamiyle kapsamaktadır.

ECU: Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan tarafından 10 Ekim 2000 tarihinde kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğu, 2010 yılında gümrük birliğine dönüşmüş ve Avrasya Gümrük Birliği(ECU) adını almıştır. Birlik içerisinde dolaşan mallarda gümrük engeli olmamakla beraber, dışarıdan giren tüm mallar için de ortak gümrük tarifeleri uygulanmaktadır. 2015 yılında ise bu süreç genişletilerek ülkelere Avrasya Ekonomik Birliği'nin kuruluşu için komisyon oluşturulmuştur.

Şekil 1: ECU Ülkeleri

Kaynak: Google Görseller (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Bu ekonomik anlaşma da aslında birliğe Rusya için bir nüfus gücü sağlarken, diğer ülkeler için uluslararası düzlemde Rusya'nın gücünü yanına almak gibi bir amaç barındırmaktadır. Bunun yanında Avrupa coğrafyasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne gelen süreçte yaşanan bütünleşme süreci de etkili olmuştur. Çünkü coğrafi olarak AB ile komşu olma durumuna gelmiş Rusya, coğrafyasındaki diğer ülkeleri bu birliğin etkilerinden korumak amacıyla da birlik kurma yönünde adım atmak durumunda kalmıştır (Ağır ve Ağır, 2017, s.112-114).

ECU, bugün dünya nüfusunun yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Dünya gelirinden 1,8 trilyon dolar ile %2,5 pay almaktadır ve ortalama kişi başına düşen milli geliri 9 bin 300 dolar civarındadır.

NAFTA: 2 Ocak 1988'de Kanada ve ABD arasında imzalanan Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşması(CUSFTA) yıllar içerisinde bu iki ülke arasındaki birçok ticari engeli kaldırmış ve sınır ötesi ticareti ciddi şekilde arttırmıştır. Kurulan bu serbest ticaret alanında temel amaçlar mal ve hizmet ticaretindeki engelleri kaldırmak, adil rekabet ortamı sağlamak, yatırım olanaklarını büyük ölçüde kolaylaştırmak ve bu fayda sağlama alanlarını daha da genişletmektir. 1994'te Meksika'nın da dâhil olması ile birlikte Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması(NAFTA) entegrasyon yapısı oluşmuştur (Güzelipek, 2018, s.400). NAFTA, bugün dünya nüfusunun %5'ini oluştururken, dünya gelirinden 24 trilyon dolar ile %26 pay alan, 1960 yılından bu yana yıllık ortalama %3,5 büyüyen dünya ekonomisinde %3 büyümeye ve ortalama %6 işsizlik oranına sahip ve dünya

ticaretinden ise %15 pay alan bir büyüklüğe ulaşmıştır. Entegrasyonda kişi başına düşen milli gelir ise yaklaşık 49 bin dolardır.

Şekil 2: NAFTA Ülkeleri

Kaynak: Google Görseller (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

NAFTA'nın, dâhilindeki ülkeler için sağladığı farklı avantajlar bulunmaktadır. Ekonomik anlamda bu anlaşma ABD için, Kanada'nın kömür, petrol, doğal gaz, elmas ve altın gibi yeraltı zenginliklerinden faydalanma imkânı verirken, Meksika'daki ucuz işçilikten ve bu ülkeler ile genişleyen pazardan da yararlanma fırsatı sağlamıştır. Kanada ekonomisi için anlaşma, Meksika'daki ucuz işçilikten yararlanmasını sağlarken, imâl edilen ürünlerin kendi dar pazarından çok daha büyük olan Amerikan pazarına açılma imkânını vermektedir. ABD ve Kanada'dan düşük işçilik maliyetleri sebebiyle gerçekleştirilecek yatırımların hem ülke ekonomisindeki büyümeyi tetiklemesi hem de ülkedeki istihdama katkısı ile işsizlik oranlarını düşürmesi sonucu Kuzey Amerika kıtasındaki ekonomik ortalamağa yaklaşmasına olanak vermesi bu anlaşmanın Meksika ekonomisi için sağladığı faydadır. Bu anlaşmanın ekonomik etkisinin dışında politik etkisinin de anlaşma içindeki ülkelere fayda sağladığı bir gerçektir. Politik olarak tek başına dünya üzerinde ciddi söz

sahibi olan ABD, bu anlaşma ile kıtadaki etkinliğini daha da arttırarak baskın söz sahibi olmuştur. Kanada ve Meksika ise, ABD'nin uluslararası politikadaki gücünün altında kendilerini diğer devletlere karşı korumaya almıştır (Altun, 2020, s.12-21).

NAFTA, yalnızca içinde bulundurduğu ülkelere katkı yapmakla kalmamıştır. Aynı zamanda dünya üzerinde ABD pazarına girmek isteyen diğer ülke firmaları için de bir kapı açmıştır. Bu durumun sebebi olarak ise Kanada dolarının, ABD dolarından daha düşük değerde olması ve işçilik maliyetlerinin Meksika ve Kanada'da daha düşük olması gösterilebilir. Böylece firmalar Kanada ve Meksika'da yatırım yaparak daha düşük maliyetler ile ulaşmak istedikleri ABD pazarına ulaşabilmektedirler. Dönemin ABD başkanı Donald Trump'ın isteği üzerine 2017'de NAFTA müzakereye açılmış ve 2018 yılında daha kapsamlı olan USMCA(United States-Mexico-Canada Agreement)'ya dönüşmüştür (Alagöz, 2021).

MERCOSUR: Latin Amerika'daki ülkeler arasında bölgesel ekonomik işbirliği girişimleri 1950'lerde başladı. Son olarak 1957'de Amerikan Devletleri Ekonomik Konferansı yapıldı. Bu konferanstan sonra Montevideo Anlaşması imzalandı ve Brezilya, Paraguay, Uruguay, Arjantin, Şili, Meksika ve Peru arasında bir serbest ticaret bölgesi (LAFTA) kuruldu. Ancak, LAFTA başarılı olamadı ve tam olarak iç ticaret serbestleşmesini sağlayamadı. 1980'de daha esnek LAIA (veya ALADI) sistemi LAFTA'nın yerini aldı. Üyelere karşılıklı tarifelerde, ticarete ve teknoloji anlaşmaları yapmak için hareket özgürlüğü veren yeni kuruluş, hedefinin üye ülkeler için tercihli bir iktisadi bölge oluşturmak olduğunu belirtmiştir. LAIA sistemi kapsamında ilk olarak Brezilya ve Arjantin 1986'da bir ticari işbirliği ilişkileri protokolü imzalamıştır. 1991'de Uruguay ile Paraguay'ın katılımıyla bu dört ülke arasında MERCOSUR(Güney Ortak Pazarı) organizasyonu kuruldu (Donduran, 2020, s.255-257). MERCOSUR, bugün dünya nüfusunun %4'üne sahipken, dünya gelirinden yaklaşık %3 pay almaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ise yaklaşık 8 bin 500 dolardır.

Şekil 3: MERCOSUR Ülkeleri

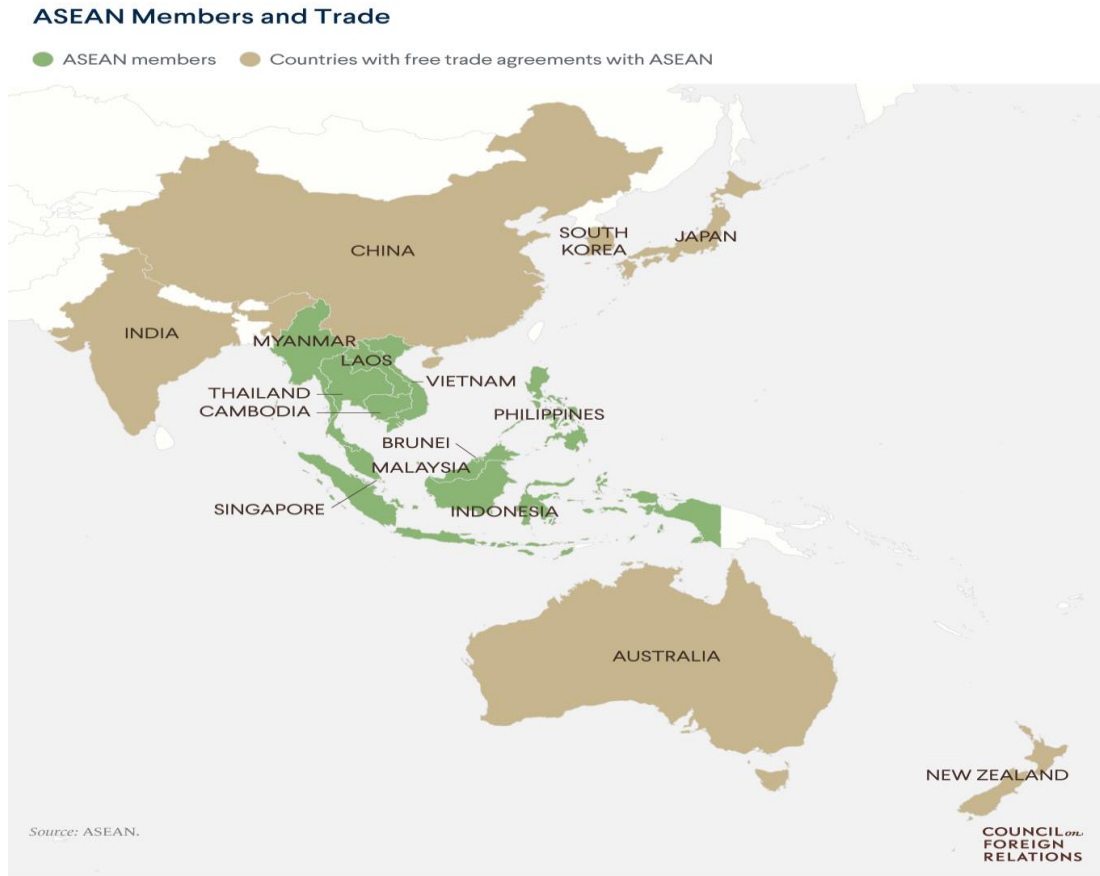
Kaynak: Google Görseller (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Bolivya ve Şili de 1996'da MERCOSUR ile serbest ticaret sözleşmesi imzalayarak ortak üye oldular. Böylelikle organizasyon, Güney Amerika kıtasının tamamında tek bir pazar oluşturma hedefine doğru ciddi bir adım attı. Tarifeleri sıfıra indirmeyi ve üye ülkeler arasında sermaye, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını hedefleyen MERCOSUR, Latin Amerika kıtasının yüzeyinde %59, nüfus açısından %44 ve GSMH'sının %51'ini içeren önemli bir bütünleşme hareketidir. Ocak 1995'ten bu yana gümrük birliğini de içeren MERCOSUR, AB gibi tüm alanlarda bütünleşmeye doğru ilerlemektedir. Avrupa Birliği'ndeki, rekabet politikalarının benzeştirilmesi, parasal bütünleşme ve ortak iktisadi kurumlar vb. konular da MERCOSUR'un gündeminde yer almaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2011, s.71).

ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği 1967'de Filipinler, Tayland, Malezya, Singapur ve Endonezya'nın, Tayland'ın başkenti Bangkok'ta imzaladığı anlaşma ile uluslararası bir örgüt olarak temellerini atmıştır. Bugün bu örgüt, dünya nüfusunun %8,5'ine sahiptir ve dünya gelirinden ise %3,5 pay almaktadır. Örgütteki ortalama kişi başına düşen gelir yaklaşık 5 bin dolardır.

ASEAN’ın fikir olarak filizlendiği ortam, komünizm tehdidinin oldukça yakından hissediliği Vietnam Savaşı’nın devam ettiği yıllardır. Bu bağlamda ASEAN’ın yegâne kuruluş amacı Güneydoğu Asya bölgesinde barış ve güvenliği korumak ve üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini geliştirmektir. Bu çerçevede bölgenin dış dünyanın “olumsuz” etkilerinden korunması hedeflenmiştir. Bölgesel barışın sağlanması beklentisi de taşıyan örgüt ortak çıkarların saptanması ve bu çerçevede istikrar önlemlerinin alınması ilkesini benimsemiştir (Akıllı, 2018, s.461).

Şekil 4: ASEAN Ülkeleri

Kaynak: Google Görseller (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Güneydoğu Asya’da etkin bölgesel bir işbirliği yapısı olarak giderek güçlenen ASEAN’ın belki de en önemli özelliklerinden biri; bir taraftan neo-liberal ve otoriter “kaplan” ekonomileri ile diğer taraftan sosyalizmden geçiş ekonomilerini bir araya getirmesidir. Öyle ki; üyeleri arasındaki ortak ekonomik bağlar ve paylaşılan

çevresel ve sosyal sorunlardaki benzerlikten daha fazlası, dış çevreye dair bölgeyi görece olarak koruyacak “bölgeselcilik” algısının taçlanmasıdır.

ANDEAN: LAFTA sonrası MERCOSUR ile birlikte oluşan diğer topluluk olan ANDEAN, Güney Amerika’nın iki büyük ticaret bloğundan biridir. Ekvador, Şili, Bolivya, Kolombiya ve Peru tarafından 1969’da kurulan And Paktı, aynı zamanda LAFTA’ya üye olan bu ülkelerin, LAFTA’daki fayda optimizasyonunun yanlışığına tepkisidir. ANDEAN, bugün dünya nüfusunun %1,5’una sahip, dünya gelirinden ise binde 8 pay almaktadır. Bununla beraber 6 bin 500 dolara yakın kişi başına düşen milli gelire sahiptir (Hepaktan ve Çınar, 2011, s.70-71).

Şekil 5: ANDEAN Ortak Ülkeleri

Kaynak: Google Görseller (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

ANDEAN Grubu’nun çalışma mekanizması beş konu üzerine kurulmuştur;

- Küresel sisteme uygun, iyi planlanmış karşılıklı ticari serbestlik,
- Kademeli olarak inşa edilmiş ortak dış tarife,

- Bölgesel yatırım programları uygulamaları ile fayda ve maliyetlerin dağılımı sorunlarına çözüm oluşturma,
- Yabancı yatırımlardan kaynaklı oluşabilecek tehlikelere karşı yerel ekonomi politikalarının uyumlaştırılması,
- Daha az gelişmiş ekonomilere sahip olan Bolivya ve Ekvator'un antlaşmalara uyum sağlayabilmesi için özel statülü antlaşmalar hazırlanması.

Bu amaçla Bölge İçi Serbest Ticaret, Sanayileşme, Dış Politikaların Uyumlaştırılması, Ortak Dış Tarife, Finansal İşbirliği ve Teknik Yardımlaşma konularında programlar hazırlanmıştır. ANDEAN Grubu'nu bölgedeki diğer entegrasyon girişimlerinden ayıran en önemli özelliği dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla doğrudan yabancı yatırımların kontrol altına alınması girişimi oldu. Hazırlanan ortak düzenleme ile yabancı yatırımların ülkeler arasında eşitsizlik oluşturmaları engellenmeye çalışıldı (Khazeh ve Clarck, 1990, s.320).

2004 yılında ANDEAN ve MERCOSUR topluluklarının işbirliği anlaşması imzalaması ile AB örnek alınarak bir Güney Amerika topluluğu yaratılmak istenmiş ve 2005 yılında Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay ortak üye olarak topluluğa dâhil olmuştur. İspanya ve Fas ise gözlemci ülkelerdir.

Tablo 2: Entegrasyonların Nüfus, Milli Gelir ve Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri

	Nüfus	Milli Gelir (Milyon ABD Doları)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları)
ECU	184.138.044	1.724.914	9.368
EAC	183.625.246	220.783	1.184
NAFTA	494.042.238	23.931.232	48.440
MERCOSUR	305.621.299	2.517.959	8.239
ASEAN	656.743.457	3.234.146	4.925
ANDEAN	111.771.215	702.928	6.289

Kaynak: Countryeconomy (Erişim Tarihi: 03.06.2021)

Örneklenen entegrasyonların nüfus, toplam milli gelir ve ortalama kişi başına düşen milli gelirleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Öncelikle genel bir değerlendirme yapılacak olursa entegrasyon içerisindeki ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri entegrasyonların tüm göstergelerine ciddi şekilde etki ettiği görülmektedir. Burada

özellikle NAFTA bünyesinde bulunan ABD ve Kanada gibi ekonomik gelişmişlikleri yüksek iki ülkenin NAFTA bünyesinde bulunması, nüfus olarak düşük olduğu entegrasyonlardan daha yüksek bir toplam milli gelire, yüksek olduğu ülkelerden ise çok daha yüksek ortalama kişi başına düşen milli gelirlere sahip olduğu görülmektedir. Nüfusun bu konuda geri planda kaldığı da görülmektedir. Yukarıda NAFTA üzerinden yapılan örnekleme de bunu kanıtlamaktadır. Tabloda aynı zamanda hem milli gelir hem de ortalama kişi başına düşen milli gelir rakamlarına göre en kötü durumdaki ülkeler ise Doğu Afrika Topluluğu ülkeleridir.

1.5. Avrupa Birliği'nin Oluşumu

18.yy'ın sonlarında Fransa'da yaşanan sanayi devrimi ile birlikte Avrupa kıtasında enerji kaynakları ve sanayi üretimi konusunda ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Ve bu dönüşümlerin temelinde de üretimin ana kaynağı olan hammaddeler ve bu hammaddelerin makineler ile işlenmesi bulunmaktadır. 20.yy başları itibariyle Avrupa kıtasındaki siyasi ve ekonomik iklimin en önemli belirleyicilerinden biri, bu sanayileşme sürecinde ihtiyaç olan hammadde ve hammadde kaynakları olmuştur. Fransa ile Almanya arasındaki, yer altı zenginlikleri oldukça fazla olan Alsas-Loren bölgesi anlaşmazlığı, zayıflayan Osmanlı Devleti'nin işgal edilmek istenmesi gibi durumlar ise yukarıda bahsedilen hammadde kaynağı açısından benzer amaçken, birinci dünya savaşı için de ortak nedenler olmuştur. Sonrasında yine birinci dünya savaşındakine benzer coğrafi çıkmazlar ve bunun yanında Avrupa ülkelerinin, uzak doğu ülkelerini istila düşüncesi ise yine hem hammadde konusunda birinci dünya savaşı ile benzer bir amaç içerirken, bu sefer ikinci dünya savaşına neden olmuştur. Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmeler, kıtanın geleceği için yeni bir şekillenme dönemine neden olmuştur. Bu şekillenme süreci boyunca Avrupa belli safhalardan geçmiş ve günümüzdeki hâlini almıştır (Alagöz, 2021).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT); Avrupa'da birinci ve ikinci dünya savaşı nedeniyle oluşan tüm bu yıkımlar sonrasında, tekrar bir enerji ve hammadde kaynaklı anlaşmazlık ve savaş durumlarının önüne geçilmesi amacıyla dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından 9 Mayıs 1950'de ilk girişim gerçekleştirilmiştir. Avrupa ülkelerine yapılan çağrıda, savaş sanayinin ana

maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesi teklif edilmiştir (Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 1999, s.10). Bu çağrıdan sonra yapılan görüşmeler ile Federal Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve İtalya ortaklığında 1951 yılının Nisan ayında imzalanan Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. AKÇT'nin sahip olduğu ulus-üstü yapısı ve hukuki yaptırım yetkileri, ona eşsiz bir özellik kazandırıyor. AKÇT'nin en önemli hedefi, üye ülkeler arasında kömür ve çelikte ortak bir pazar oluşturmak, etkili gümrük tarifelerini kaldırmak, miktar kısıtlamalarını kaldırmak, karşılıklı kontrolleri yapmak ve çifte fiyatlandırmayı ortadan kaldırmaktır. Bu ise üye ülkelerin sanayi politikalarının harmonizasyonu ve koordinasyonunu gerektiriyordu (Fişne, 2003: 59).

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET): AKÇT'nin kurulmasından sonra AKÇT'ye taraf olan ülkeler; ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmeden siyasi bütünleşme çabalarının başarısızlığa uğrayacağını anlamışlar ve bu doğrultuda ekonomik bütünleşme çabaları yoğunluk kazanmıştır (Bozkurt ve diğerleri, 2004, s.17-18). Bu düşünce ile 1955 yılında AKTÇ'ye üye ülke dışişleri bakanları Messina'da toplanmış ve yeni Avrupa yapılanmasının planlaması amacıyla Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henry Spaak'ın başkanlık edeceği bir komite kurulmasını kararlaştırdılar. AKÇT'nin Danışma Komitesi tarafından 1956'da açıklanan Spaak Raporu'nda, nükleer enerji üretimi ve ortak pazar konularında da bütünleşmeye gidilmesi önerildi. Hazırlanan rapor, bu ülkeler tarafından olumlu olarak karşılandı. Bunun sonucunda AKÇT'ye üye altı ülke 25 Mart 1957 tarihinde İtalya'nın başkenti Roma'da bir araya gelerek, Roma Antlaşmasını imzaladılar (Berksoy ve Işık, 2006, s. 17). Bu antlaşma ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) temelleri atıldı. Antlaşma, 1 Ocak 1958 itibariyle yürürlüğe girdi. AET'nin amacı; mal, hizmet ve sermayenin bölge itibariyle serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması idi. Asıl amaç ise, AET'nin siyasi olarak bütünlüğe ulaşmasıydı (Çalış, 2018, s. 93).

Avrupa Toplulukları (AT): 1965 yılında imzalanan ve 1967 yılında yürürlüğe giren Füzyon Antlaşması (Birleşme Anlaşması) ile bu üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)

birleştirilerek Avrupa Toplulukları adı altında anılmaya başlanmıştır (Falay, 2007, s.223; Serbes, 2015, s.35-38). Bu üç topluluğun bünyesindeki üç farklı yürütme ve karar birimleri birleştirilerek tek bir Komisyon, Parlamento ve Konsey oluşturulmuş, bununla beraber bütçe de tek kalemde birleştirilmiştir. Bu üç topluluk yasal açıdan farklı, siyasi açıdan ise tek bir kuruluştur. AT'nin diğer kurum ve kuruluşlardan ayıran temel farklılık devletlerin egemenlik haklarının bir üst otoriteye devretmeleridir. Bu özelliği ile dünyada AT, yani Avrupa Birliği (AB) tektir (Karluk, 2005, s.17).

Avrupa Birliği (AB): Avrupa Birliği, Aralık 1991'de Maastricht zirvesinde onaylanan ve Şubat 1992'de imzalanan antlaşma ile kurulmuştur. Maastricht Antlaşması'nın elde ettirdiği kazanımlar dört ana başlıkta toplanabilir. İlk büyük açılım, Avrupa Birliği'nin Adalet ve İçişleri, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP) ve Avrupa Topluluğu olarak üç sütuna bölünmesiydi. Bu sütunlardan birincisi Avrupa Topluluğu'dur ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yerini almıştır. Daha önce olduğu gibi, ekonomik alanda devletler egemenlik haklarının bir bölümünü uluslararası kurumlara aktarmaya devam etmektedir. Doğası gereği devletlerarası olan ortak dış ve güvenlik politikası (CFSP) alanında, üyelerin kendi içinde oy birliği esas olmalıdır. CFSP, ilk olarak 1970'lerde kurulan Avrupa Siyasi İşbirliği'nin yerine geçmiştir. Üçüncü ayağı temsil etmekte olan Adalet ve İçişleri alanında, üyeler, sığınma, göçmenlik, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası dolandırıcılık, terörizm gibi konularda da oybirliğiyle kararlar almaktadır. Bu sütun aynı zamanda ceza ve hukuk mahkemeleri ve Avrupa Polis Teşkilatı (Europol) benzeri alanlarda da işbirliğini amaçlamaktadır. Tüm bunların yanında AB'ye geçiş sürecinin en önemli ekonomik sonucu, üye ülkelerde ortak para birimi olan Euronun kullanılmaya başlanacak olmasıdır. Aslında Avrupa bütünleşmesi için ortak para birimi kavramı Avrupa Tek Senedi ile beraber ortaya çıkmış olmasına rağmen bazı ülkeler özelinde uluslararası bir merkez bankasının görevlendirilmesi istenmemiş ve bu konu o dönem için rafa kalkmıştır. Euro, Maastricht Anlaşması sonrası Avrupa bütünleşme sürecinin bir parçası olarak 1 Ocak 1999'da finansal olarak sunulmuş ve ECU(European Currency Unit)'nin yerine geçmiştir. Ancak Euro madenî para ve banknotları 1 Ocak 2002'de ekonomiye girmiştir. Euronun kullanıma girmesi ile

beraber bu konuda uluslarüstü bir organizasyonu hâlâ tereddüt ile yaklaşan İngiltere, Danimarka ve İsveç'e Euro bölgesine katılmama özgürlüğü tanınmıştır. Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Avrupa kurumları arasındaki ilişkiler de yeniden düzenlenmiş ve Parlamento'nun gücü ve yetkisi arttırılmıştır. Avrupa vatandaşlığı kavramı da Maastricht Antlaşması'yla yerleşmiştir. Avrupa entegrasyon sürecini Sovyetler Birliği'nin dağılması, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa'da bağımsızlığını kazanan ülkelerin durumu hızlandırmıştır. 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın da katılmasıyla genişleyen AB, 2000'li yıllara girerken ekonomi alanında tek pazara ve para birimine sahip, siyasi alanda işbirliğine açık ulus-üstü bir birlik haline gelmiştir. Son olarak AB'nin kurumsal yapısına bakıldığında, AB'yi oluşturan kurumları iki kategoriye ayırmak mümkündür: Birinci kategoride, AB'nin ana karar alma veya yasama faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olan kurumlardır. Bunlar; Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'dur. İkinci kategoride ise denetim, destek ve danışma mekanizmalarını meydana getiren Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Bölgeler Komitesi, Avrupa Sayıştay'ı, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Merkez Bankası gibi kurumlardır (Kaya, 2013, s.28-48).

1.5.1. AB Genişleme Süreci

Roma Antlaşması'ndan bu yana, genişleme fikri Avrupa düşüncesinin merkezinde yer edinmiştir. Genişleme, Roma Antlaşması'nın 237 ile 240. maddelerinde; Avrupa ülkelerinin topluluğa katılmak için benimseyebileceği kurallarla, entegrasyon ve genişlemenin sınırsız bir süreç olması eski Avrupa düşüncesinin etkin bir siyasi tercihidir. (Aytuğ, 2008, s.2).

Avrupa Komisyonu'nun 2007–2008 genişleme stratejisi ile ilgili raporunda da vurguladığı üzere genişleme bugün dahi Avrupa Birliği'nin en güçlü politik aracıdır. Birliğe, önemli stratejik çıkarlarını korumada, güvenliği sağlama ve çatışmayı önlemede önemli bir politik güç sağlamaktadır. Genişleme sadece refahın artışında önemli bir rol oynamakla kalmamış, ayrıca Avrupa için hayati öneme sahip olan enerji ve ulaşım ağlarının güvenliğinin sağlanmasına da katkıda bulunmuştur (Commission of the European Communities, 2007, s.2).

Bunun yanında Avrupa Birliğine üye olabilmek için sonraki dönemlerde giriş şartı olarak adlandırabileceğimiz, literatürde Kopenhag ve Maastricht Kriterleri olarak tanımlanan ilkeler oluşturulmuştur. Altı genişleme süreci yaşayan AB'nin, 1973 yılında gerçekleşen ilk genişlemesinden 1 Mayıs 2004'deki beşinci genişleme sürecine kadar gerçekleşen AB'nin genişlemelerinde, büyük ölçüde, siyasi ilişkilerin rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü o dönemde, AB'ye tam üyelik için coğrafi konum itibarıyla Avrupa'lı bir devlet olmak yeterli idi ve günümüzdeki kadar ayrıntılı belirlenmiş kriterler söz konusu değildi. Yani, bugün AB'ye tam üyelik için yerine getirilmesi zorunlu olan Kopenhag kriterleri olarak bilinen kriterleri, katılım için başvuruda bulunan ülkelerin sağlayıp sağlamadığına dikkat edilmemiş ve bu kriterlerin her yıl değerlendirmeye tabi tutulduğu bir süreç izlenmemiştir. Bu durum büyük ölçüde, ilk dört genişlemede aday ülkelerin, mevcut üye ülkelerle benzer siyasi ve ekonomik düzene sahip olmalarından da kaynaklanmıştır (Akçay, 2007, s.6).

AB'ye tam üye olmak için 1990 yılında başvuran Malta ve G.Kıbrıs'ın ardından, aynı yılın sonunda yapılan Roma Zirvesi'nde alınan kararla mali açıdan desteklenmeye başlanan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri(MDAÜ) ile ilişkiler, 21-22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nin ardından yeni bir yola girmiş ve mali yardım ve ticaret anlaşmalarının ötesine geçmiştir. İlk defa, MDAÜ için tam üyelik yolunun açık olduğu belirtilmiştir. Ancak, bu defa AB'nin genişleme süreci farklı boyutta ele alınmıştır. Çünkü, ilk dört genişlemede yer alan ülkelere farklı olarak, AB ilk kez, 40 yılı aşkın süre farklı ekonomik düzenin işlediği ülkelerle bir genişleme yaşayacaktı. Bu nedenle, AB açısından başta gelen sorun, bu ülkelerin mevcut AB ülkelerinin ekonomileri ile uyum sağlamaları konusu idi. Giderek daha liberal ekonomik sisteme sahip olan ülkelere oluşan Birlik, ilk defa tam üyelik sürecinde farklı yol izlemek durumunda kalmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrasında, merkezi planlamanın uygulamada olduğu bu ülkelerin, mevcut ekonomik düzenlerini değiştirerek liberal ekonomik düzene geçmeleri gerekmekte idi. Nitekim, Kopenhag Zirvesinde AB'ye tam üye olmak isteyen MDAÜ'nin AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunabilecekleri belirtilirken, ayrıca bu ülkelerin uymaları gereken koşullar ve üyelik öncesinde adı geçen ülkelere geçiş sürecinin değerlendirilmesine

ilişkin kriterler saptanmıştır. Bu kriterler, “Kopenhag Kriterleri” olarak anılmaktadır. Daha sonra yapılan, Essen Zirvesi (Aralık 1994), Cannes Zirvesi (Haziran 1995) ve Madrid Zirvesinin (Aralık 1995) sonucunda, tam üye olmak isteyen MDAÜ’nin AB’ye giriş prosedürü ve genişlemenin nasıl finanse edileceği konusunda karar verilmiştir. (Resolution on the Financing of the Enlargement of the European Union, 1996, s.1-2)

Kopenhag kriterleri, siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

“-Siyasi kriter: Üyelik, aday ülkenin hukuk devletini, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını ve demokrasiyi garanti altına alan bir kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

-Ekonomik kriter: Üyelik, hem işleyen bir piyasa ekonomisinin hem de Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasitenin varlığını gerektirmektedir.

-Uyum kriteri: Üyelik, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlı kalmayı içeren üyelik yükümlülüklerini üstlenme gücü gerektirmektedir” (European Council in Copenhagen Conclusions of the Presidency, 1993).

Kopenhag kriterleri AB’ye tam üyelik için gerekli şartları belirlerken, AB üye ülkelerinin ekonomik ve parasal birliğe katılımı için gereken şartlar *Maastricht kriterleri* ile belirtilmiştir. 1991 tarihinde imzalanarak, 1 Ocak 1993’te yürürlüğe giren Maastricht kriterleri, üye ülkelerin ekonomik yaklaşma ve bütçe disiplinlerini düzenleme amacıyla aşağıdaki şartları belirtmiştir:

“-Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile, ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.

- Üye ülke devlet borçlarının GSYİH’sına oranı yüzde 60’ı geçmemelidir.

- Üye ülke bütçe açığının GSYİH’sına oranı yüzde 3’ü geçmemelidir.

- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır.

- Son 2 yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır” (İnan, 2005, s. 74).

Böylece, tüm Topluluk üyelerinin yıllardan beri disiplinli maliye ve para politikaları uygulayarak uzun vadeli fiyat istikrarını sağlamış olan Almanya’nın standartlarına uyum sağlamaları amaçlanmaktadır. Üye ülkeler maliye ve para politikalarını belirlerken, Topluluk normlarına uyum sağlama hedefini gözetmek durumunda kalacaklardır. Üye ülkelere yukarıda sayılan şartları yerine getirmedikleri takdirde, nitelikli çoğunluk ile Antlaşma’da öngörülen 4 yaptırımdan biri veya hepsi uygulanabilecektir. Bu yaptırımlar şunlardır:

- Üye ülkelerin bonolarının sağlıklı olduğu yolunda bir bildiri yayımlanması,
- AYB’nin ilgili üye ülkeye borç vermemesi,
- AT’na faizsiz bir depozito yatırılması zorunluluğu,
- Para cezası (Karluk, 2005, s.93-94).

Bu bağlamda AB genişleme süreci ve sonrasında entegrasyona dâhil olan ülkeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1.5.1.1. Birinci Genişleme Süreci (Birleşik Krallık, Danimarka, İrlanda - 1973)

Tarihsel açıdan, Birleşik Krallık’ın bir tür birleşik ve federal Avrupa’ya dönüşecek bir siyasi ortaklığa sürekli olarak karşı olduğu bilinmektedir. Birliğin ilk kurumları, ekonomik temelde işbirliği ile başlayan, giderek siyasi bir ortaklığa doğru dönüşüyordu. Bu nedenle Birleşik Krallık, kurulduğu dönemde egemenlik kaygısıyla böyle bir organizasyona her zaman karşı çıkmıştır. 1951 Paris Anlaşması ile AKÇT kurulurken, İngiltere topluluğa katılmamış ve Avrupa bütünleşme sürecinden kaçınmıştır (Aktaş, 2019, s.3).

Ulusal kararlar alabilen uluslarüstü bir örgüte katılmak istemeyen Birleşik Krallık, 1957'de Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun oluşturulmasına dahil olmamıştır. Böyle bir siyasi yönelimli örgütün kendi egemenliğini ihlal edeceğine inanan Londra, Avrupa'nın siyasi birliğine ve birleşik yapısına sürekli olarak karşı çıkmış ve Avrupa Birliği'ni daha iktisadi bir organizasyon haline getirmek için çalışmıştır. Bu nedenle Birleşik Krallık, Birliğin ilk kurumlarının oluşturuluş sürecine katılmak yerine, Commonwealth ülkeleriyle Serbest Avrupa Birliği'nin (EFTA) kurulmasına liderlik ederek arzu ettiği birliği oluşturmaya çalışmıştır. AET'yi Fransa'nın çıkarları için çalışan korumacı bir yapı olarak düşünen Londra, tek bir pazarın kurulmasının, serbest ticaret bölgelerinin kaldırılmasının ve Serbest topluluk ticaret politikalarının oluşturulmasının Fransa'nın çıkarlarına hizmet edeceğinden dolayı bu durumun Birleşik Krallık tarafından kabul görmeyeceğini savunmaktadır (Sokullu, 2017, s.13).

1960 yılında İsveç, Norveç, İsviçre, Danimarka, Portekiz, Avusturya ortaklığı, Birleşik Krallık önderliğinde kurulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi(EFTA)'dan en büyük beklenti, Avrupa Ekonomik Topluluk(AET)'unun Avrupa coğrafyasında yükselen etkisini azaltması ve bu coğrafyada yeni bir ticaret bölgesi oluşturmasıydı. Ancak oluşum hem bazı üye ülkeler hem de hareketin öncüsü Birleşik Krallık için beklentileri karşılayamadı. Avrupa Ekonomik Topluluk'unun eylem planları beklenenden kısa sürelerde uygulamaya koyulurken EFTA üyesi ülkeler arasındaki ticarete hâlâ yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Tüm bunlardan hareketle 1960 dönemlerinde ekonomik problemler yaşanan ve AET'nin EFTA'dan daha başarılı, kârlı bir organizasyon olduğunu gözlemleyen Londra, 1961 yılında üyelik amacıyla başvuruda bulunmuştur. Güçlü bir devlet olan Birleşik Krallık, Fransa'nın yararına karşıt hareket edebileceğini öngören Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle ise Birleşik Krallık'ın ABD'ye fazla bağımlı olduğu, ekonomisinin organizasyona dâhil olmaya uygun olmadığı şeklinde bahaneler öne sürerek üyelik için başvurusunu reddetti. 1967 yılında yeniden üye olmak için başvuru yapan Londra'nın bu başvurusu da aynı gerekçelerle Fransa tarafınca reddedildi (Dinan, 2004 , s.6).

1961’de Danimarka, İngiltere ve İrlanda üyelik amacıyla AB’ye başvuruda bulunmuşlardır. İngiltere’nin üye olmasına Fransa haricindeki ülkeler olumlu yaklaşırken o yıllarda Fransa Cumhurbaşkanı olan Charles De Gaulle, İngiltere’nin Avrupa ülkelerinden farklı olduğu, iktisadi problemler yaşadığı, ABD’ye diplomatik ve askeri olarak bağlı olduğu ve bu nedenle Birliğin ilerlemesinde sorun teşkil edeceği gibi gerekçelerle İngiltere’nin üyeliğe karşı durmuştur. 1967’de İngiltere, yeniden başvuru yapmış ve bu başvuru aynı sebeplerle tekrar onaylanmamıştır. 1969’da De Gaulle’ün Fransa Cumhurbaşkanlığından istifasının ardından bu ülkelerle müzakereler başlamış ve 1 Ocak 1973’te bu ülkelerin AB’ye dahil olmasıyla sonlanmıştır (Karluk, 2005, s.17-20).

1.5.1.2. İkinci Genişleme Süreci (Yunanistan - 1981)

1961’de AB ile ortaklık anlaşması imzalayan Yunanistan’la ilişkiler, 1967’de albay cuntasının iktidara gelmesiyle askıya alındı. 1974’te siyasi askeri gücün yönetimi sivillere devretmesiyle demokrasi yönetimine geçen Yunanistan, 1975’te tam üyelik amacıyla AB’ye başvurmuştur. Başvuru, AB içinde Yunanistan’ın hem siyasi hem de ekonomik olarak üyeliğe hazır olmadığı ve diğer Üye Devletlerle ortak değer paylaşmadığı endişelerini gündeme getirdi. Altı yıllık müzakerelerin ardından üye ülkeler, Yunanistan’ı dışlamak yerine demokratikleşmesinin ve ekonomik kalkınmasının Birlik içerisinde daha etkin bir şekilde sağlanabileceği fikrini savunmaya başlamışlar ve ardından Yunanistan 1981 yılının 1 Ocak’ında birliğe üye olmuştur (Ertürk, 1993, s.191).

1.5.1.3. Üçüncü Genişleme Süreci (İspanya ve Portekiz - 1986)

Birlik için üçüncü genişleme, Portekiz ile İspanya’nın 1 Ocak 1986’da birliğe üye olmasıyla gerçekleşti. Bu iki ülke ile o dönemde birlik arasındaki ekonomik gelişme ve politika farklılıkları nedeniyle, üyeliklerinin kabul olup olmayacağı konusunda birçok tartışma ortaya çıkmıştır. Portekiz ve İspanya’nın üye olmaları halinde hem tarım sektöründe hem de işçilerin serbest dolaşımında ekonomik yükler getireceğine ilişkin korkular uzun süre AB gündeminde yer almış; fakat Akdeniz’in AB için jeopolitik değeri ve o dönemde izlenen yayılmacı politikanın başarısı, tüm bu tartışmaların üstesinden gelinmesini mümkün kılmıştır (Seyidoğlu, 2017, s.283).

1.5.1.4. Dördüncü Genişleme Süreci (Avusturya, Finlandiya, İsveç - 1995)

Dördüncü AB genişlemesi, Soğuk Savaş sırasında ve ardından yaşanan ilerlemelerle yakından ilişkilidir. Savaşta tarafsız politika izleyen Finlandiya, Avusturya ve İsveç Soğuk Savaş'ın sonunda AB'ye katılma kararı aldı. Bu ülkeler kültürel olarak Avrupa'nın bir parçası oldukları ve göreve başlamadan önce AT ile yakın iktisadi bağlar kurdukları için bu genişleme dönemi sorunsuz gerçekleşti. Finlandiya, Avusturya ve İsveç 1995 yılının 1 Ocak'ında birlik üyesi olmuşlardır (Çalış, 2018, s.95).

1.5.1.5. Beşinci Genişleme Süreci (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi - 2004) (Romanya, Bulgaristan - 2007)

Soğuk Savaş'ın bitmesi Avrupa kıtası için gerçek bir kırılma noktasıdır. Yarım yüzyıllık bölünmenin bitmesi bütün Avrupa'da heyecanla kutlanmış, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta ile kendi isteğine bağlı olmaksızın Avrupa entegrasyonunun dışında kalmış Doğu ve Merkezi Avrupa Ülkeleri birlik üyesi olmak amacıyla başvuru yapmaya başlamışlardır. Bunun yanısıra aday ülkelerin nicelikleri ve nitelikleri de Avrupa entegrasyonunun eriştiği derinlik açısından önceki genişleme süreçlerinden çok farklı gerçekleşen beşinci genişleme dönemi hem aday ülkeler için hem AB için bir hayli sıkıntılı geçmiştir. Bu genişleme döneminde üyelik için başvuruda bulunan ülkeler daha önce de değinildiği gibi Kopenhag üyelik şartları çerçevesinde toplumsal hayatın hemen her noktasını yeniden düzenlemişlerdir. Avrupa Birliği de genişleme dönemini kendine has oryante etme ve takip mekanizmalarıyla diğer genişleme süreçlerine kıyasla daha geniş kapsamlı şekilde yürütmüştür. Ardından 1997 Aralık'ında AB Konseyi, Lüksemburg Zirvesi'nde, olası genişlemeyi mümkün kılan süreci başlatmıştır. Bu dönemde Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Bulgaristan, Letonya, Estonya, Macaristan, Litvanya, Romanya, Malta, Slovak Cumhuriyeti, Polonya ve Slovenya aday statüsü kazanırken Avrupa Komisyonu'nun önerisi ile Mart 1998'de Çek Cumhuriyeti, GKRY, Estonya, Polonya, Slovenya ve Macaristan şeklinde altı ülke için müzakereler başlanmıştır. 1996 yılında Malta, dondurmuş olduğu birliğe üyelik başvurusunu 1998 yılının Ekim ayında tekrar uygulamaya koymuştur. Aralık 1999'da AB Konseyi, Helsinki Zirvesi'nde üyelik sürecinin geniş niteliğini onaylamış ve

Avrupa Komisyonu'nun önerisine dayanarak aday altı ülkeyle resmi katılım görüşmelerinin başlamasına karar vermiştir: Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Malta, Slovak Cumhuriyeti ve Romanya ile katılım görüşmeleri 2000 yılın 15 Şubat'ında resmen başlamıştır. Türkiye'nin de diğer aday ülkeler ile aynı ilkelere göre birliğe dahil olma yolunda aday olduğunu da AB Konseyi Helsinki'de teyit etmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021).

2004 yılının 1 Mayıs'ında yeni üye olan 10 ülkenin (Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Macaristan, Slovenya, Litvanya, Estonya, Malta, Letonya ve GKRY) birliğe resmen dahil olmasıyla AB tarihi için en kapsamlı genişleme tamamlamıştır. Bu genişleme, tarihsel olarak diğer genişleme süreçlerinden farklı olarak Ocak ayında yani takvim yılı başında değil Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Bu durum, birkaç farklı sebep ile değerlendirilebilir. Bunlardan biri Kıbrıs'taki belirsizliktir. Çünkü Kıbrıs'taki iki devletli yapı, uluslararası ihtilafa konu olduğu gerekçesi ile kendine özgü bir konumdadır. Bunun yanında 2004 yılı Nisan'ında BM genel sekreteri olan Kofi Annan'ın uygulama teklifi verdiği Annan Planı çerçevesinde ada ülkelerinde birleşme konusu referanduma açılmış ve Türk tarafında birleşme onaylanırken, Rum tarafı ise birleşmeyi onaylamamıştır. Referandum sonucu belli olduktan sonra ise adadaki durum netleşmiş ve bunun sonucunda AB katılım süreci tamamlanmıştır. Aynı zamanda 17 Aralık 2004'te Türkiye'nin AB'ye katılma müzakerelerinin başlaması için gerçekleşecek oylamada büyük ekonomilerin Türkiye ile ters düşmesi yerine yeni katılan görece küçük ekonomilerin ters düşmesini tercih eden AB ülkeleri, bu genişleme sürecini 2005 takvim yılının başında değil 2004 Mayıs'ında gerçekleştirmiştir. Çünkü katılım süreci sonunda verilecek nihai kararda, yalnızca müzakere başlangıç tarihinde birlik içerisinde bulunan ülkeler söz sahibi olabilecekti. Ocak 2005'te bu genişlemenin gerçekleşmesi durumunda bu on yeni ülke nihai kararda söz sahibi olamayacaktı. Bu nedenle beşinci genişlemenin ilk ayağı 1 Mayıs 2004'te, katılan birçok ülke henüz uyum sürecini tamamlayamamışken gerçekleşmek durumunda kalmıştır. Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliği ise 2007 yılının 1 Ocak tarihinde gerçekleşmiştir (Seyidoğlu, 2018, s. 283).

1.5.1.6. Altıncı Genişleme Süreci (Hırvatistan- 2013)

2003'te adaylık için başvuruda bulunan Hırvatistan, 2005 yılın Ekim ayında Türkiye ile beraber katılım görüşmelerine başlamıştır. Slovenya'nın farklı fasıllara yönelik engelini kaldırmasının ardından bütün fasıllarını açmış ve kapatmış olan Hırvatistan 2011 yılının 9 Aralık'ında Katılım Antlaşmasına imza atmıştır. Hırvatistan'ın 2013'te gerçekleşen üyeliğiyle, AB 28 üyeye sahip bir entegrasyon haline gelmiştir (Eren, 2014, s.364). Buna ek olarak Birleşik Krallık'ın 2020 yılının 31 Ocak'ında üyelikten resmen ayrılmasıyla AB bugün, üye sayısı 27 olan bir entegrasyon durumundadır.

Tablo 3: Yıllara Göre AB Genişlemesi ve Katılan Ülkeler

SÜREÇ	YIL	ÜLKE
Kuruluş	1951	Federal Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Belçika, İtalya
Birinci Genişleme	1973	Birleşik Krallık, Danimarka, İrlanda
İkinci Genişleme	1981	Yunanistan
Üçüncü Genişleme	1986	İspanya ve Portekiz
Dördüncü Genişleme	1995	Avusturya, Finlandiya, İsveç
Beşinci Genişleme	2004-2007	Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi – Romanya, Bulgaristan
Altıncı Genişleme	2013	Hırvatistan

Tablo 4: 2019 Yılı Dünya ve AB Ekonomileri

	Milli Gelir (Trilyon ABD Doları)	K.B.D. Milli Gelir (ABD Doları)	Yıllık Büyüme (%)	İhracat (Trilyon ABD Doları)	İthalat (Trilyon ABD Doları)
Avrupa Birliği	15,63	34.913	1,55	7,77	7,12
Dünya	87,73	11.433	2,34	24,89	24,42
AB'nin Payı	0,18			0,31	0,29
	D.Y.Y Miktarı (Trilyon ABD Doları)	İşsizlik Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Nüfus	
Avrupa Birliği	0,25	6,70	1,63	447.512.041	
Dünya	1,63	5,69	2,14	7.673.533.974	
AB'nin Payı	0,15			0,06	

Kaynak: Worldbank, 2020

Avrupa Birliği için güncel nüfus ve ekonomi verileri dünya ile karşılaştırmalı olarak tabloda verilmiştir. Dünya nüfusunun %6'sını içinde bulunduran AB, dünyadaki toplam gelirden %18 pay alırken, dünya ticaretinde ihracatta %31, ithalatta ise %29 paya sahiptir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırım miktarında ise %15'lik paya sahiptir. AB'de kişi başına düşen milli gelirin, dünyadaki miktarın

neredeyse 3 katı olduğu da tabloda gör÷lmektedir. Dünya ekonomisinin büyüme oranının ise gerisinde kalırken, işsizlik oranı dünyaya oranla yüksek, enflasyon oranı ise daha düşüktür.

1970 yılında milli gelirdeki payı %24 olan AB için bu oran bugün %18'e kadar düşmüştür. Bu süreçte dünyadaki kişi başına düşen milli gelir miktarı 14 katına çıkarken, AB'de bu artış 18 kat olarak gerçekleşmiştir. Ortalama yıllık büyüme rakamları dünyada %3 iken AB'deki büyüme %2,2'dir. Dünya ihracatında payı %37'den %31'e, ithalatta ise %38'den %28'e gerilemiştir. Doğrudan yabancı yatırımları ise bu süreçte %23'ten %15'e düşmüştür. Nüfustaki payı ise %10'dan %5'e kadar gerileyerek yarısına kadar inmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

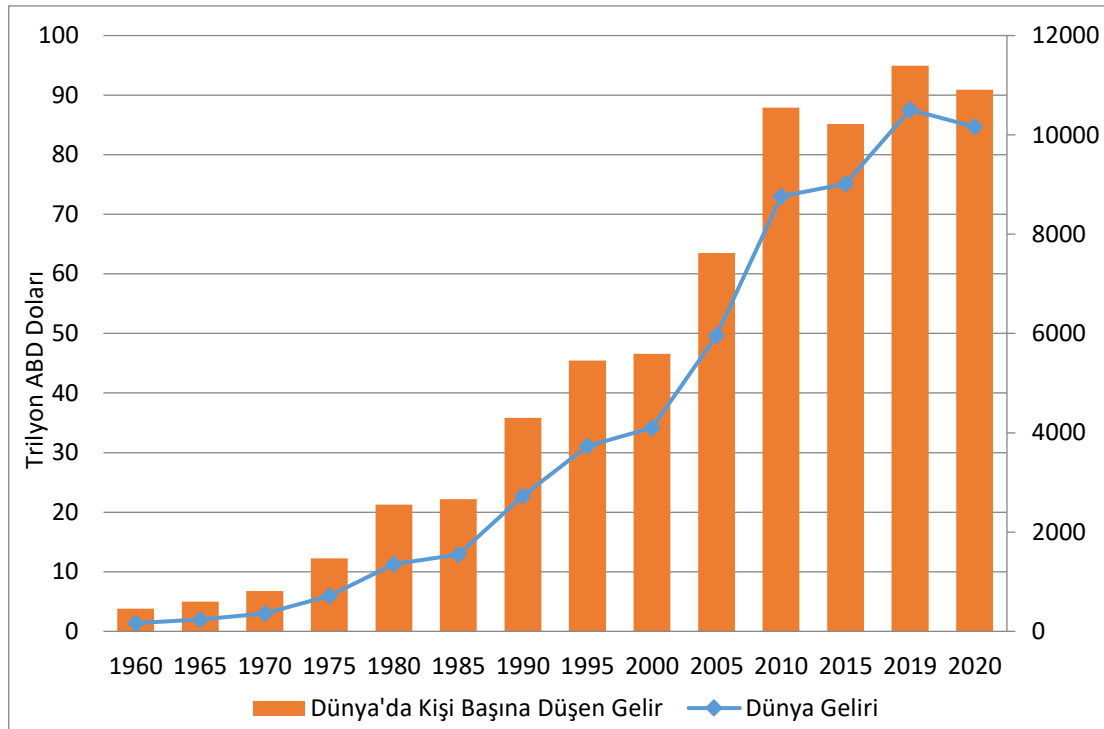
2.SAVAŞ DÖNEMLERİ SONRASI DÜNYA, BÖLGELER VE AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİSİ

İletişim sistemlerindeki teknolojik gelişim küreselleşmenin hızlanmasına etki eden önemli unsurlardan birisidir. Teknolojik gelişim ekonomik ilişkilerin büyümesine ve aynı zamanda daha kısa sürede sonuçlanmasına neden olmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında faaliyet gösteren uluslararası yatırımcılar yatırım yapmak istedikleri alanla ilgili yatırım olanaklarını kolaylıkla araştırabilmekte, yatırım yapılması planlanan aday ülkelerde kendileri için avantajlı/dezavantajlı olguları karşılaştırarak kendileri için en yüksek kar veren ülkeyi tercih edebilmektedirler. Öte yandan uluslararası fon ve portföy yöneticileri hafta sonları hariç her gün 24 saat açık olan döviz ve kıymetli metal (altın, gümüş, platin vb.) piyasalarında alım ve satım yapabilmektedirler. Ülke yönetimleri ise karşılaştıkları kısa ve uzun dönemli kredi ihtiyaçlarını küreselleşen dünya piyasalarına sundukları tahviller karşılığında karşılayabilmektedirler. Böylelikle küresel piyasada borç veren ve borç alanların karşılaşması sonucu uluslararası borçlanma bedeli (Libor) belirlenmektedir. Her geçen gün daha da büyüyen ve hızlanan bu reel ve finansal işlemler küresel ekonomiyi beklenmedik bir anda zor durumda bırakabilmektedir. Çok büyük miktartlı finansal taşınırların çok kısa bir süre içerisinde bir ülkeyi terk ederek bir başka ülkeye yönelmesi öncelikle her iki ülkeyi daha sonra diğer ulusal ekonomilere büyük etkiler bırakabilmektedir. Bir ülkede baş gösteren finansal bir kriz çok kısa sürede diğer ülke ekonomilerine de olumsuz etkiler bırakabilmektedir (Karakaş ve Adak, 2013, s.2).

2.1. Genel Görünüm

Dünya ekonomisi yıllar içinde artan insan nüfusu ve ekonomik etkileşimler sonucu her geçen yıl büyümeye devam etmiştir. İhtiyaçlar sebebiyle sürekli yükselen üretim ve yaşanan teknik ilerlemeler ülkeler arasındaki ticarete tetikleyici unsurlar olmuştur. Dünyada, savaş dönemleri sonrasında gerçekleşen ekonomik toparlanma ve ilerleme süreçlerini değerlendirmek için toplam gelir miktarı en önemli göstergelerden biri olacaktır şüphesiz.

Şekil 6: 1960-2020 Yılları Arasında Dünya Gelir Miktarı (Sol Eksen) (Trilyon ABD Doları) Ve Dünyada Kişi Başına Düşen Gelir Miktarı (Sağ Eksen) (ABD Doları)

Kaynak: Worldbank, 2021

Grafikten hareketle, dünya ekonomisinin 1960 yılından 1970'lerin başına dek yatay şekilde toparlanma eğilimli hareket gösterdiği söylenebilir. Bu süreçte savaş sonrası ülkelerin kendi iç politikalarını düzenlemeleri ve ekonomik olarak kalkınmayı ilk hedef yapmaları ile herhangi bir savaş veya kriz ortamı oluşmamış ve bu da gelir miktarına sabit bir yükseliş imkânı tanımıştır.

1970 sonrası ise ülkelerin kendi ekonomilerindeki iyileşme sonrası kabuklarından çıkması ile birlikte ülkeler arası etkileşimin daha yoğunlaştığı dönemdir. “Kapitalizmin altın çağı” olarak tanımlanan dönemin sonu olan bu yıllarda, milli gelir düzeylerine göre de özellikle 1980'e kadar çok ciddi ivmelenmenin yaşandığı görülmektedir. Buradaki grafikte dikkat çekici nokta, dünya ekonomisinin 1973'te yaşanan petrol krizine sadece küçük bir yatay hareketle yine büyüyerek tepki vermesidir.

Petrol krizinden sonra 1979'da yaşanan enerji krizi, 1982'de dünyada 1960 sonrasındaki ilk resesyona tetiklemiştir. Bu kriz aynı zamanda ikinci dünya savaşı sonrası yaşanan en ciddi kriz olarak tarihe geçmiştir. Krizin etkileri tüm ülkelerde

yoğun şekilde hissedilmiş ve bu etki 1980'lerin ortalarına kadar devam etmiştir. Ülkelerin bu süreçteki liberalleşme hareketleri ve dünya ekonomisindeki küreselleşmenin hız kazanması ile bu kriz dönemi sonrası toparlanma oldukça hızlı şekilde gerçekleşmiştir.

1990'ların başında SSCB ve Yugoslavya gibi büyük coğrafyalarda hâkimiyet kuran iki sosyalist rejimin dağılması, dünya için yeniden bir siyasal şekillenme sürecini başlatmıştır. Bunun nedeni hem ABD ile birlikte iki büyük güçten biri olan Rusya'nın güç kaybetmesi hem de Doğu Avrupa'da yaşanan yıkım sonrası kurulan yeni devletlerdir. Bu dönemde ekonomik genişleme daha yatay seyretmiştir. 1997 sonrasında Güneydoğu Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizler de bu dönemdeki genişlemeyi sekteye uğratan diğer etkenlerdir. Bu süreç milenyum başlarına kadar devam etmiştir.

Bu dönemden sonra yeni ekonomik düzene adapte olan Doğu Avrupa ve Güneydoğu Asya ülkelerinin toparlanması, bunun yanında Putin sonrası alınan radikal kararlar ile güçlenen Rusya ekonomisi ve hâli hazırda liberal ekonomi politikalarına uyumunu tamamlamış diğer ülkelerle beraber dünya ekonomisi yeniden canlanmış ve büyümeye devam etmiştir.

Grafikte biri 2009 diğeri 2015'te olmak üzere iki kere çok sert düşüş hareketi olduğu görülmektedir. Burada 2008'de ABD'de Mortgage krizi olarak başlayıp sonrasında tüm dünyaya yayılan küresel krizin etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu kriz sonrası ülkelerde yaşanan şok ile 2009 yılında ekonomik daralma kaçınılmaz olmuş ve kriz sonrası toparlanma süreci 2011 yılına kadar devam etmiştir. 2000 sonrası süreçte verilen düşük faizli kredilerin, ABD ekonomisindeki büyümenin temel dayanağı olduğu söylenebilir.

Özellikle 2008 krizi sonrası toparlanma için genişleme politikalarına yönelen Amerikan Merkez Bankası (FED), ABD ekonomisindeki toparlanma ve işsizlik oranlarında kriz öncesi döneme dönüş sonrası 2014 yılının Ocak ayında genişleme politikalarını yılın sonuna kadar aşamalı olarak sonlandıracağını duyurmuştur. FED, bu açıklamayla 2015 yılında faiz artırmaya başlayabileceğinin de sinyallerini vermiştir. Bu haber sonrası özellikle gelişmekte olan ülkelere ciddi para çıkışları

olmuş ve ABD piyasalarına yönelmiştir. Bunun yanında Karadeniz'in kuzeyindeki bölgede Ukrayna ve Kırım'daki Rusya sebebiyle siyasi yapı değişikliği ile beraber Rusya'ya yaptırım amaçlı ABD ve petrol zengini Orta Doğu ülkelerinin petrol fiyatlarını aşırı düşürerek Rusya ile beraber dünya piyasasını da şoka uğratmaları da bu krizde pay sahibi olmuştur. Tüm bu olanlar her ülkeye farklı ölçüde yansımış olsa da enflasyon ve faizlerdeki eş zamanlı artış büyüme ritmini olumsuz yönde etkilemiştir.

Dünya üzerinde bu süreçte devam eden ekonomik genişleme politikaları kişi başına düşen milli gelir miktarlarına da yansımıştır. Ülkelerin üretim yönlü ve ticari serbestleşme odaklı politikaları sonucu rekabetin artması da bu gelirdeki artışa büyük katkı yapmıştır. Süreç içerisinde dünyada kişi başına düşen milli gelir 1960'da 452 dolar iken 2019 yılında 11433 dolara kadar yükselerek 25 katını aşmıştır. Bu gelir artışı elbette her ülke ve bölge için aynı oranda gerçekleşmemiş, uygulanan politikalarla göre bu artış farklı ülke ve bölgelerde değişkenlik göstermiştir.

Tablo 5: Dünya Ekonomisinin Yıllık Büyümesi (Yüzde)

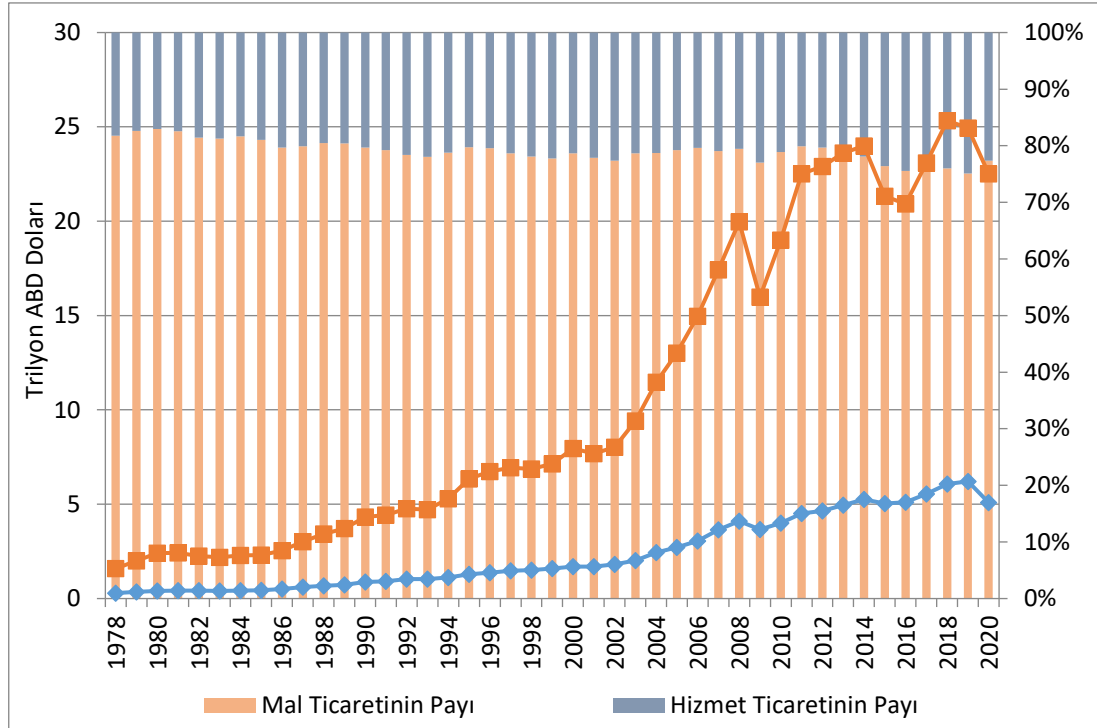
Yıl(1960'lar)	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Büyüme	3,80	5,32	5,19	6,57	5,56	5,72	4,16	5,95	5,83	3,92
Yıl(1970'ler)	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Büyüme	4,29	5,63	6,42	1,81	0,60	5,30	4,08	4,11	4,19	1,81
Yıl(1980'ler)	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Büyüme	1,93	0,42	2,62	4,68	3,71	3,45	3,74	4,66	3,74	2,88
Yıl(1990'lar)	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Büyüme	1,45	2,06	1,81	3,30	3,09	3,61	3,87	2,79	3,50	4,50
Yıl(2000'ler)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Büyüme	2,00	2,34	3,16	4,48	4,05	4,50	4,44	2,00	-1,31	4,50
Yıl(2010'lar)	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Büyüme	3,34	2,67	2,84	3,12	3,17	2,82	3,39	3,26	2,60	-3,36

Kaynak: Worldbank, 2021

Dünya ekonomisinin yıllık büyüme rakamları, dünya ekonomisinin genel görüntüsü konusunda değerlendirme imkânı verecek bir diğer göstergedir. Bu rakamlara bakıldığında 1960'lar boyunca dünya ekonomisinin her yıl ortalama %5,5 oranında büyüdüğü söylenebilir. 1970'li yıllarda ise petrol krizinin ilk şoklarının ortaya çıkardığı etkilerle özellikle 1974 ve 1975'te ciddi şekilde düşerken, bu

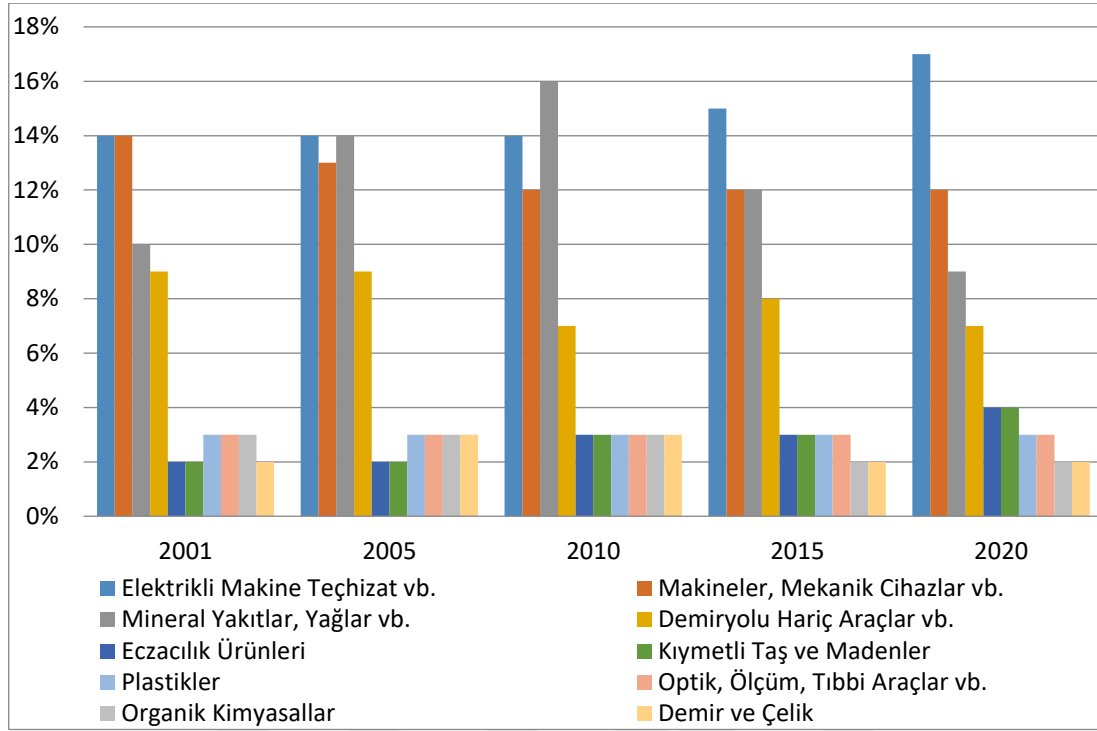
yıllardaki ortalama büyüme ise her yıl ortalama %4 olarak gerçekleşmiştir. Petrol krizi sonrası 1979 yılında ortaya çıkan enerji krizi ile birlikte dünya ekonomisinin büyüme oranları 1980'lerin ortalarına kadar oldukça düşük kalmış ve bunun sonucunda o 10 yıllık süreçte yıllık ortalama %3 büyüme gerçekleştirmiştir. 1990'lara gelindiğinde hem soğuk savaşın sona ermesi hem de Körfez Savaşı'nın etkisi ile ortaya çıkan petrol krizi dünya ekonomisinde özellikle bu 10 yıllık dönemin ilk yarısında olumsuz bir etki oluşturmuştur. Bu dönemde ise yıllık olarak ortalama büyüme %3 olarak gerçekleşmiştir. 2000'lerde ise dünya ekonomisinde 1960 sonrasında bir ilk yaşanarak 2008 küresel ekonomik krizi sonrası 2009 yılında negatif büyüme rakamı ile dünya ekonomisinde ilk kez daralma meydana gelmiştir. 2009'daki bu kriz serbestleşen dünya ekonomisinde yaşanan en ciddi şok olarak tarihe geçmiş ve bu dönemde ekonomi %1,67 oranında küçülmüştür. Bu 10 yıllık süreçte dünya ekonomisinin yıllık ortalama %3 büyüdüğü söylenebilir. 2010'larda da ortalama yıllık büyüme %3 oranında gerçekleşmiştir. 2020 yılına gelindiğinde ise 2019 yılının Aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 küresel coronavirüs salgını ile birlikte salgının yayılım hızını düşürmek amacıyla hükümetler kapanma kararları almıştır. Kapanma kararları ülkelerin sanayi üretimlerini de olumsuz etkilemiştir. Düşen üretim düzeylerine ek olarak uluslararası ticaretin tedarik zincirlerinde yaşanan aksaklıklar, dünya ekonomisinde %3'ü aşan bir küçülmeye neden olmuştur.

Şekil 7: Küresel Mal ve Hizmet İhracatının Büyüklükleri (Sol Eksen) (Trilyon ABD Doları) ve Dünya Ticaretindeki Payları (Sağ Eksen)

Kaynak: Worldbank, 2021

Dünyadaki mal ve hizmet ihracatının rakamsal büyüklüğünü gösteren grafik itibarıyla, mal ticaretinin rakamsal boyutu 1979 yılında 1,7 trilyon dolar, hizmet ticaretinin rakamsal boyutu ise aynı yılda 350 milyar dolar civarındadır. Bu dönemde dünya üzerinde mal ihracatı yüzde 83'ünü oluştururken, hizmet ihracatı ise %17'sini oluşturmaktadır. 2019 yılına gelindiğinde mal ticaretinin rakamsal büyüklüğü gitgide büyüyerek 19 trilyon dolara, hizmet ticareti ise 6,5 trilyon dolara yaklaşmıştır. Aynı yılda dünya ticaretindeki paylarına bakacak olursak mal ticaretinin payının %75'e gerilediği görülürken, hizmet ticaretinin payı ise %25'e yükselmiştir. 2020 yılında ise pandeminin yoğun etkisi sonucu hem mal hem de hizmet ticareti %6'nın üzerinde daralmıştır. Ve bu süreçte pandemi kapanmaları sonucu mal ticaretinin payı %77'ye yükselirken hizmet ticaretinin payı %23'e gerilemiştir. 2008'deki kriz dönemi ve 2014 yılındaki faiz kararları mal ticaretini ciddi şekilde etkilemiştir. Özellikle 2008 kriz döneminde dünyadaki mal ticareti %22, 2014'te ise %13 daralmıştır. Hizmet ticareti ise 2008'de %10, 2014'te ise yalnızca %4 küçülmüştür.

Şekil 8: Dünyadaki Mal Ticaretinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Trademap, 2021

2001 sonrası beş yıllık dönemlerde dünya ithalatındaki fizikî malların paylarına göre gösterildiği grafik itibariyle, o zamandan 2020 yılına gelen süreçte elektrikli makine ve teçhizatların ticareti dünya ticaretinin ortalama %14'ünü oluşturmaktadır. Makine ve mekanik cihaz ticareti %12'sini, demiryolu harici motorlu taşıt ticareti %8'ini oluşturmaktadır. Bunun yanında optik, ölçüm ve tıbbi araçlar, plastikler ve organik kimyasallar da dünya ithalatından %3'er pay almıştır. Grafikte verilen diğer sektörler ise ortalama %2 paya sahiptirler. Dönem içerisinde ilk 10 sektörde de bazı değişimler olmuştur. Örneğin eczacılık sektörü ürünleri 2001'de ilk 10 sektör arasında değil iken 2006 sonrasında bu listeye girmiştir. Yine benzer şekilde emtialar, kıymetli taş ve madenler, demir çelik sektörleri de dönemsel olarak ilk on sektör arasında yer almaktadır.

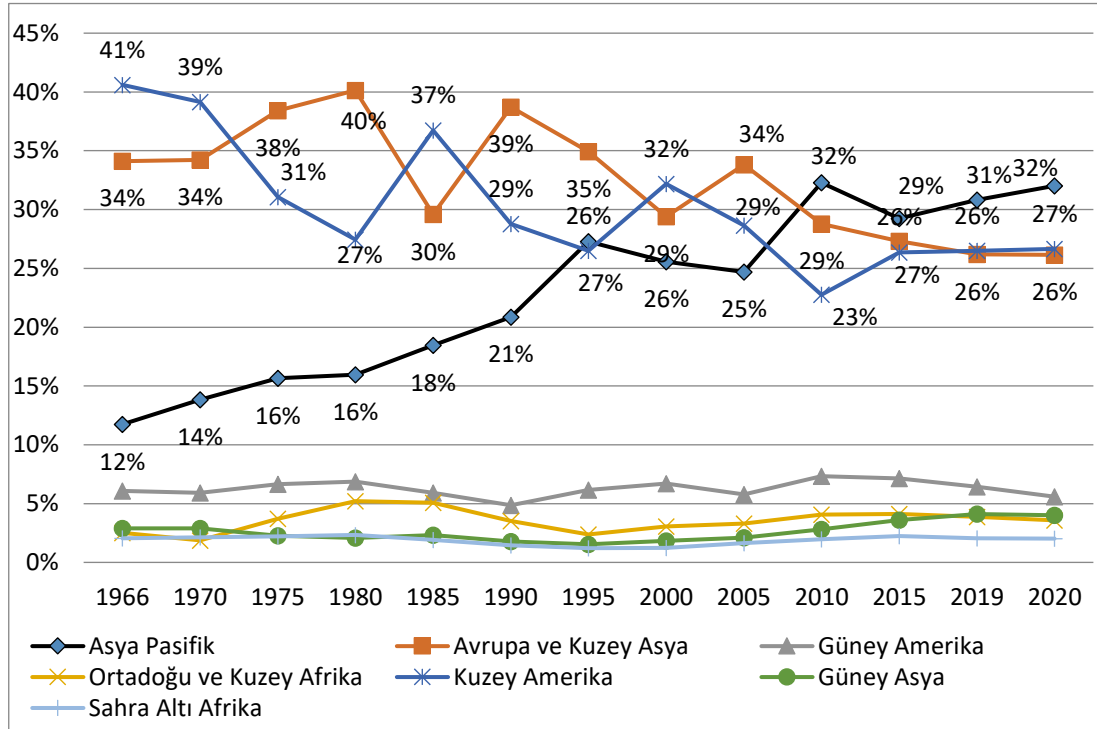
2.1.1. Bölgelerin Genel Görünümü

Tarihsel süreçte komşu devletlerin birbirleriyle etkileşim kurmaları, imparatorlukların yayılmacı emeller izlemeleri ve Panarabizm, Panslavizm gibi aynı ırktan olanların bir arada olması gerektiği fikrinden hareketle çeşitli bölgeselleşme çalışmaları yapılmış, bu faaliyetler “erken bölgeselleşme” olarak adlandırılmıştır.

Bölgeselleşmenin asıl bildiğimiz anlamına gelmesi ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleşmiş, Avrupa’da barışın sağlanabilmesi adına ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi fikri ileride Avrupa Birliği’ne dönüşecek Avrupa Ekonomi Topluluğu’nun kurulmasıyla sonuçlanmış ve bölgede ortak pazara geçilerek ekonomik bir entegrasyon oluşturulabilmiştir. Soğuk Savaş dönemi bölgeselleşme çalışmalarında genellikle Avrupa referans alınarak analizler yapılmış, bu dönemde farklı coğrafyalarda bölgeselleşme çabaları ortaya çıksa da en başarılı kurumsallaşma Avrupa Topluluğu olarak kabul edilmiştir (Tunçarslan, 2019, s.41).

Önceki bölümlerde entegrasyon süreçlerinin aslında coğrafi yakınlık temeli üzerine kurulduğundan bahsedilmişti. Bu durumun en önemli nedeninin ulaştırma ve maliyet imkânları olduğuna da değinilmiş ve bunun yanında bölgesel güç oluşturma konusunda politik ve sosyal boyutları da ele alınmıştı. Bu yüzden dünyadaki ekonomik entegrasyonların değerlendirmesinde bölgesellik kavramı oldukça önemlidir. Burada bölge, dünyadaki coğrafi yapının tarifi için kullanılmıştır. Bu bölgeselliği değerlendirirken de dünya bankası verileri kullanılacağı için orada yapılan tanımlamalar esas alınacaktır. Dünya bankası pasifik okyanusuna kıyısı olan uzak doğu ülkelerini Asya Pasifik, Asya kıtasının güneyinde yer alan ülkeleri Güney Asya, Avrupa kıtasında ve Asya kıtasının kuzeybatısında bulunan ülkeleri Avrupa ve Orta Asya, Arap yarımadası ile Afrika kıtasının kuzeyini Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Kuzey Afrika dışında ve Sahra Çölü’nün güneyinde yer alan bölgeyi Sahra Altı Afrika, Güney Amerika’yı Latin Amerika ve Karayipler, Kuzey Amerika’yı ise olduğu şekilde tanımlamıştır.

Şekil 9: Dünya Gelirindeki Paylar (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

1960 sonrası dönemde dünya gelirinden bölgesel paylara baktığımızda üç bölgedeki hareketler dikkat çekici düzeydedir. Artış oranıyla en dikkat çekici bölge olan Asya Pasifik bölgesi, 1960 yılında dünyadaki toplam gelirin, nüfus yoğunluğu da göz önüne alınırsa oldukça düşük şekilde yalnızca %11'ini alırken 2020 yılına gelindiğindeyse bu pay %32'yi aşmıştır. Bunun yanında 1960'da dünyadaki gelirin %43'üne sahip olan Kuzey Amerika kıtasının, 2020 yılına gelindiğinde bu gelirin yaklaşık %40 oranında azalması sonucu payı %27'ye kadar düşmüştür. Bunun yanında yine günümüzde gelişmiş ekonomilerin yoğunlukta olduğu Avrupa ve Kuzey Asya bölgesi 1960'larda dünyadaki gelirden %34 pay alırken ve hatta bu oran 1980'de %40'ı aşmış olmasına rağmen 2020'de %26'ya gerilemiştir.

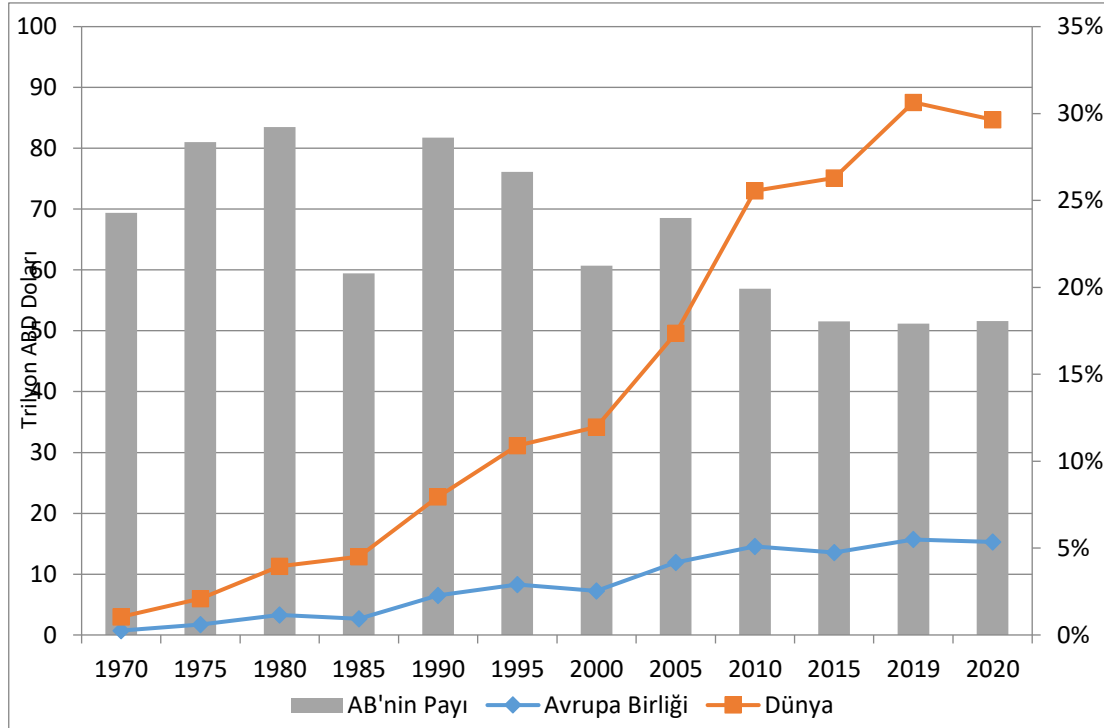
Bu payların nasıl ve neden bu kadar yüksek farklılıklar içerdiği de incelenmesi gereken bir noktadır. Bu durumun en temel nedeni olarak emek maliyetleri görülebilir. Özellikle Güneydoğu Asya Pasifik bölgesinde yoğun olan insan nüfusu ve düşük istihdam oranları ve bunun sonucunda oluşan emek arzı yoğunluğu ve düşük çalışma ücretleri, bölgeyi, küresel ölçekli ve büyük sermaye sahibi firmalar için üretim merkezi oluşturma yönünde cezbetmiştir. Yalnızca emek

maliyetleri değil, aynı zamanda Asya Pasifik'in dünya nüfusunun neredeyse üçte birine sahip büyük bir pazar olması ile birlikte üretilen mal ve hizmetlerin ulaştırılması konusunda çeşitlilik ve kolaylık sağlaması da firmaların yatırım tercihinde önemli etkenlerdir. Verilerden hareketle, Asya Pasifik'e doğru gelir akışının, teknik ve sanayi üretimi güçlü Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika'dan gerçekleştiği söylenebilir. Bu durumdaki en önemli faktörlerden biri özellikle 2008 krizine kadar politik ve ekonomik gücün en büyük hakimi olan Atlantik ülkelerinin, bu krizde ciddi yaralar alması ve bunun tüm dünya ekonomisini sert şekilde etkilemesi sonucu yeni dünya düzeninde rollerinin azalmasıdır. Bunun yanında bu ülkelerdeki refah artışı, ücretlerde de artışa neden olurken, teknolojik ilerleme sonrası eskisi gibi maliyetli olmayan iletişim ve ulaştırma imkânları da bu konuda firmalar için itici güç olmuştur.

2.1.2. Avrupa Birliği'nin Genel Görünümü

1950 öncesinde dünyadaki siyasi ve ekonomik yapının istikrar kazanmasının en büyük nedeni Avrupa coğrafyasında yaşanan krizler ve savaşlar olduğu gibi bu yılların sonrasında tüm dünyada bu politikaların doğru şekillenmesinde de en büyük etken Avrupa kıtasında yaşanan dönüşümdür. Özellikle Avrupa Birliği'nin kuruluşu kıta için bir milat niteliğindedir. Başlangıçta altı ülke ile kurulan bu birlik, zaman içerisinde geçirdiği genişleme süreçleri sonrası Avrupa kıtasının hem nüfus hem de coğrafya olarak büyük çoğunluğunu içinde bulunduran büyük bir entegrasyona dönüşmüştür. Öyle ki 1960'dan 2019'a geçen yıllar içerisinde gerçekleşen altı genişleme süreci sonrası nüfusu %25 oranında artarken, coğrafi yüzölçümü ise yaklaşık 4 katına çıkmıştır. Bu durum AB'nin genişleme süreçleri sonrası büyüyen coğrafya ve artan insan nüfusu ile genişleyen pazarda nasıl tek hâkim güce dönüştüğünü de kanıtlamaktadır. Bu genişleme yalnızca nüfus ve coğrafya özelinde gerçekleşmemiş, aynı zamanda elde edilen toplam gelire de yansımıştır.

Şekil 10: Avrupa Birliği ve Dünya Gelir Miktarı (Sol Eksen) (Trilyon ABD Doları) ve AB'nin Dünyadaki Payı (Sağ Eksen)

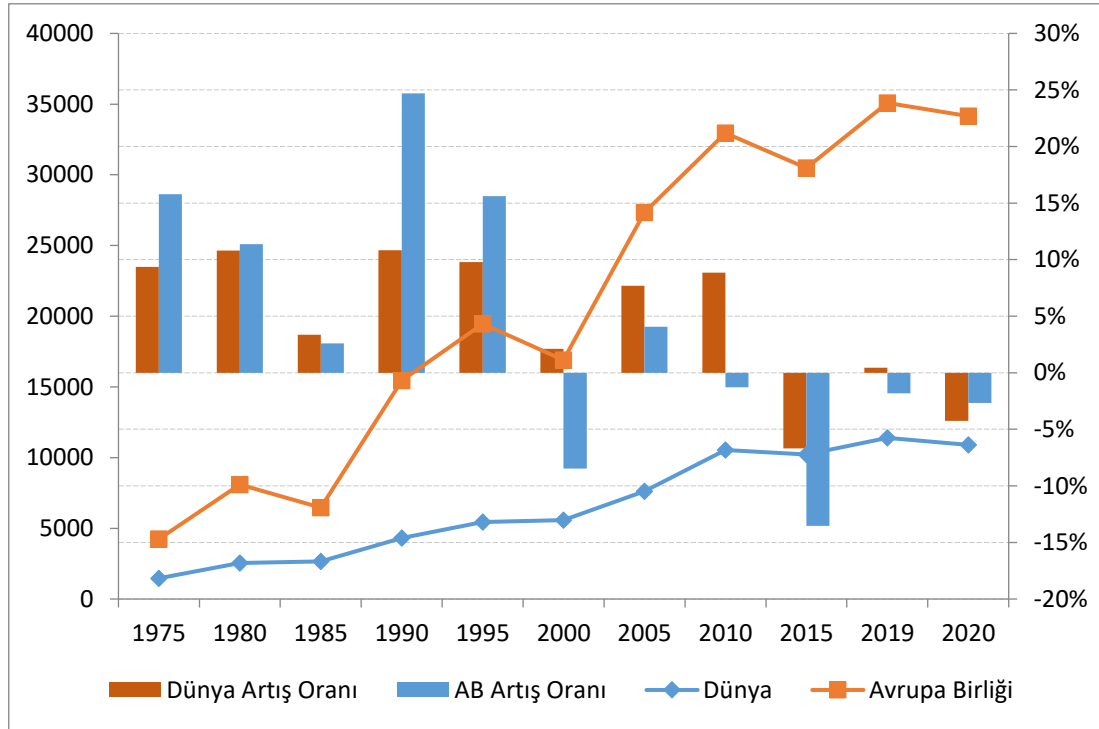
Kaynak: Worldbank, 2021

Avrupa kıtasında 1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adı altında oluşan bölgesel entegrasyon, kuruluşundan itibaren dünyada da uygulanan büyüme odaklı ekonomik politikalar ile ivmelenerek ciddi şekilde gelir artışına ulaşmıştır. Bu durumda, entegrasyon süreci içerisinde aşamalı olarak gerçekleştirilen genişleme süreçleri de etkilidir. Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bu zamana yıllık olarak elde ettiği gelir yaklaşık 22 katına çıkmıştır. Burada 1973'te yaşanan genişleme süreci ile üç ülkenin eklenmesiyle milli gelir kısa bir sürede iki katını aşmıştır. Bunun yanında yine 1986 yılında İspanya ve Portekiz gibi deniz ticaretinde önemli rol oynayan iki ülkenin eklenmesiyle milli gelir yine iki katının üstüne çıkmıştır. 2004 yılında yine 10 ülkenin katılımı da milli gelirdeki yükselişi hızlandıran etkiler oluşturmuştur. Ancak yalnızca Yunanistan'ın katıldığı ikinci genişleme, Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katıldığı dördüncü genişleme ve Hırvatistan'ın tek başına katıldığı altıncı genişleme milli gelirde ciddi artışlara sebep olmamıştır.

Avrupa Birliği'nin dünyadaki gelir paylarına bakıldığında kuruluşundan 1980 yılına kadar geçen süreçte bu payı %24'ten %30'a kadar çıkardığı görülmektedir. 1990 sonrasındaki dönemde ise payı kademeli olarak azalmış ve %30'dan %18'e

kadar gerilemiştir. Aslında AB'ye yeni ülkelerin katılımları sonucu bu oranın giderek artması ve grafikte doğrusal bir yükseliş beklense de süreç içerisinde ekonomik büyüme ivmesi daha yüksek olan bölgelerin paylarını arttırması, AB'nin ekonomisi ne kadar genişlese de aldığı payın düşmesine neden olmuştur.

Şekil 11: AB ve Dünya'da Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Sol Eksen) (ABD Doları) ve Artış Oranları (Sağ Eksen)

Kaynak: Worldbank, 2021

Süreç içerisinde Avrupa Birliği ekonomisindeki büyümenin en büyük etkisi milli gelirden görülürken, bu milli gelirdeki artışın toplumdaki refaha ne ölçüde yansıdığı kişi başına düşen milli gelir miktarı üzerinden değerlendirilebilir. Kişi başına düşen milli gelirin, birliğin kuruluşundan günümüze kadar 1880 dolardan 34913 dolara yükselerek 18 katına çıktığı görülmektedir. Bu durumdan hareketle milli gelirdeki yükselişin ekonomik refah ortamına da katkı sağladığı söylenebilir.

AB'nin dünya ticaretindeki payının azalmasının yanında toplam milli gelir artış hızı da düşmesine rağmen kişi başına düşen milli geliri artış göstermektedir. Bunun nedeni olarak da nüfus artış hızında yaşanan düşüş gösterilebilir. Nüfus artış hızı verilerine bakıldığında, 1961 yılında neredeyse %0,9 iken, 2000'li yılların başında %0,13'e kadar düşmüştür. Hatta bu durum 2011 yılına gelindiğinde %0,18

ile negatif nüfus artışına neden olmuştur. 2019 yılında ise bu oran %0,18 olarak gerçekleşmiştir.

Bunun yanında AB ve dünya için grafikte gösterilen önceki döneme göre artış oranlarına bakıldığında ise AB'nin genel olarak Dünya'ya göre daha yüksek hareket potansiyeli olduğu görülmektedir. Dünya üzerindeki artış AB'de daha büyük artışa, Dünya üzerindeki azalışlarda ise AB'de daha büyük azalış yaşanmıştır.

2.2. Ticaret

Ülkeler arası ekonomik ilişkilerin çok uzun yıllardır temelini oluşturan makroekonomik gösterge bu ülkelerin aralarındaki ticarettir. Ülkeler arası ticaret de doğrudan ekonomik serbestleşme ve küreselleşme kavramları ile ilişkilidir.

1950 sonrası dünya üzerinde politik olarak daha sakin bir yapı oluşturma dönemine giren ülkeler, ekonomik olarak da bu sakin ve stabil yapının faydalarını kısa bir süre içerisinde görmeye başlamıştır. Milli gelirde görülen genişleme, dünya ticaretinde de kendini göstermiştir. Uygulanan serbestleşmeye yönelik politikalar sonucu dünyadaki ticaret hacminin çok hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ve bu serbestleşme politikaları, yıllar içinde kapalı ekonomik yapıdan, teknik ve fiziki engellerden kurtulması sonucu dünyadaki küreselleşme hareketleriyle de birleştikçe ticareti ivmelendirmiş ve gitgide dikey bir büyüme göstermiştir. Bu 50 yıllık dönem içerisinde dünyadaki ihracat miktarı parasal olarak 380 milyar dolardan 25 trilyon dolara kadar ulaşarak yaklaşık 65 katına çıkarken, ithalat miktarı ise 380 milyar dolardan 24,5 trilyon dolara ulaşarak 64 katına çıkmıştır.

Elbette bu yükseliş dünyanın her bölgesine aynı şekilde yansımamıştır. Çünkü her ülke ekonomisinde üretim için gerekli olan faktörlerin yoğunlukları birbirinden farklıdır. Faktör yoğunluğuna bağlı olarak düşük üretim gerçekleştiren ülkelerin bu artıştan aldığı pay daha düşük iken, yüksek üretim gerçekleştiren ülkelerin aldığı pay ise daha yüksektir. Dolayısıyla faktör zengini ülkelerde gerçekleşen yüksek üretim, bu ülkelere daha yüksek ticaret imkânı sağlamıştır.

Bunun en önemli örneği ise özellikle Çin önderliğinde gerçekleştirdiği atılım ile Uzakdoğu'dur. Nüfus miktarı yüksek olan bölgede, emek faktörünün yoğunluğu

ve ucuzluğu önceki bölümde de bahsedildiği gibi büyük şirketlerin üretim merkezlerini bu bölgede konumlandırmasına sebep olmuştur. Ucuz emeğin yanı sıra Uzakdoğu'nun dünya üzerindeki her bölgeye ulaşımının daha ucuz ve kolay olması da şirketler için lojistik maliyetlerini düşürmüştür. Üretim merkezlerinin bu bölgeye kayması ile birlikte bölgedeki ekonomik etkinlik ve dolayısıyla ticaret artmıştır. Bu duruma ek olarak başta emek yoğun olan bölge ekonomileri, zamanla üretim bilgisine sahip olurken ticaretin artmasıyla ise sermaye miktarını arttırmıştır. Dolayısıyla sürecin başında yalnızca emek ve toprak yoğun bir ekonomik yapı varken, bu yapı zamanla hem bilgi hem de sermaye sahibi olmuştur. Üretim faktörlerinin tümünde sağlanan bu zenginlik ekonomik büyümeye de yansımıştır. Öyle ki bu durum son dönemlerde bölge dışına da yansımaya başlamıştır. Çin'in son yıllarda özellikle Afrika ve Ortadoğu'da uyguladığı yayılmacı politikaları bu bölgelerdeki ekonomik yapıya canlandırmaktadır. Çin bu yatırımlara karşılık ise başta liman ve demiryolları olmak üzere ülkelerdeki birçok ticaret noktasında gücünü arttırmakla beraber enerji sektöründe söz sahibi olabilme amacıyla yer altı zenginliğine sahip bazı bölgelerde maden yataklarının işletmesini de üstlenmektedir.

Sonunda bölge dışı yatırımlara kadar ilerleyen bu sürecin başında Uzakdoğu'ya gelen sermayenin kaynağı büyük oranda Atlantik ülkeleridir. Şirketlerin sermayelerini değerlendirmek için Uzakdoğu'yu seçmelerinin temel nedenleri açıklanırken, bu şirketlerin sermayelerini neden merkez ülkelerinde değerlendirmedikleri de ayrı olarak incelenmelidir. Atlantik ülkeleri bilindiği üzere gelişmişlik düzeyi yüksek, kalkınmasını büyük oranda tamamlamış ülkelerdir. Bu kalkınmanın ön plana çıkardığı birey bilinci, ülkelerdeki doğum oranının azalmasına ve yıllar içinde genç nüfusun yaşlı nüfus oranının gerisinde kalmasına neden olmuştur. Bu durum yıllar içerisinde üretimde kullanılacak emek faktörünün yoğunluğunu azaltırken emeğin fiyatını yükseltmiştir. Buna ek olarak zaten yüksek teknoloji üretimi yapan bu bölgelerde coğrafi kısıtlardan dolayı toprak faktörü de yeterli değildir. Dolayısıyla etkin faktörleri sermaye ve girişim olan Atlantik ülkelerindeki şirketler, üretimlerini arttırabilmek için ülkelerinde düşük yoğunluğa sahip faktörler olan emek ve toprağın bol ve ucuz olduğu ülkeleri sermaye yatırımları için uygun bulmuşlardır. Bu noktada Uzakdoğu ülkelerinin seçilmesi ise diğer

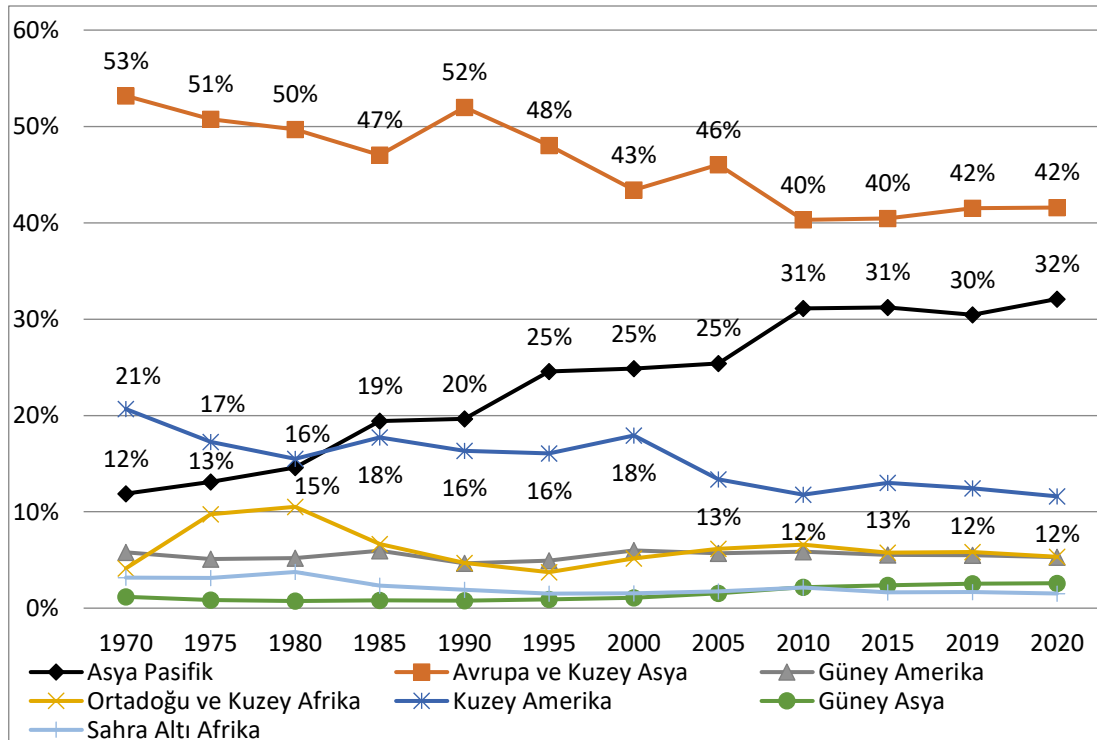
bölgelerdeki ülkelerden daha geniş pazarlara sahip olmakla beraber farklı pazarlara da ulaşabilmenin kolay olmasındandır. Buna ek olarak Uzakdoğu ülkelerinde gelişen ekonomi sonucunda oluşan pazar yapısı ve üretilen malın merkez Atlantik ülkelerinden Pasifik ülkelerine taşıma maliyetinin yüksek olması da şirketler için yatırım yapılacak bölgenin Uzakdoğu olarak belirlenmesinde etkili olmuştur.

Dünya ticaretinin büyüklüğü ve genel seyriyle ilgili olarak sözlü bilgilendirmeler tek başına elbette yeterli değildir. Yukarıda ticaretin bölgeler arasındaki gelişimine dair verilen bilgilerin sayısal olarak verilere ne ölçüde yansıdığı da önem arz etmektedir.

2.2.1. Bölgelere Göre Ticaret

Dünyanın ekonomik yapısı içerisinde, bölgeselleşme kavramının, küreselleşme ile tetiklenerek ortaya çıkmış bir kavram olduğu önceki bölümlerde belirtilmişti. Bu bölgeselleşmenin ortaya çıkmasında temel unsur ise ticarettir. Ülkelerin makroekonomik olarak ticari ilişkiler ile gelişmeye öncelik vermesi, bölgeselleşme kavramının da yayılım ve gelişimine ivme sağlamıştır.

Şekil 12: Dünyadaki İhracat Miktarından Bölgelerin Payları (%)

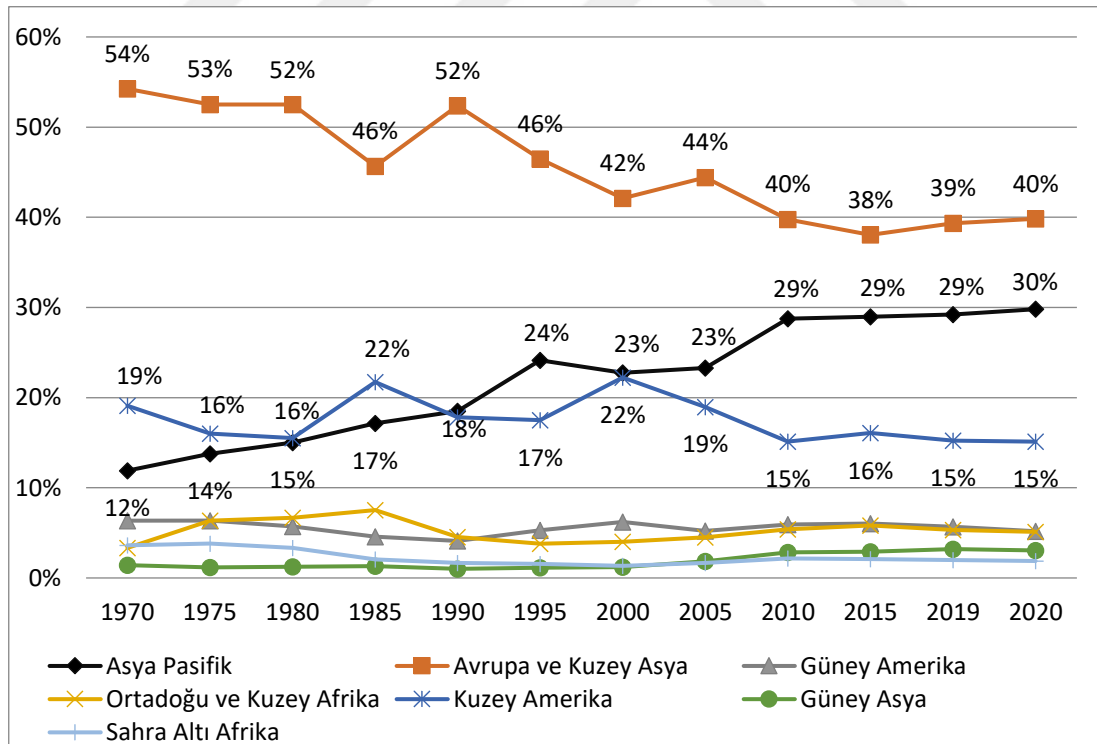

Kaynak: Worldbank, 2021

Grafikte 1970-2019 yılları arasında bölgelerin dünya ticaretindeki ihracattan payları gösterilmiştir. Bu gösterge için de kayda değer değişim yaşanan bölgeler aynıdır. Asya Pasifik bölgesi daha önce bahsedildiği gibi yatırımların bu yöne kaymasıyla üretim kapasitesini arttırmış ve bu da ihracatındaki paylara yansımıştır. 50 yıllık süreç içerisinde dünya ihracatındaki payı 2,5 katına çıkmıştır. Avrupa'nın payı ise 1970'te %53 iken 2019'da %41'e düşerek yüzde 20 oranında azalmıştır. Kuzey Amerika için de benzer bir durum söz konusudur. Bu yıllar arasında dünya ihracatındaki oransal payı yaklaşık %43 azalarak, %21'den %12'ye gerilemiştir.

Dünyadaki ihracat miktarının 65 katına çıktığı bu dönemde, Asya Pasifik bölgesinin ihracatı 164 katına, Güney Asya bölgesinin ise 138 katına çıkarak dünya genelinden daha fazla genişlemiştir. Aynı dönemde Sahra Altı Afrika 34, Kuzey Amerika 38, Avrupa 50, Güney Amerika ise 62 katına çıkarak dünya genişlemesine oranla geride kalmıştır.

Şekil 13: Dünyadaki İthalat Miktarından Bölgelerin Payları (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

Aynı coğrafi bölgeler için ithalat paylarına baktığımızda ise ihracattakine benzer bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Asya Pasifik, ihracat oranında olduğu gibi

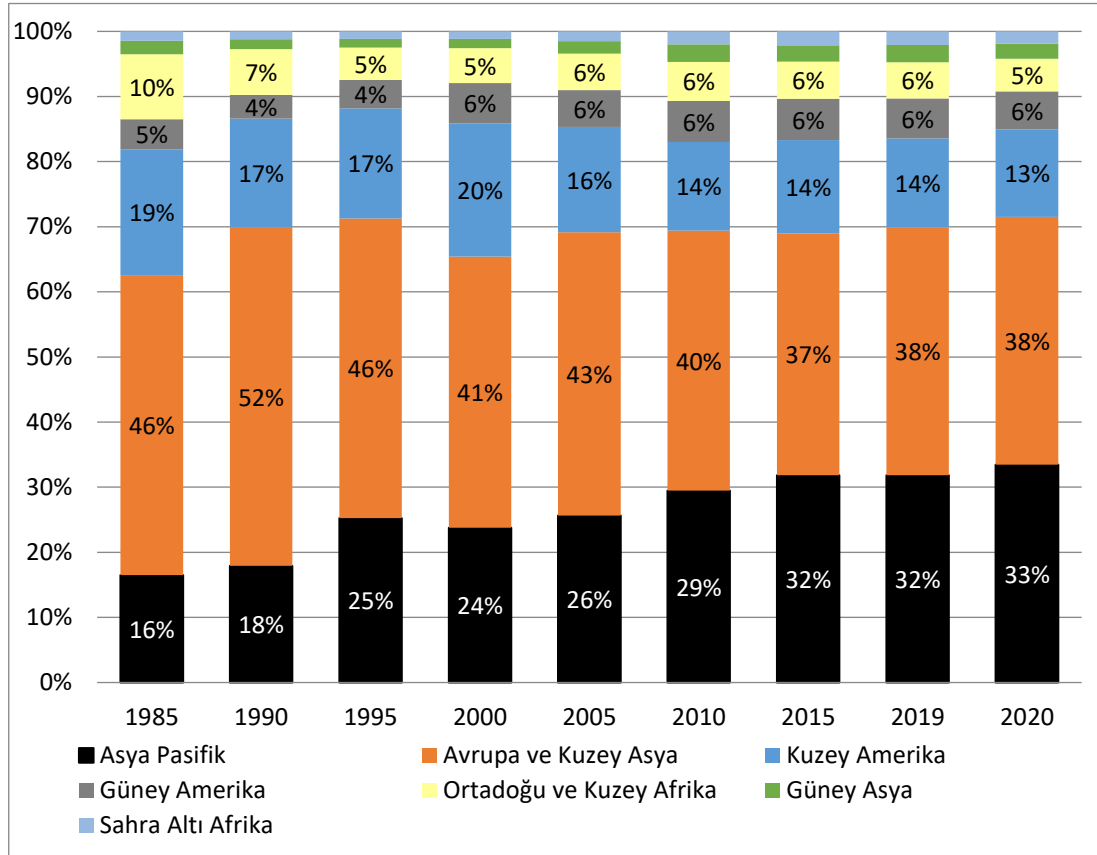
ithalat oranında da yaklaşık 2,5 katına yükselmiştir. Avrupa bölgesi için ihracata(%20) göre oransal değişim daha yüksek olmuş ve yüzde 27 azalış yaşanmıştır. Kuzey Amerika ise ihracatta %43'lük bir azalma yaşamışken, ithalat yönünde daha düşük şekilde %21 oranında azalmıştır. Bu verilerden hareketle, süreç içerisinde Kuzey Amerika ekonomisinin tüketim yönünün üretime göre daha çok artış gösterdiği söylenebilir.

Ticaretin iki yönünde de, yani hem ihracat hem de ithalat oranlarında özellikle Avrupa ve Kuzey Asya bölgesi ile Asya Pasifik bölgeleri için 1990-1995 ve 2005-2010 yıllarında iki ciddi kırılma olduğu görülmektedir. Bu kırılma dönemlerinde Asya Pasifik bölgesi dünya ticaretinde payını arttırırken, Avrupa ve Kuzey Asya bölgesinin payı azalmıştır.

1990 yılından 1995 yılına Avrupa ve Kuzey Asya bölgesinde gerçekleşen ticaret payı düşüşünde en ciddi faktör 1991 yılının Aralık ayında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıdır. SSCB'nin dağılması sonrası yaşanan siyasi istikrarsızlık ortamı, bölge için hâli hazırda yaşanan ekonomik sıkıntıları daha da derinleştirmiştir. SSCB'nin dağılması sonrası ülkenin asıl varisi olması nedeni ile dış borcunu tamamen Rusya Federasyonu üstlenmek durumunda kalmıştır. Bu ağır borç yükümlülüğü altında kurulan Rusya Federasyonu, bu darboğazdan çıkmak amacıyla IMF'ye de üye olmasıyla birlikte neoliberal politikalar uygulamaya koymuştur. Piyasa ekonomisine geçiş saiki ile ivedi bir biçimde uygulamaya konan şok terapi politikaları, hayata geçirildikleri diğer ülkelerde de benzer bir hâlde, Rusya'da da sermayenin monopolleşerek birkaç kişinin elinde toplanmasına, devlet yönetiminin merkeziyetçi ve otoriter bir modeli benimsemesine ve toplumsal bazda da yaygın yolsuzluğun, yoksulluğun, suçun ve hukuksuzluğun ürünü olarak travmatik bir sosyal felaketin ortaya çıkmasına sebep olmuştur(Yıldırım, 2018, s.46). Buna ek olarak yeni kurulan devletlerin temel devlet işleyişi için gerekli kurum ve mekanizmaları oluşturma ve politika geliştirme süreçleri de dikkate alındığında, 1990-2000 yılları arasında Kuzey Asya'da yaşanan siyasi gelişmeler bölgenin ekonomik durumunu etkilemiş ve bu etki ticaretteki payına da yansımıştır.

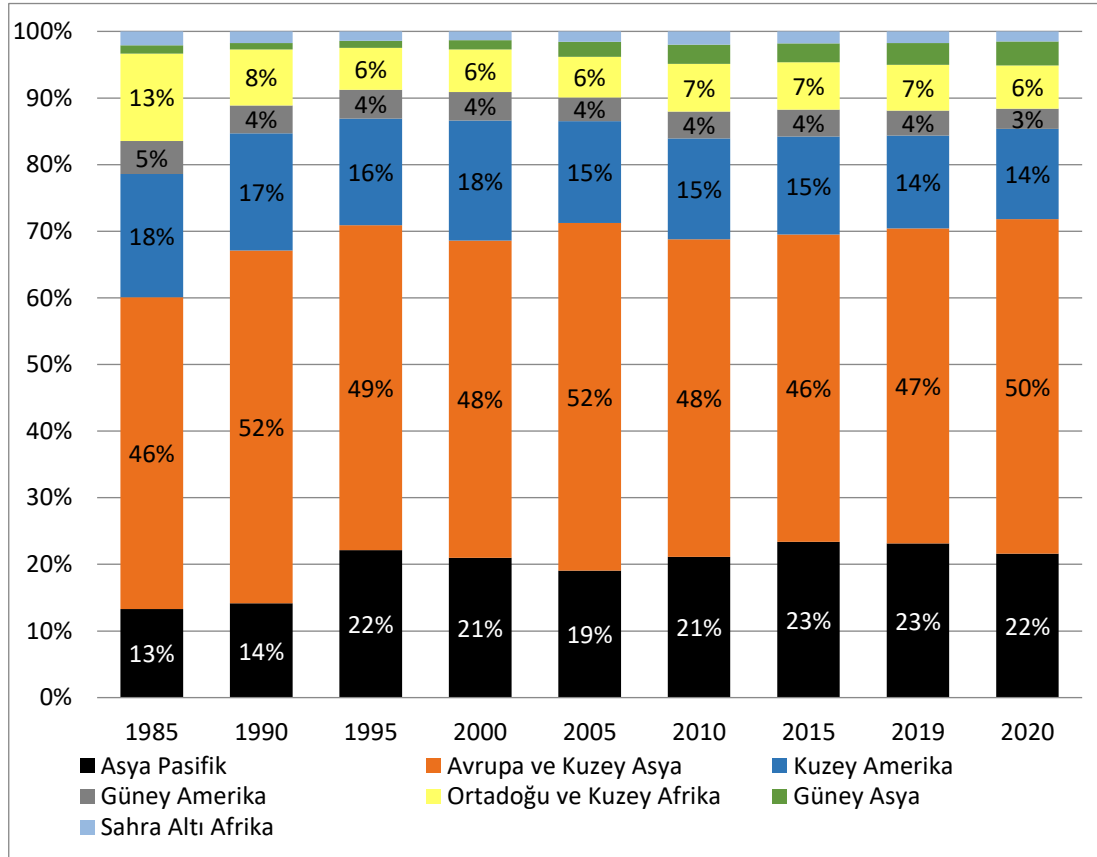
2005 yılından 2010'a gerçekleşen ticaret payı değişimlerinin en temel sebebi ise hiç şüphesiz 2008 yılında yaşanan küresel krizdir. Ancak tüm dünyanın etkilendiği bu ekonomik kriz ortamında Avrupa Kuzey Asya ve Kuzey Amerika ülkelerinin payları düşerken, Pasifik ülkelerinin dünya ticaretindeki payının artışını nasıl devam ettirdiği incelenmesi gereken bir noktadır. Dünya ticaretindeki durum değerlendirilirken Pasifik'e yönelimden ve bu bölgedeki ticaret artışından sebepleri ile birlikte bahsedilmiştir. Fakat bu yönelim, küresel bir kriz ortamında bu payın daha da ivmeli şekilde artmasını açıklamaya yetmemektedir. Bu durumu açıklamak için sonrasında daha detaylı bahsedilecek olan krizin dinamiklerine kısaca değinmek gerekecektir.

2008 küresel krizi ortaya çıkışı itibariyle türev piyasalar kaynaklı bir ekonomik krizdir. Bu sebeple krizin başladığı ülkeler gelişmiş finansal piyasa yapısına sahip Atlantik ülkeleridir. Bollaşan paranın, reel yatırımlardan daha yüksek kâr beklentili finansal yatırımlara dönüşmesi sonucu türev piyasa ürünlerinde yükselen talep ile birlikte değerlerinin çok üzerinde artışlar gerçekleşmiştir. Türev piyasa ürünlerinin fiyatlarının değerinden daha yüksek oranda artması sonucu bu ürünlere talebin bir anda düşmesi, fiyatları da hızla düşürmüştür. Dolayısıyla finansal piyasalarda değerlendirilen sermaye çok kısa sürede kaybolmuştur. Atlantik ülkelerindeki sermayenin reel üretimden türev piyasalara yönelmesi bu ülkelerdeki üretimlerin de düşmesine neden olmuştur. Bu ülkelerde reel üretim düşerken, Pasifik ülkeleri ise reel üretim düzeylerini arttırmaya devam etmişlerdir. Pasifik ülkelerindeki üretim artışı aslında önceki dönemler ile benzer oranda olsa da Atlantik ülkelerinin üretim miktarındaki ciddi düşüşler, o bölgelerdeki ekonomilerin ticaretteki paylarını daha yüksek oranda düşürürken, Pasifik ülkelerinin paylarını daha yüksek oranda arttırmıştır.

Şekil 14: Bölgelerin Dünyadaki Mal Ticaretinde Payları (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

Bölgelerin mal ticaretindeki pay değişimlerine bakıldığında, öncesinde bahsedilmiş olan genel ticaret düzeylerindeki pay değişimlerine benzer şekilde bir hareketin olduğu görülmektedir. Pasifik bölgesi, mal ticareti için 1985 yılında dünya ticaretinin %16'sını oluştururken, bu oran 2020'de %33'e yükselmiştir. Avrupa ve Kuzey Asya ise 1985'te dünyadaki mal ticaretinin %46'sını yani neredeyse yarısını tek başına gerçekleştirirken bu durum 2020 yılına gelindiğinde %38'e kadar gerilemiştir. Bölgenin payı 1985'ten 2020'ye ne kadar ciddi şekilde gerilemişse de hâlâ dünyadaki mal ticaretinde en büyük pay sahibidir. Dünyadaki mal ticaretinin %80'inden fazlasına ortak bir diğer bölge olan Kuzey Amerika'da da durum Avrupa ve Kuzey Asya ile benzerdir. 1985'te %19 olan Kuzey Amerika bölgesinin 2005'e kadar benzer düzeylerde seyreden mal ticareti payı, 2005 sonrasında düşüşe geçmiş ve 2020'de bu pay %13 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 15: Bölgelerin Dünyadaki Hizmet Ticaretinde Payları (%)

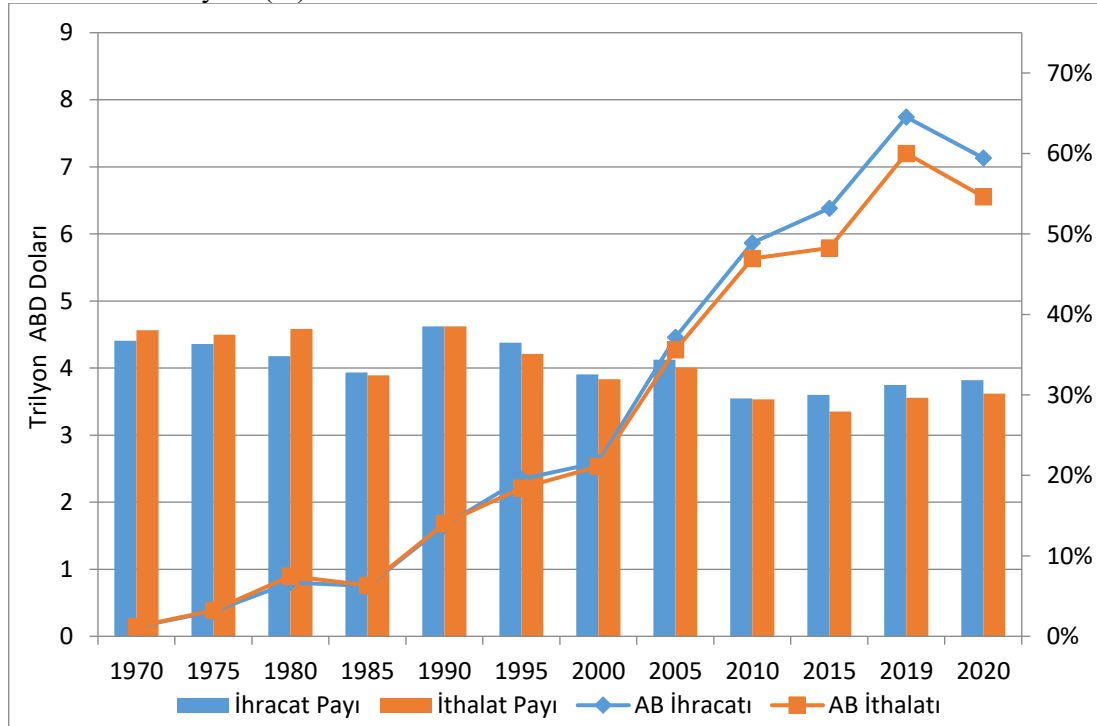
Kaynak: Worldbank, 2021

Grafikten hareketle bölgelerin hizmet ticaretindeki pay oranları, mal ticaretindekinden daha farklı bir değişim göstermiştir. Asya Pasifik bölgesi, hizmet ticaretindeki payını da arttırmıştır ancak bu artış mal ticaretindeki kadar yüksek olmamıştır. 1985 yılında %13 olan hizmet ticareti payı, 1995 yılında %22'ye ulaşmış ve günümüze kadar küçük farklılıklar olsa da bu rakamlarda gezmiştir. Avrupa ve Kuzey Asya bölgesi ise mal ticaretinden tamamen farklı olarak hizmet ticaretindeki payını yükseltmiştir. 1985 yılında %46 olan hizmet ticaretindeki payı 2020 yılında %50 ,yani dünyadaki hizmet ticaretinin yarısı, olarak gerçekleşmiştir. Aradaki süreçte bölge, hizmet ticaretindeki payını zaman zaman %50'nin üzerine çıkarmayı da başarmıştır. Kuzey Amerika bölgesinin hizmet ticaretindeki payı ise yıllar geçtikçe daha da düşmüştür. Bölge için 1985 yılında hizmet ticaretinin dünyadaki payı %18 iken zamanla düşmüş ve 2020'de %13 olarak gerçekleşmiştir.

2.2.2. Avrupa Birliği İçin Ticaret

Avrupa Birliği, demir ve çelik üretimini ve ticaretini düzenlemek amacıyla Avrupa Demir ve Çelik Topluluğu olarak kurulan ve zamanla bu entegrasyonu birçok alanda genişleterek dönüşen bir yapıdır. Bu bölümde Avrupa Birliği'nin ticaret rakamlarının, dünyadaki payının ve ihrac ettiği malların sektörel değişimleri incelenecek ve dünya ile karşılaştırılacaktır.

Şekil 16: Avrupa Birliği'nde İthalat ve İhracat Miktarları (Trilyon ABD Doları) ve Dünya Ticaretindeki Payları (%)

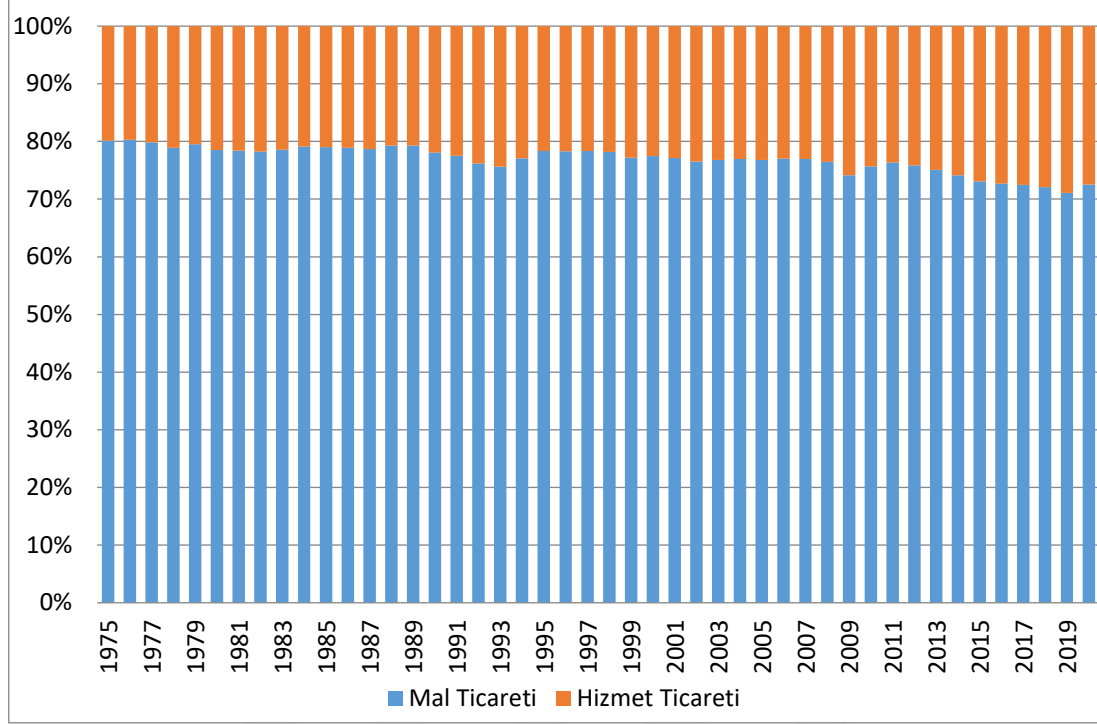

Kaynak: Worldbank, 2021

Avrupa Birliği'nin kuruluşundan itibaren ticaret yönündeki verilerine bakıldığında, 1985'e kadar geçen süreçte hem ihracat hem de ithalat miktarları her ne kadar 5 katına çıkarak artış gösterse de bu genişleme 500 milyar dolar ile kalmıştır ve ilk iki genişleme sürecinde henüz büyümede yeterli dikey yapıya kavuşmamıştır. Ancak üçüncü genişlemede İspanya ve Portekiz gibi özellikle deniz ticaretinde ilerlemiş iki ülkenin yanında dördüncü genişleme sürecinde Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in de katılımı sonrası, 2000 yılına gelindiğinde ticaretin hem ihracat hem de ithalat yönünde 1,8 trilyon dolar artış göstererek 2,5 trilyon doları aşmıştır. Sonrasında ise beşinci ve altıncı genişleme dönemleri sonrası dünyadaki küreselleşme ve ticari serbestlikteki artışı ile daha dikey bir yapıya kavuşarak 2019

yılında 7 trilyon doları aşarak 1970'den 2019'a kadar ihracatını 55, ithalatını ise 48 katına çıkarmayı başarmıştır.

Aynı zamanda bu ticari genişlemenin oransal olarak değerlendirilmesi, bu dönemde dünya ticaretinde Avrupa Birliği'nin etkinliğini ortaya koyacaktır. Kuruluş yıllarında dünya nüfusunun yalnızca %12'sine sahip olan Avrupa Birliği, dünya ticaretinin ise %37'sini elinde bulundurmaktadır. Bu veri aslında Avrupa kıtasındaki ekonomik refahın, o günden bu yana yükselişinin nasıl gerçekleştiğini de kanıtlar niteliktedir. 1985 yılına gelinirken bu pay %32'ye kadar düşmüştür. Üçüncü ve dördüncü genişleme süreçlerinin ise ne kadar yerinde olduğu 1990'da bu payın %38'i aşması ile kanıtlanmaktadır. Sonraki süreçte kademeli olarak üretim merkezlerinin yer değiştirmesi sonucunda ise Avrupa Birliği'nin ticaret payı giderek düşmüştür. 2019 yılında bu oranlar ihracat için %31, ithalat için ise %29,2'ye kadar gerilemiştir. 1970 ile 2019 yıllarındaki verileri kıyasladığımızda ise ihracattaki oranı %15 azalırken, ithalatı ise bu azalış %23 oranında olmuştur. Bu durumda Avrupa Birliği'nin katma değerli yüksek teknoloji ürünleri üretip ihraç ederken, görece daha düşük katma değerli ürünler ithal etmesi oldukça etkilidir. 2020 yılına gelindiğinde ise COVID-19 pandemisinin etkisiyle ithalat ve ihracat rakamlarında yaklaşık %9 oranında daralma gerçekleşmiştir. Ek olarak Avrupa Birliği yıllar içerisinde rakamsal olarak ticaretini arttırırken, oransal olarak payı ise düşmüştür. Bunun nedeni ise Avrupa Birliği'ndeki ticaret artış hızının, zamanla dünyadaki ticaret artış hızının gerisinde kalmış olmasıdır. Avrupa Birliği'nde ticaret rakamlarıyla beraber bu ticaretin mal ve hizmetler arasında paylaşımları ve miktarları da değerlendirilmesi gereken bir noktadır.

Şekil 17: Avrupa Birliği'nde Mal ve Hizmet Ticaretlerinin Toplam Ticaretindeki Payları (%)

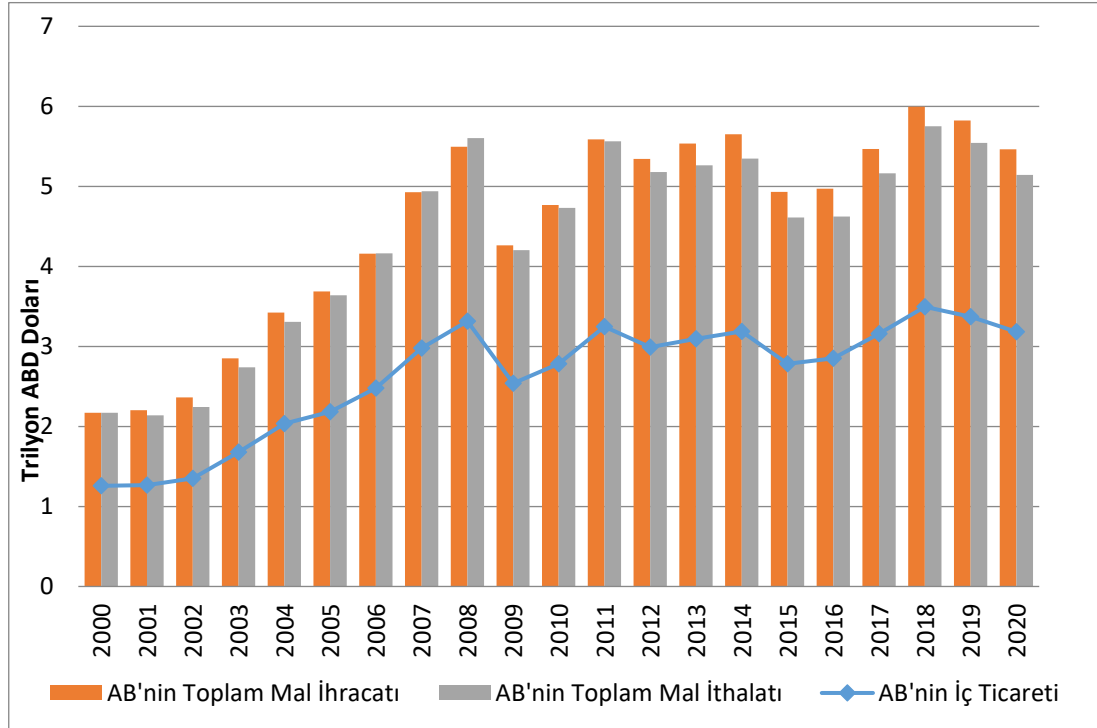
Kaynak: Worldbank, 2021

Daha önce dünyadaki mal ve hizmet ticaretinin toplam dünya ticaretindeki paylarından bahsedilmişti. 1970'li yılların sonlarında %17 olan hizmet ticaretinin payı %25'lere yaklaşırken, %83 olan mal ticaretinin payının ise %75'lere kadar gerilediği belirtilmişti. Avrupa Birliği'nde mal ve hizmet ticaretinin paylarına ve değişimlerine bakıldığında ise dünyadakine benzer bir seyir izlediği söylenebilir. 1970'de hizmet ticaretinin payı %20, mal ticaretinin payı ise %80'dir. Ancak özellikle 2008 yılı sonrasında hızla değişen bu oranlar hizmet ticareti için %30'lara yaklaşırken, mal ticareti için ise neredeyse %70'e yaklaşmıştır. Bu durumda özellikle dünyadaki küreselleşme ile birlikte internetin yaygınlaşması, her yere ve her şeye ulaşımın sanal ortamlarda mümkün hâle gelmesi oldukça etkilidir. Buna ek olarak dünya üzerinde son zamanlarda özellikle fikir ve yazılım gibi fiziksel olmayan soyut kavramların kıymetlenmesi ve ciddi bir ticaret alanı oluşturması da hizmet ticaretinin payının yükselişini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Bu başlıkta şimdiye kadar Avrupa Birliği için toplam ticaret rakamlarından, dünyadaki payından ve bu ticaret rakamlarının mal ve hizmetler arasındaki

dağılımından bahsedildi. Bu noktadan sonra başka bir önemli konu ise bu ticaretin ne kadarının AB üyesi ülkeler arasında gerçekleştiğidir.

Şekil 18: AB'nin Toplam İhracat-İthalatı ve Bölge İçi Ticaret Miktarı (Trilyon ABD Doları)

Kaynak: WTO, 2021

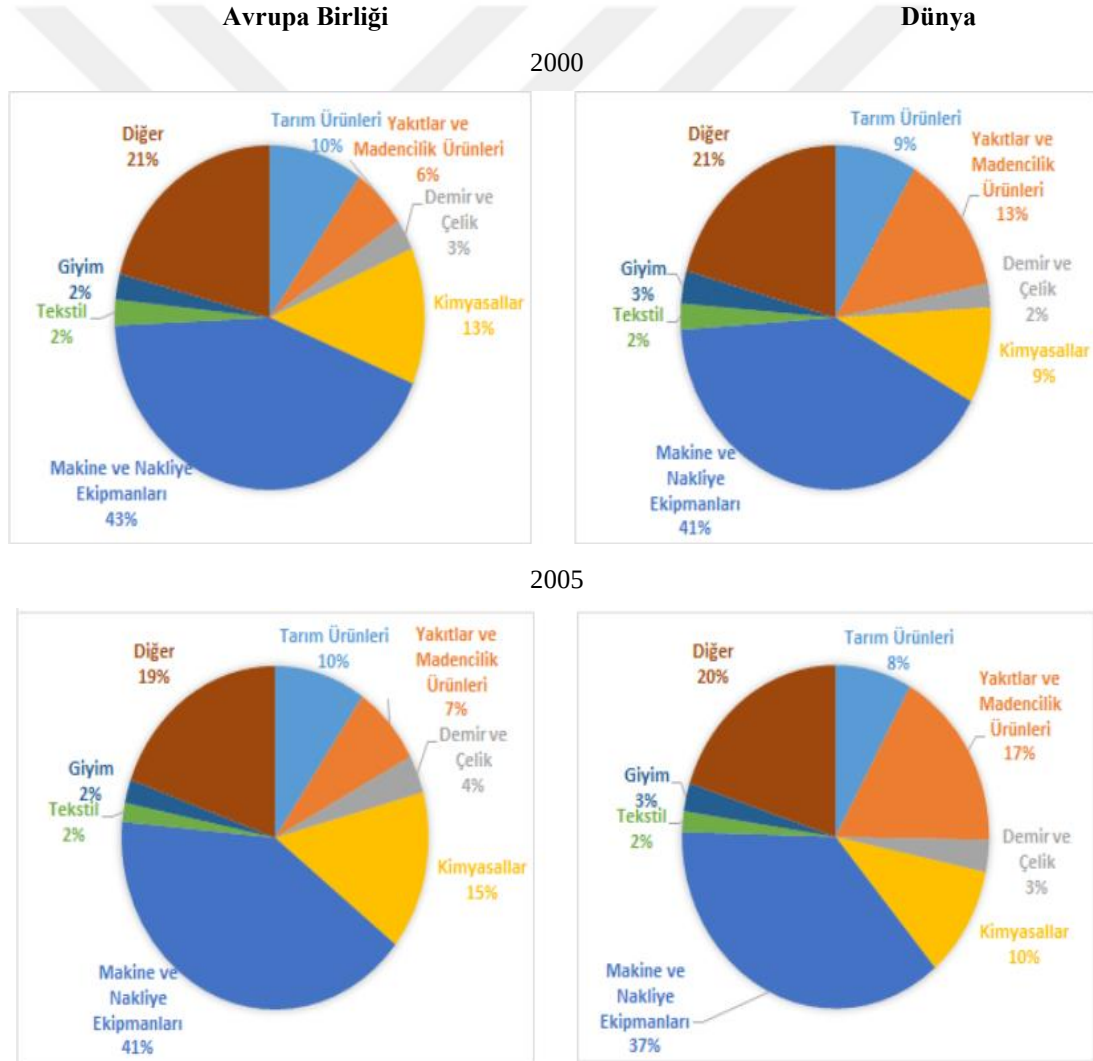
Avrupa Birliği'nin 2000 yılı sonrası toplam mal ithalat ve ihracat rakamları grafikte de görüldüğü gibi 2008 krizinin etkisini gösterdiği 2009 yılına kadar düzenli şekilde yükseliş göstermiştir. Sonrasında krizle birlikte düşen rakamlar 2011 yılı ile birlikte düşüş öncesi seviyesine yükselmiştir. Sonraki süreçte 2014 yılının Kasım ayında FED'in 2008 krizi ile birlikte uygulamaya koyduğu faiz ve parasal genişleme politikalarını sonlandırması sonucu dünya ticaretine paralel şekilde düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüşten sonra ancak 2017 yılında eski ticaret rakamlarına yaklaşılmıştır. Sonrasında ise eski ticaret büyüklükleri korunmuştur ancak 2000-2008 dönemindekine benzer ciddi yükselişler görülmemiştir.

AB'nin iç ticaret miktarı ise dünya ile ticaret ilişkisine benzer şekilde hareket göstermiştir. Bunun yanında 2000-2020 yılları arasında birlik ülkeleri arasında yapılan ticaret, AB'nin toplam ihracatının, yıllara göre oransal olarak küçük artış ve azalışlar olsa da, ortalama olarak %58'ini oluşturmuştur. Aynı dönemde toplam ithalatın içerisindeki, birlik ülkeleri arasındaki ithalatın payı ise ortalama olarak %60

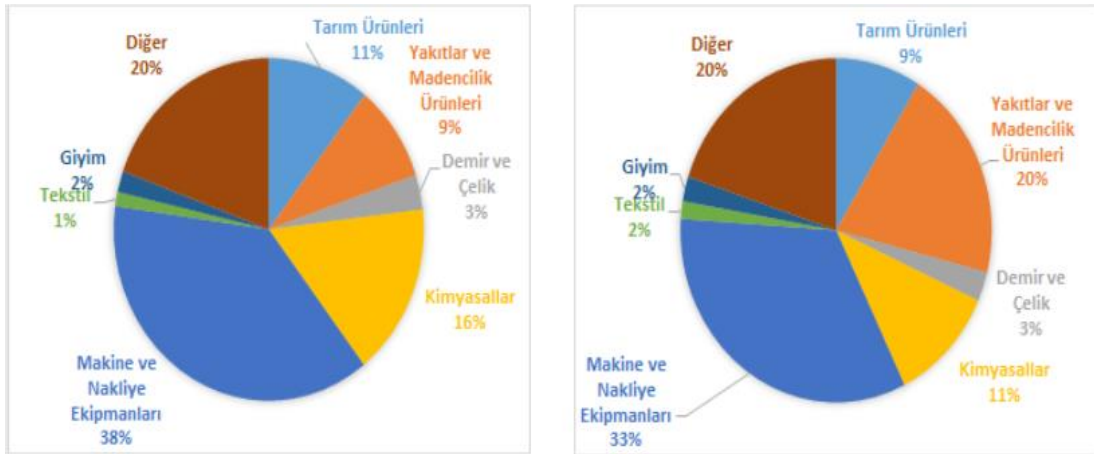
olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Avrupa Birliği ticaret hacminin büyük bir kısmını, bölge içerisindeki ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği ticaret oluşturmaktadır.

Bunlara ek olarak Avrupa Birliği ticaretinde pay sahibi temel ürün grupları nelerdir ve bu mal gruplarının dünya ticaretindeki paylarının ne olduğu da incelenmesi gereken başka bir noktadır. Çünkü bu malların sektörel dağılımı, AB'nin ihraç ettiği ürünler ile dünyadaki trendi ne ölçüde takip ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

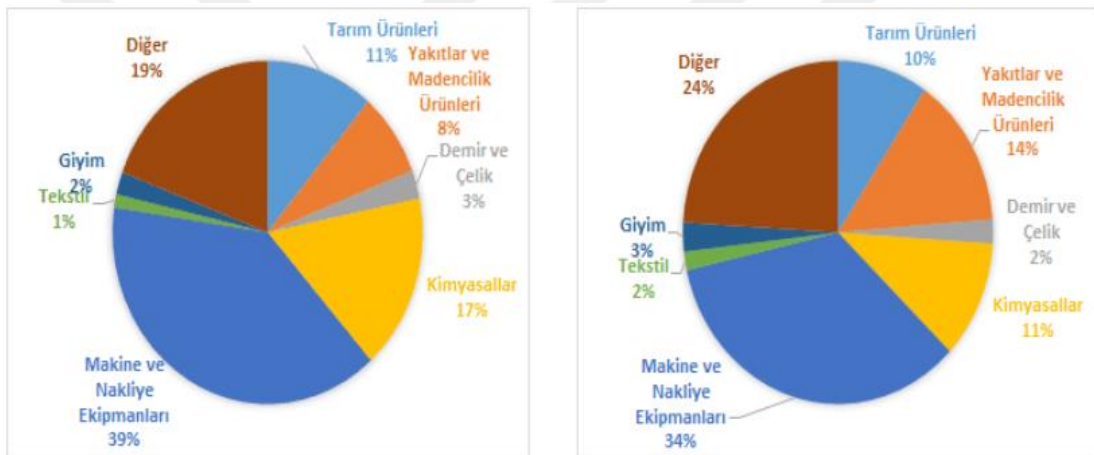
Şekil 19: Avrupa Birliği ve Dünya'daki Mal İhracatının Sektörel Dağılımları

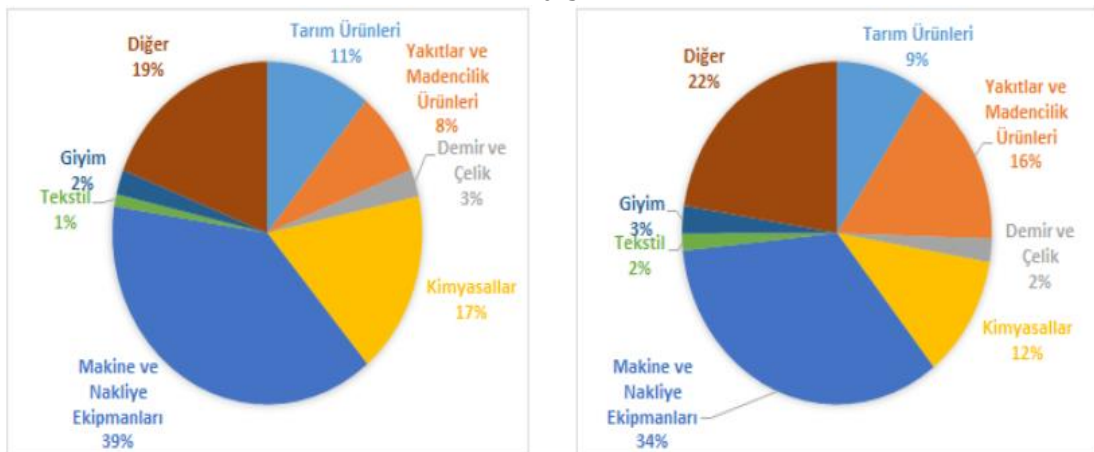
2010

2015

2019

Kaynak: WTO, 2021

Avrupa Birliği ve Dünya için süreç içerisindeki mal ticaretinin değerlendirilmesi yapılırken, aynı dönemlerdeki sektörel farklılıklar dikkate

alınacaktır. 2000 yılında yakıt ve madencilik ürünleri ihracı için AB'deki ağırlık %6 iken Dünya ticaretinde bu ürünlerin ihrac oranı %13'tür. Kimyasal maddeler için AB'deki ağırlık %13 iken Dünya ticaretinde %9'dur. Makine ve nakliye ekipmanları ihracında ise AB'de %43 olan ağırlık, Dünya ticaretinde %41 olarak gerçekleşmiştir.

2005 yılına gelindiğinde yakıt ve madencilik ürünlerinin ihracı için AB ticaretindeki ağırlık %7 iken Dünya ticaretinde bu sektörün ağırlığı artmış ve %17'ye kadar yükselmiştir. Kimyasal maddelerin AB ihracatındaki ağırlığı bu yıl itibariyle %15'e yükselirken, Dünya ticaretinde %10'da kalmıştır. Makine ve nakliye ekipmanlarında ise AB'deki ağırlık %41'e gerilerken, Dünya'da bu ağırlık %37'ye inmiştir. Bunun yanında AB'deki tarım ürünleri ihracatı önceki dönemle aynı şekilde %10 ağırlığa sahip iken Dünya ticaretindeki ağırlık düşmüş ve %8 olarak gerçekleşmiştir.

2010 yılında yakıt ve madencilik için AB'deki ağırlık %9'a yükselirken, Dünya ticaretindeki ağırlık %20'ye yükselmiştir. Kimyasal ürün ihracında AB'deki ağırlık %16'ya yükselirken, Dünya için ise kimyasal ürünlerin ihracat ağırlığı %11'e yükselmiştir. Makine ve nakliye ekipmanlarının AB ticaretindeki ağırlığı %38'e düşerken, Dünya ticaretindeki ağırlık ise %33'e gerilemiştir.

2015 yılında yakıt ve madencilik sektöründeki değişimde AB'deki ağırlık %8'e düşerken, Dünya'daki ağırlık ise %14'e kadar gerilemiştir. Kimyasal ürün ihracatında ise AB'deki ağırlık %17'ye yükselirken, Dünya ticaretindeki ağırlık değişmemiş ve %11 olarak kalmıştır.

2019 yılına gelindiğinde ise yakıt ve madencilik sektörünün AB'deki ağırlığı değişmeyerek %8 olarak kalırken, Dünya ticaretinde ağırlık yine artmış ve %16'ya yükselmiştir. Kimyasal ürün ihracatının ağırlığı değişmezken, Dünya ticaretindeki ağırlığı %12'ye yükselmiştir. Makine ve nakliye ekipmanlarının ihracatı ise 2015'deki ile aynı kalmış ve AB'deki ağırlık %39, Dünyadaki ağırlığı ise %34'te kalmıştır.

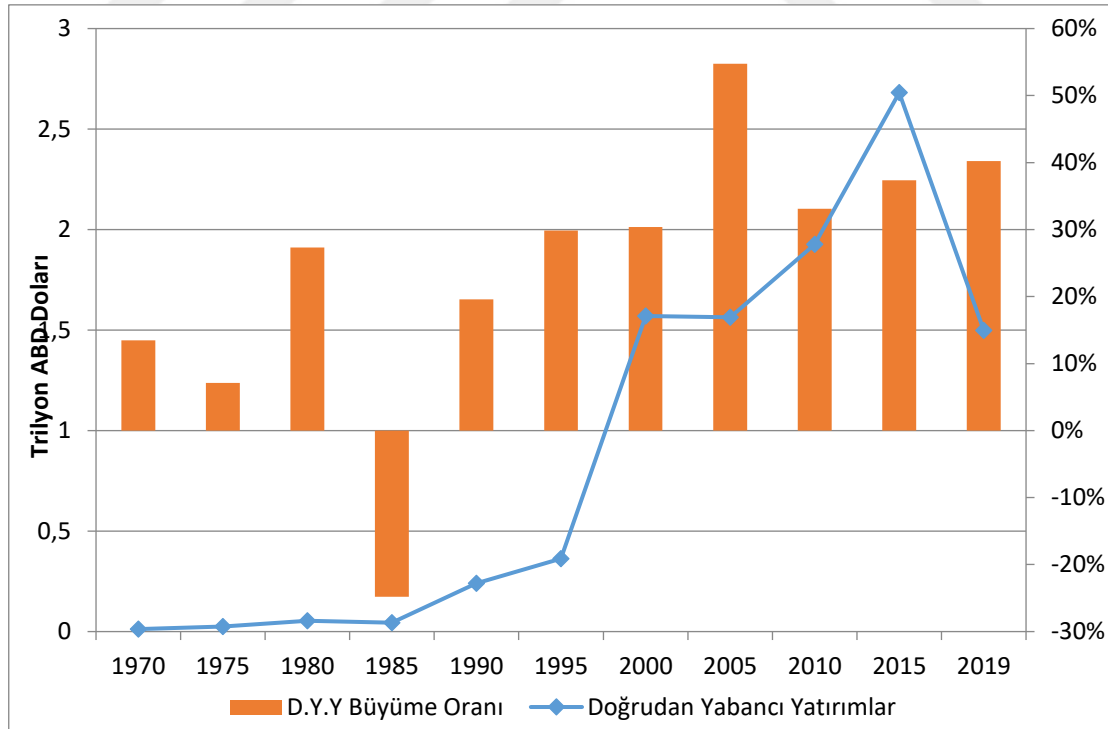
Tüm grafikler göz önüne alındığında, AB ile dünya ekonomisi arasında aynı dönemlerde sektör paylarının birbirine paralel olarak olduğu görülmektedir. Birçok

dönemde açık farkların olduğu yakıt ve madencilik ürünleri sektöründe ise doğal kaynaklara bağlı bir üretim söz konusudur. Dolayısıyla büyük oranda yeraltı zenginliklerinin miktarı ile ilişkili olan bu sektörde paralelliğin görece daha düşük olması normal bir durumdur. Buna ek olarak yakıt ve madencilik ürünlerinin genel itibarıyla hammadde ve ara ürün olması ve Avrupa ülkelerinin bu ürünleri girdi olarak kullanıyor olması, bu noktada AB'deki ihracat miktarını düşürmektedir.

2.3. Sermaye Akımları ve Yatırımlar

İkinci dünya savaşı sonrasında ekonomik serbestleşme ile önemi anlaşılan ancak özellikle 1990'lı yıllar ile beraber küreselleşmenin yoğunlaşması ile ülkeler arası hem finansal piyasalar hem de yatırımlar aracılığıyla gerçekleşen sermaye akımları büyük önem kazanmıştır. Bu sermaye aktarımlarının gitgide kolaylaşması ve hızlanması sonucunda yaşanan ekonomilere para giriş ve çıkışları ülkelere ciddi malî şoklar yaşatmaktadır. Bu durum da özellikle az gelişmiş ekonomiler için speküle edilebilir bir ortam meydana getirmiştir.

Şekil 20: Dünyadaki Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı (Trilyon ABD Doları) ve Artış Oranı

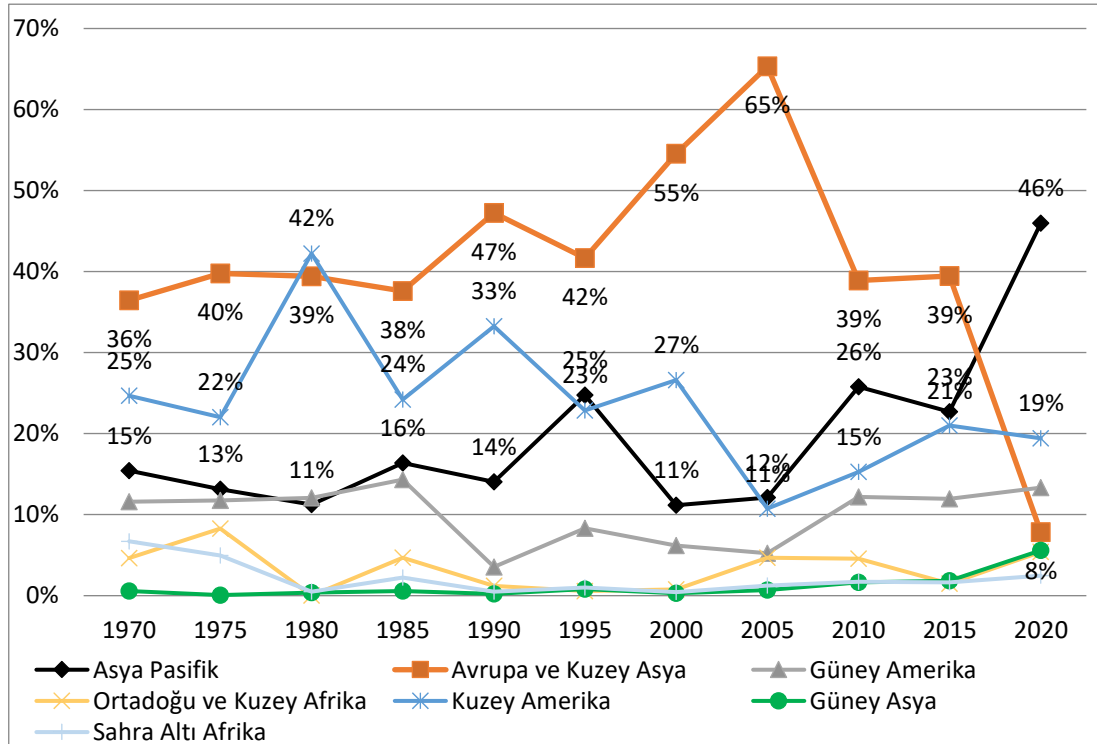
Kaynak: Worldbank, 2021

Dünyada doğrudan yabancı yatırımlar 1970 sonrası 25 senelik dönemde yıllık olarak gerek fiziki engeller gerek ülkelerin kapalı ekonomi politikaları sebebiyle hiç 500 milyar doları aşamamıştır. Ancak sonraki süreçte yukarıda da bahsedildiği gibi hem fiziki engellerin azalması hem de diğer ülkeler üzerinde yıpratıcı ekonomik şoklar yaratabilme gücü, ülkeler için çekici bir hâle gelmiştir. Bu da yabancı yatırımlara ayrılan miktarlarda ciddi artışlara neden olmuş ve 1970’te 12 milyar dolar iken 2015 yılında bu rakam 2,7 trilyon dolara kadar yükselerek 225 katına çıkmıştır.

2.3.1 Bölgelere Göre Sermaye Akımları ve Yatırımlar

Önceki bölümlerde aktarıldığı gibi, dünyada yaşanan küreselleşme süreci ve ilerleyen teknoloji ile sermaye akışkanlığı da artmıştır. Bilgi teknolojisi çağında, bireysel yatırımcılar bile dünyadaki herhangi bir noktada bu teknolojik imkânlarla sahipken, herhangi bir başka noktaya yatırımlarını oldukça kısa sürelerde aktarabilirken bu süreç küresel ölçekli şirketlere çok daha hacimli işlem yapabilme imkânı sağlamıştır. Bu durum da bölgeler arasında ciddi sermaye geçişlerine neden olmuştur. Son yıllarda bölgelerin gelişimi de bu sermaye geçişlerine oldukça bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Şekil 21:: Dünyadaki Toplam Doğrudan Yabancı Yatırımlardan Alınan Paylar (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

1970 yılından 2020 yılına geçen zamanda doğrudan yabancı yatırımlardan alınan paylara bakıldığında, yine milli gelirdekine benzer şekilde Asya Pasifik bölgesinde yaşanan yükseliş dikkat çekicidir. Oransal olarak burada bölgenin dünyadaki payını üç katından daha yukarı taşıdığı görülmektedir. Bunun yanında Avrupa ve Kuzey Asya bölgesinin payı 1970 yılında %36 iken 2005 yılında %65'e kadar yükselmiş ama özellikle son 15 yıldaki düşüş sonrası 2020 yılında %8'e kadar düşmüştür. Ancak süreç içerisinde ve özellikle 1990-2010 arasında yabancı yatırımlar daha çok Avrupa ve Kuzey Asya bölgesine yoğunlaşmıştır. Bu durumda en büyük etken, Doğu Avrupa ve Rusya'daki sosyalist rejimlerin dağılması sonucu liberalleşen bu ekonomilere, özellikle Rusya'da enerji temelli yer altı kaynaklarının fazlalığı ve Yeltsin döneminde kontrolsüz şekilde gerçekleştirilen özelleştirme hareketlerinden dolayı yatırımcıların ilgisi artmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelen bu sermaye akımlarının en önemli nedeni düşük çalışma ücretlerinden dolayı üretim maliyetlerinde yaşanması istenen düşüştür. Bunun yanında taşıma ve ulaştırma maliyetlerinin de zamanla azalması ile bu akım artarak günümüze kadar devam etmiştir. Sonuç olarak küresel ölçekte çalışan büyük firmaların bu yönde hareket etmeleri, yatırımları Atlantik ülkelerinden, Pasifik ülkelerine yöneltmiş ve bu ülkeleri dünyanın üretim merkezlerine dönüştürmüştür. Buna ek olarak 2005 sonrası dönemde Kuzey Amerika ve Güney Amerika için, ticaret paylarının aksine yabancı yatırımlarda artış eğilimi olduğu dikkat çekmektedir. Öyle ki Kuzey Amerika 2005'te %11, Güney Amerika %5 pay sahibi iken 2019 yılına gelindiğinde bu pay Kuzey Amerika için %24'e, Güney Amerika için ise %14'e kadar yükselmiştir. Bu bölgelerde ticaretten farklı gelişimin olması ise yatırımların iç talebi karşılamaya yönelik olması olarak yorumlanabilir. Ayrıca ABD'de yüksek teknoloji üretimi yapan şirketlere sağlanan uygun ekosistem, düşük vergi oranları ve yüksek kâr beklentileri de Kuzey Amerika için yatırımları arttırıcı bir etki yaratmıştır. Aynı dönem içerisinde Avrupa'nın payı ise %65'ten %23'e kadar gerilemiştir.

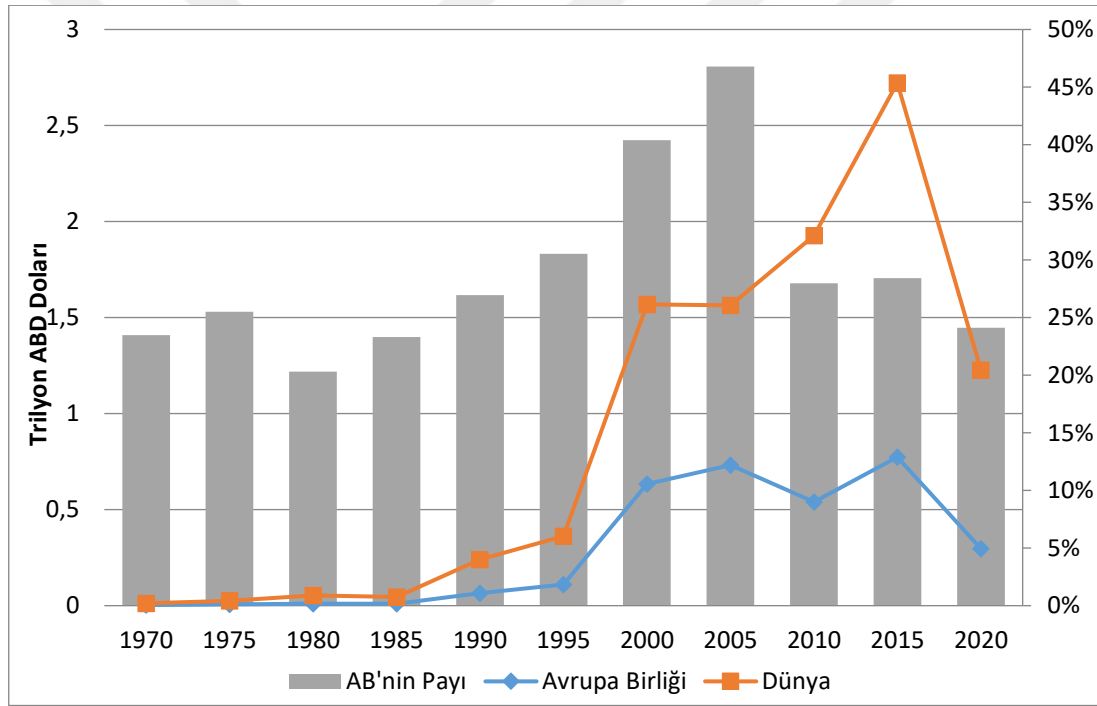
Ancak üretimin bu şekilde tek bir bölge üzerinden olması, özellikle 2019 yılının sonunda Çin'de başlayan coronavirüs salgını ile üretim ve tedarik zincirlerinin sekteye uğraması sonucu dünya ticaretine ciddi şoklar yaşatmıştır.

Ülkeler ve küresel ölçekli şirketlerin bu durumu göz önüne alınarak, dünya ticaretine üretim olanağı sağlayacak yeni ve farklı merkez arayışları da hızlanmıştır.

2.3.2. Avrupa Birliği İçin Sermaye Akımları ve Yatırımlar

İkinci dünya savaşı sonrası ABD'den Avrupa coğrafyasına yapılan destekler yalnızca hibe ve kredilerden oluşmamıştır. Bu parasal desteklerin dışında yatırımların da bu bölgeye yönelmesi desteklenmiştir. Ve bunun yanında savaş zamanlarında Avrupa'dan kaçan sermayedarlar için de bir geri dönüş süreci yaşanmıştır.

Şekil 22: Avrupa Birliği ve Dünyadaki Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları (Trilyon ABD Doları) ve AB'nin Aldığı Pay (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

1950 sonrası Avrupa ekonomisinin kalkınmasında en büyük etkenlerden birinin yabancı yatırımlar olduğu ve bunun Avrupa Birliği ekonomisine de yansıdığı gerçektir. AB 1970'te 2,9 milyar dolar yabancı yatırım alırken, 1990'da 64 milyara ulaşmıştır. 2005 yılına gelindiğinde ise 730 milyar dolara kadar yükselerek 35 yıllık süreçte 250 katını aşmıştır. Sonrasında da bir süre bu değişim devam ederken, 2020 yılında 296 milyar dolara gerilemiştir. Bunun yanında dünyadaki yatırım payının 1990'lara kadar yaklaşık %24'ünü alan Avrupa Birliği, 1995 sonrası bu paylarını

arttırmaya başlarken, özellikle beşinci genişleme süreci sonrası bu payı %46,8'e kadar arttırmıştır. Burada sosyalist rejim sonrası AB'ye katılan ve yeniden yapılanma politikaları izleyen ülkelere yapılan yatırımların etkisi çok yüksektir.

AB için doğrudan yabancı yatırım miktarı genel itibariyle dünya ile benzer bir trend izlerken, 2005 yılından sonra birlik için yatırım miktarı artmış olsa da payı giderek düşmektedir. Bunun nedeni yatırımların artış hızının, dünyanın gerisinde kalmasıdır. Dünyada da AB'de de artan yatırımlar dünyada daha yüksek oranlarda artarken, AB'de ise daha düşük oranlarda artmıştır. Dolayısıyla bu pay miktarına yansımış ve payı giderek azalmıştır. Dünyadaki artış hızının, AB'deki artış hızından yüksek olması ise daha önce bahsedilmiş olan AB'deki emek faktörünün dünyadaki diğer bölgelerden daha düşük olmasıyla yakından ilişkilidir. Emek faktörü zengin olan ülkelerdeki düşük ücretler sebebiyle yapılacak sermaye yatırımları, emek faktörü daha düşük olan ve ücretlerin yüksek olduğu AB'ye yapılacak sermaye yatırımlarından daha ekonomik görülmüştür.

2.4. 2008 Küresel Ekonomik Krizi

Günümüz ekonomileri entegre duruma geldiği için bir ulusal ekonomide ortaya çıkan kriz bütün dünya ekonomilerine sıçramakta, etkilerini oralarda da göstermektedir. Dünya ilk ekonomik krizle 1929 yılında tanışmış daha sonra 1970 ve 1980'lerde bu krizler devam etmiştir. 1990 yılından günümüze kadar da önemli ekonomik krizler yaşanmıştır (Yıldırım, 2010, s.47).

2008 küresel finansal krizi, 2007 yılında ABD'de başlamıştır. ABD'de düşük faiz oranları ile ev sahibi olmak isteyen düşük gelirli kişilere mortgage kredileri verilmiştir. Fakat 2004 yılı sonrasında yükselen faiz oranları ile birlikte bu yapıda bozulmalar meydana gelmiştir. Düşük gelirli kişilerin yükselen faiz ile birlikte ödeme güçlüğü ile karşılaşması, kredi krizinin büyüyerek yayılmasına ve mortgage piyasasını tamamen etkilemesine yol açmıştır. Devamında sadece mortgage ile sınırlı kalmayıp bütün ülkeye ve sonrasında dünyaya yayılan bir kriz olmuştur (Kesebir, 2018, 1-2).

2008'deki krize dek yaşanan tüm kriz süreçlerinden zararlı çıkan ülkeler çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler olmuştur. Özellikle savaşların ve ülkeler arası

çekişmelerin gölgesinde ekonomik yapılanmasını tamamlayamayan ya da bu yapılanmayı baştan doğru şekilde planlayamayan ekonomiler bu iç ve dış etkenlerden dolayı küresel krizlerden doğrudan etkilenmiş ve bunun sonucunda da diğer ekonomilere göre en kötü senaryolar ile yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Ancak 2008’de yaşanan kriz bu yönüyle, öncesinde yaşanan krizlerden ayrılmaktadır.

2008 krizi, az gelişmiş ve yükselen ülke ekonomiler (çevre ülkeler) yerine gelişmiş ekonomileri (merkez ülkeleri) daha çok etkilemiştir. Gelişmiş ülke ekonomilerinin daha fazla etkilenmesinin nedeni, krizin yoğun olarak yaşandığı mortgage piyasalarının ve kredilere dayalı varlık türlerini üretecek finansal türev piyasalarına daha fazla sahip olmasıdır. Yükselen ekonomiler ise, gerçekleştirmiş oldukları reformlar ile birlikte yaşanan krizlere duyarlı bankacılık sistemine sahip olduklarından daha az etkilenmişlerdir (Akın ve Ece, 2009, s.155).

1950’li yıllardan sonra dünyada oluşan enflasyonist ortam, merkez bankalarını para basma görüşünden uzaklaştırmıştır. Merkez bankaları için para basma eylemi, büyüme ile paralel şekilde gerçekleşmiştir. 2008’de yaşanan bu küresel kriz, ekonomilerde ciddi talep daralmalarını ortaya çıkarmıştır. Krizle birlikte finansal sisteme olan güven de büyük ölçüde ortadan kaybolmuştur.

Bu ortamda kriz ile başa çıkmak için ise başta Amerikan Merkez Bankası (FED) olmak üzere İngiltere Merkez Bankası (BOE), Avrupa Merkez Bankası (ECB), Japonya Merkez Bankası (BOJ) para basma yolunu tercih etmişlerdir. Fakat önceki dönemlerden gelen para basmanın enflasyon yaratacağı görüşü sebebiyle, bunu parasal genişleme olarak adlandırmayı tercih etmişlerdir. Gelişmiş ülke merkez bankalarının bu kararları, sonrasında gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiş ve bu ülkelerde de merkez bankaları parasal genişleme yoluna gitmiştir.

Kriz sürecindeki parasal genişleme, merkez bankalarının tahvil ve bono gibi kağıtların alımı ile piyasaya likidite sağladığı açık piyasa işlemlerinin artırılması ile gerçekleştirilmiştir. Piyasadaki para miktarını arttırarak talebi canlandırmayı amaçlayan bu işlemler için öncülüğü ise FED yapmıştır. FED kriz sürecinde dört defa parasal genişleme planı uygulamıştır ve 2008 yılının Aralık ayında başlayan bu

genişlemenin bitiş tarihi olan 2014 yılının Kasım ayına kadar bilançosunda 3,6 trilyon dolarlık genişleme gerçekleştirmiştir. ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde uygulanan genişletici para politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan küresel likidite bolluğu, yatırımcıları riskli ve yüksek getirili finansal araçlara yönelterek gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye akımına neden olmuşlardır (Emirkadı, 2017).

Merkez bankaları tarafından uygulanan parasal genişleme politikaları, reel sektörü güçlendirmek ve finansal sisteme güveni arttırmak amacıyla düşük faiz oranları ile de desteklenmiştir. Gelişmiş ülkeler kriz sonrası faiz oranlarını hızla düşürmüştür ve birçoğu sıfır düzeyine indirmiştir. Bu durum gelişmekte olan ülkelere de yansımış ve dünya ekonomisinde yaşanan daralma sonrası faiz oranlarını düşürmüşlerdir.

2008 krizi döneminde ülkeler tarafından genel itibariyle maliye politikaları yerine, tahvil yoluyla piyasaya likidite sağlamak ve faiz oranlarını düşürmek gibi para politikası araçları tercih edilmiştir. Likidite sağlarken maliye politikaları uygulanması ya da tahvil karşılığı olmaksızın para basılarak piyasaya sürülmesi durumunda, ekonomi toparlandığında bu likidite bolluğunun önüne geçmek için vergilerin arttırılması veya yeni vergilerin uygulamaya konulması gerekecektir. Bu vergilerin ise halk tarafından ödeneceği düşünöldüğünde, sonucun iktidar sahibi siyasetçiler için oy kaybına sebep olması muhtemeldir. Ancak açık piyasa işlemleri yoluyla uygulanan para politikaları ile piyasaya likidite sağlanması durumunda, kriz sonrası bollaşan paranın piyasadān çekilmesi finansal araçlar ile gerçekleşeceği için halk bunun farkında olmayacaktır. Bu da kriz döneminde para politikası uygulamalarının neden maliye politikası uygulamalarına tercih edildiği sorusunun cevabıdır.

Avrupa Birliği'nin bu krizden nasıl etkilendiğini görmek için temel makro ekonomik göstergelerinin incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 6: Avrupa Birliği'nin 2008 Krizi Öncesi ve Sonrasında Gerçekleşen Temel Makro Ekonomik Göstergeleri

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Milli Gelir (Milyar ABD Doları)	7.260,1	7.388,2	8.050,0	9.912,6	11.400,6	11.907,0	12.704,7	14.712,6	16.240,6	14.713,2	14.545,4	15.741,8	14.636,9
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları)	16.910,4	17.186,0	18.682,6	22.923,7	26.266,2	27.335,8	29.072,6	33.554,5	36.920,8	33.369,4	32.943,1	35.716,2	33.160,5
İthalat Miktarı (Milyar ABD Doları)	2.534,9	2.530,7	2.638,8	3.217,0	3.864,7	4.271,3	4.881,1	5.806,5	6.537,6	5.093,7	5.632,7	6.538,1	6.138,0
İhracat Miktarı (Milyar ABD Doları)	2.591,3	2.637,6	2.825,9	3.404,8	4.102,9	4.458,6	5.034,9	5.991,0	6.675,9	5.337,9	5.865,3	6.803,0	6.557,9
Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı (Milyar ABD Doları)	634,0	366,3	295,3	293,5	313,8	731,3	911,9	1.477,5	828,5	479,0	539,4	878,0	588,0
Bütçe Gelirleri (Milyon Euro)	92.724,4	94.289,3	95.434,4	93.468,6	103.511,9	107.090,6	108.423,0	117.563,0	121.584,4	117.625,6	127.795,3	130.000,0	139.540,5
Bütçe Harcamaları (Milyon Euro)	83.450,0	79.987,3	85.144,5	90.557,5	100.139,4	104.835,2	106.575,5	113.953,3	116.544,5	118.361,0	122.230,7	129.394,9	138.683,4
Bütçe Açığı/GSYİH	0,0013	0,0019	0,0013	0,0003	0,0003	0,0002	0,0001	0,0002	0,0003	0,0000	0,0004	0,0000	0,0001
Ekonomik Büyüme (%)	3,9	2,2	1,1	0,9	2,6	1,9	3,5	3,2	0,6	-4,3	2,2	1,9	-0,7
Enflasyon Oranı (%)	3,15	3,37	2,42	2,09	2,29	2,49	2,67	2,51	4,16	0,84	1,53	3,29	2,66
İşsizlik Oranı (%)	9,82	9,20	9,54	9,65	9,88	9,57	8,63	7,45	7,20	9,12	9,80	9,84	10,81

Kaynak: Worldbank, 2021

Yukarıdaki tabloda 2008'de yaşanan küresel kriz için Avrupa Birliği'nin makroekonomik göstergelerindeki değişim verilmiştir. 2008 krizinin etkilerinin ortaya çıktığı 2009 yılında ortak nokta, miktar ile ifade edilen tüm göstergelerde ciddi şekilde gerçekleşen bozulmadır. Milli gelir ve kişi başına düşen milli gelir rakamlarında tabloda belirtilen yıllarda, krize kadar gelen süreçte yıllık miktar artış eğilimindeyken, 2009 yılında bu miktar %9'un üzerinde küçülmüştür. Bu durum ekonomik büyüme oranlarına da yansımış ve 2000-2008 yılları arasında sürekli büyüyen AB ekonomisi 2009 yılında %4,3 oranında küçülmüştür.

Ticaret yönünde ise yalnızca ithalat için 2001 yılında binde 1,5 gibi küçük bir azalma varken krize kadar gelen süreçte sürekli artış görülmüştür. Ancak 2009 yılına gelindiğinde önceki yıl 6,5 trilyon dolardan fazla olan ihracat ve ithalat miktarları %20'den fazla bir düşüş yaşayarak 5,5 trilyon doların bile altına gerilemiş ve hatta ithalat miktarı 5 trilyon dolara yaklaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ise 2007 yılında 1,5 trilyon dolara yakın iken, 2008 yılında bu miktar yaklaşık %44 düşmüş, 2009 yılında ise bu düşüş önceki yıla göre %42 oranında gerçekleşmiştir. Aslında 2008 yılında doğrudan yabancı yatırımlarda yaşanan %44'lük düşüş, AB için sonraki yıl diğer makroekonomik göstergelere de yansıyacak krizin habercisi sayılabilecek niteliktedir.

AB'deki işsizlik ise bu dönem içerisinde özellikle 2005 yılı sonrası ciddi bir düşüş eğilimi göstererek 2008 yılında %7,2'ye kadar gerilemiştir. Ancak 2008'de yaşanan kriz ile birlikte yatırımlardaki daralma ve makroekonomik göstergelerdeki bozulmanın sonucu olarak, 2009 yılında bu oran %27 artarak %9,12'ye yükselmiş ve sonrasında da işsizlik oranındaki artış eğilimi devam etmiştir. Enflasyon oranı ise tabloda verilen yıllar boyunca en düşük seviyesine kriz döneminde ulaşmıştır. 2009 yılında %0,84'e kadar düşen enflasyon oranı, sonraki dönemde tekrar yükselişe geçmiştir. Bunun nedeni ise 2008'de yaşanan kriz ile birlikte insanların tüketim eğilimleri azalırken, tasarruf eğilimlerinin artması sonucunda talebin düşmesidir. Talepte yaşanan daralma, fiyatlar üzerindeki baskıyı azaltarak enflasyon oranının düşmesine neden olmuştur.

AB için bütçe gelirleri 2000 yılında 92,7 milyar eurodan 2008 yılına gelindiğinde 121 milyar euroyu geçmiştir. Aynı dönemde bütçe harcamaları ise 83,4 milyar eurodan 2008'e gelindiğinde 116,5 milyar euroya ulaşmıştır. Bu dönemde bütçe gelirleri %31 artarken, harcamalar ise %39 oranında artış göstermiştir ve her yıl bütçe fazla vermiştir. Krizin makro göstergelere yansıdığı 2009 yılında ise bütçe gelirleri %3 oranında azalırken bütçe harcamalarındaki artış devam etmiş ve bunun bir sonucu olarak tabloda paylaşılan yıllar içerisinde AB bütçesi yalnızca bu yılda açık vermiştir. Ancak sonraki yıllarda bütçe büyümesi devam etmiştir. Buna ek olarak Maastricht Kriterleri kapsamında ülke bütçe açığının GSYİH'ına oranının %3'ü geçmemesi gerektiği dikkate alınırsa diğer yıllarda bütçe fazlası veren AB şartı sağlarken, bütçe açığı verdiği 2009 yılında da bu oran oldukça düşük olarak gerçekleşmiştir.

2.5. COVID-19 Pandemi Dönemi

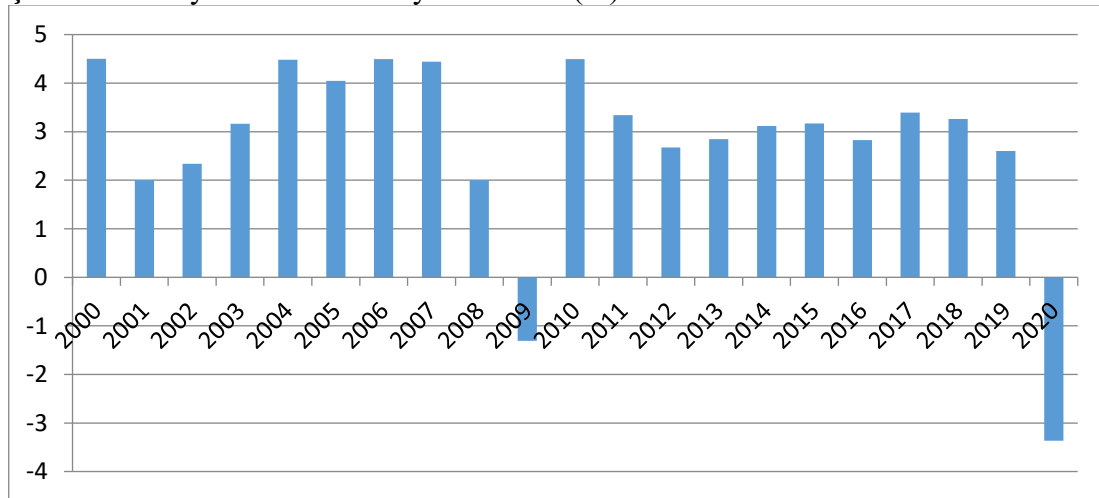
Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının Aralık ayında Dünya Sağlık Örgütü (WHO - World Health Organization) tarafından yeni bir korona virüs türü tanımlanmış ve sadece bir ay içerisinde Çin'in komşu ülkeleri başta olmak üzere 18 ülkeye hızla yayılan virüs, Şubat ayında Covid-19 olarak adlandırılmasının ardından 11 Mart 2020 tarihinde salgın hastalıklar kategorisine yerleştirilerek pandemi ilan edilmiştir. Birkaç ay içerisinde tüm dünyada etkisi görülen Covid-19'un, temelde sağlık krizi olmasına karşın katlanarak yayılma etkisini minimum düzeye indirmek

için uygulanan zorunlu kısıtlama ve karantina süreci nedeniyle küresel ekonomik faaliyetlerde yavaşlama ve buna bağlı olarak kısa sürede benzersiz bir şok süreci başlatmıştır (Leslie vd., 2020).

Hem nüfus yoğunluğunun hem de üretim yoğunluğunun yüksek olduğu Doğu Asya bölgesinin salgının çıkış bölgesi olması, salgının zincirleme etkisini çok daha hızlandırmıştır. Üretimini o bölgede yoğunlaştıran küresel ve yerel firmalar, fabrikalarını bu karantina süreçlerinde kapatmış ya da üretimlerini oldukça yavaşlatmıştır. Bu durum, tüm dünya ticaretindeki tedarik ağlarını zayıflatmış ve sonuç olarak dünya ekonomisinin ciddi şekilde küçülmesine neden olmuştur.

Bu küçülme şüphesiz ki birçok sektörü ciddi şekilde etkilemiştir. Etkilenen firmaların gelirlerinin düştüğü bu dönemde maliyetlerini de düşürmek amacıyla çalışanlarını çıkarmaya başlamasıyla dünyadaki işsiz insan sayısı da artmıştır. Bu durum dünya üzerindeki işsizliği 2020 yılında yaklaşık %20 oranında arttırmıştır. Ülkeler hem vatandaşların hem de firmaların yaşadığı bu mağduriyeti ekonomik destek paketleri ve kredilerle çözmeye çalışmıştır. Ancak özellikle gelişmemiş ülkelerde bu desteklerin kısıtlı ve daha çok kredi odaklı olması, COVID-19 salgınının etkisinin o ülkelerde daha çok hissedilmesine sebep olmuştur. Çünkü firmalar bu dönemde kaybettiği kazançları yerine koyamazken kullandığı kredileri de faiziyle geri ödemek zorunda kalacaktır. Salgının ne kadar süreceği ve bu sektörlerin ne kadar daha bu etkiye maruz kalacağı ise henüz belirsizdir.

Şekil 23: Dünya Ekonomisi Büyüme Oranı (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

Grafikte görülen dünya ekonomisi büyüme oranlarına göre 2020 için %3,36 küçüldüğü görülmektedir. Aslında bu salgının ekonomik olarak ne kadar ciddi olduğunu anlamak için 2008’de yaşanan kriz ile kıyaslamak bile yeterli olacaktır. 2009 yılında yalnızca %1,1 küçülen dünya ekonomisi COVID-19 salgın dönemiyle beraber o yıla göre 3 kat küçülmüştür.

Salgın sonrası dünya ekonomisinde büyüme oranının ciddi şekilde düştüğü görülmektedir. Gelirdeki düşüşün temel nedeni ise salgının tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte birçok ülkede üretim tesislerinin kapanması sonucu düşen üretim miktarlarıdır. Üretim miktarlarındaki düşüş, devletleri büyük oranda korumacı politikalara yöneltmiştir. Bu politikaların sonucu olarak ise 2020 yılında dünya ticaretinde yaklaşık %9 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir.

Dünya ekonomisini böylesine ciddi şekilde etkileyen bu salgın hâlâ devam etmekte ve salgına karşı geliştirilen aşilar uygulanmaya başlamıştır. Ancak bu sürecin sonu henüz görünmemekle beraber süreç bittiğinde ülkeler, firmalar ve bireyler için ekonomik ve sosyal yapının nasıl şekilleneceği ve ne yönde değişeceği de bilinmemektedir.

Tablo 7: Avrupa Birliği’nin COVID-19 Pandemi Krizi Öncesi ve Sonrasında Gerçekleşen Temel Makro Ekonomik Göstergeleri

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Milli Gelir (Milyar ABD Doları)	13547,25	13885,16	14734,76	15971,54	15689,63	15292,10
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları)	30474,50	31168,44	33023,79	35737,30	35084,42	34149,29
İthalat Miktarı (Milyar ABD Doları)	5788,77	5874,50	6495,20	7239,34	7200,96	6555,84
İhracat Miktarı (Milyar ABD Doları)	6382,13	6482,32	7125,35	7857,79	7741,86	7133,47
Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı (Milyar ABD Doları)	773,44	729,75	540,00	-34,15	178,40	296,06
Bütçe Gelirleri (Milyon Euro)	146.027,4	144.089,2	139.023,2	158.642,6	163.917,6	174.305,6
Bütçe Harcamaları (Milyon Euro)	145.243,2	136.416,4	137.379,1	156.909,7	159.095,5	173.309,9
Bütçe Açığı/GSYİH	0,0001	0,0006	0,0001	0,0001	0,0003	0,0001
Ekonomik Büyüme (%)	2,31	2,01	2,81	2,07	1,82	-5,96
Enflasyon Oranı (%)	-0,06	0,18	1,43	1,74	1,63	0,50
İşsizlik Oranı (%)	10,02	9,12	8,14	7,27	6,70	7,37

Kaynak: Worldbank, 2021

Yukarıdaki tabloda COVID-19 pandemisinin AB'nin makroekonomik göstergeleri üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Milli gelir ve kişi başına düşen milli gelir verileri, 2015 yılı sonrasında 2019 yılına kadar düzenli şekilde yükseliş göstermiştir. AB'nin milli gelir düzeyi 2015 yılında 13,5 trilyon dolar olarak gerçekleşirken 2018 yılında bu miktar %18 oranında artarak 16 trilyon dolara yaklaşmıştır. Bu yıllarda milli gelirden gerçekleşen artış kişi başına düşen milli gelir miktarını 30 bin dolar seviyelerinden %17 artışla 35 bin dolara çıkartırken, yıllık büyüme oranı ise her zaman %2'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak bu miktarlar 2019 yılının son çeyreğinde Asya'da hızla yayılan pandeminin sebep olduğu kapanmaların etkisi ile azalmış ve büyüme oranı da önceki senelere göre düşmüştür. Pandeminin asıl etkisini gösterdiği 2020 yılında bu düşüş daha hızlı devam etmiştir. Bu yıldaki düşüş milli gelir ve kişi başına düşen milli gelir miktarlarını yaklaşık %3 oranında azaltırken, AB ekonomisi de %5,96 oranında küçülmüştür.

AB ticaretindeki ithalat miktarı 2015 yılında 5,8 trilyon dolardan yıllar içerisinde düzenli olarak artmış ve 2019 yılına gelindiğinde 2015 yılına göre %26 büyüyerek 7,2 trilyon dolara yükselmiştir. İhracat miktarı ise 2015 yılında 6,4 trilyon dolardan aynı dönem içerisinde benzer bir yükselişle %23 artış göstererek 7,7 trilyon dolara ulaşmıştır. Pandemi etkisi ile 2020 yılında ithalat miktarı %9,7 azalarak 6,5 trilyon dolara düşerken, ihracat miktarı ise %7,8 oranında azalarak 7,1 trilyon dolara gerilemiştir. Buna ek olarak doğrudan yabancı yatırım miktarı da 2018 yılına kadar azalmış ve bu yılda negatif olarak gerçekleşmiştir. Sonrasında tekrar yükselişe geçen doğrudan yabancı yatırım miktarı pandemiye rağmen 2020 yılında bir önceki yıla oranla %66 artarak 178 milyar dolardan 296 milyar dolara yükselmiştir.

AB ekonomisinde işsizlik oranı 2015 yılında %10,02 iken 2019 yılına kadar düzenli olarak gerilemiş ve %6,7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2020 yılında pandeminin etkisi ile bu oran tekrar 2018 yılını da aşarak %7,37 olmuştur. Enflasyon oranı ise 2015 yılında negatif şekilde %0,06 olarak gerçekleşirken 2018 yılına gelindiğinde düzenli olarak yükselerek tablodaki yıllar itibariyle en yüksek seviye olan %1,74'e yükselmiştir. Sonraki yıllarda bu oran gerilerken, pandemi sonrası 2020'de %0,5'e düşmüştür.

Birlik bütçesi için gelir miktarının 2015 yılında 146 milyar euro iken 2017 yılına gelindiğinde 139 milyara, harcama miktarının ise aynı dönemde 145 milyar eurodan 137 milyar euroya gerilediği görülmektedir. Bu gerileme sonrası 2018 yılında gelir miktarı 159 milyar euroya, harcama miktarı ise 157 milyar euroya yaklaşmıştır. Sonraki yıllarda ise düzenli bir yükseliş ile 2020 yılında gelir miktarı 174 milyara, harcama miktarı ise 173 milyar euroya ulaşmıştır. Bu süreçte pandeminin etkisine rağmen bütçedeki büyüme devam etmiştir. 2015-2020 yılları arasındaki dönemde bütçe büyüklüğü 28 milyar euroya karşılık gelen %19 oranında artış göstermiştir. AB bütçesi, pandeminin de etkisine rağmen bu yıllarda hep bütçe fazlası vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BİRLEŞİK KRALLIK'IN AB EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE BREXIT'İN ORTAYA ÇIKARMASI MUHTEMEL SONUÇLARI

Bu bölümde Brexit kavramından, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'ndeki konumunu tarihsel gelişimiyle birlikte Brexit sonucunu ortaya çıkaran politik ve sosyal gerekçelerin neler olduğu açıklanacaktır. Bu açıklamalar sonrası Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılmasındaki ekonomik nedenler makroekonomik göstergeler üzerinden tartışılacaktır.

3.1. Brexit Sürecine Genel Bakış

Kavram olarak Brexit; Birleşik Krallık'ın birlik üyeliğinden ayrılmasını kısaca belirtmek amacıyla 'Britain' ile 'Exit' kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Avrupa'daki bir siyasi birliğe karşı çıkan ve bundan ziyade Avrupa'da bir serbest pazar oluşturulmasından yana taraf olan Birleşik Krallık bundan dolayı AKÇT ve AET'nin kuruluşunda bulunmayarak bu isteğinde direnmeye uğraştı. Fakat bu organizasyonların başarılı sonuçları ile cazibe merkezine dönüşmesine dayanamayıp 1961'de Birleşik Krallık üyelik için başvuruda bulundu. Ancak Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle tarafından üyelik başvurusu veto edilmiştir. 1967'de üyelik için tekrar başvuran Londra'nın başvurusu tekrar Fransa tarafından reddedildi (Aktaş, 2019, s.2).

Üyelik için yaptığı başvuru iki kez veto edilen ve AT'ye ancak 1973 yılında yaptığı üçüncü başvurusu neticisinde girerek üye olan Birleşik Krallık, üyeliğinin henüz birinci yılındayken üyeliğini sorgulamaya başlamıştır. Üyelik şartlarının adil olmadığını öne süren İngiltere, 1975 yılında AT'den ayrılmak amacıyla referanduma gitmiş fakat bu referandum sonucunda Birleşik Krallık'taki seçmenler yaklaşık olarak 2/3 oranında AT'de kalma yönünde istekte bulunmuştur. Bahsedilen referandumda oy verenlerin %67.23'ü kalmak için % 32.77'si ise ayrılmak için oy kullanmışlardır. O zamanlar Avrupa entegrasyon projesinin geleceğe yönelik umut, barış ve refah vadettiği düşünülürse bu sonuç, beklenen bir sonuçtur (Mercan, 2017, s. 36).

Fakat geçen yıllar içerisinde AB belli başlı Avrupa vatandaşları açısından çekiciliğini yitirmişti ve AB karşıtı olanların sayısı daha artmıştır. Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılmasını isteyen vatandaşların sayısı da zamanla artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda 2016 yılının 23 Haziran'ında yapılan Brexit referandumu adı verilen oylamaya katılım sağlayan Birleşik Krallık vatandaşlarının çoğunluğu da AB'den ayrılma yönünde rey kullanmıştır. Oy verenlerin %51.9'u Brexit'e evet derken, AB'de kalmak için oy kullanan seçmenlerin oranı %48.1'de kalmıştır. Birleşik Krallık'taki seçmenlerin %71.8'i gerçekleşen referandumda oy kullanmıştır. Bu oran AB'de gerçekleşen diğer referandumlar ile kıyaslandığında yüksek oranda katılımı göstermiştir(Aktaş, 2019, s.2).

Avrupa'daki bütünleşme tarihinde ilk kez gerçekleşen bu ayrılık için referandumun sonucu bir dönüm noktası da olmuştur. Ayrıca ayrılma kararı Birleşik Krallık'ta daha önemli skandal ve krizlere sebep olmuştur. Referandumdan evet sonucu çıkmasının ardından yalnızca birkaç saat içinde İngiliz Sterlini %10 civarında değer kaybetmiştir (Aktaş, 2019, s.217). Referandumun sonuçları Avrupa için bir şok yaratmasına rağmen AB başlangıçta krizi hafif atlatmış görünmektedir. Fakat Birleşik Krallık'ta yaşanan kriz öngörülenden de daha etkili ve kapsamlı olmuştur. Brexit referandumunun yapıldığı 2016 Haziran'ından henüz ayrılık döneminin başlayamadığı 2019 Eylül'e kadar üç kez başbakan değişikliği olmuştur (Aktaş, 2019, s.2).

Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması, kalan üye 27 devletle beraber hizmet, insan ve mal dolaşımının serbestliğinde yeni kısıtlamaların oluşmasına neden olacaktır. Dolayısıyla Brexit, birliğin gelecekteki istikrarı ile daha yüksek küreselleşmenin kaçınılmaz bir gerçek olduğu konusunda bazı soruları da ortaya çıkarmaktadır (Sampson, 2017, s. 163-184).

3.2. Brexit Sürecinin Siyasal ve Sosyal Nedenleri

AB'nin bazı birlik vatandaşları için cazibesini kaybetmesini 2000-2007 döneminde Avrupa Anayasası için yapılan çalışmalardan başlatanlar olmaktadır. Hatta bazı uzmanlar için bu çalışmalar hoşnutsuzluk döneminin ilk ayağını oluşturmaktadır. İkinci ayağını 2011'den günümüze devam eden mali uyumsuzlukları ve disiplinsizlikleri kapsayan iktisadi krizlerin oluşturduğunu

belirtenler vardır. Üçüncü ayağını ise 2000'ler dönemince varlığını hissettiren göç sorununun bugüne kadar giderek artması ve Suriye'deki iç savaş üzerinden yaşanan mülteci kriziyle kesişerek doruk noktasına ulaşmasının oluşturduğunu söylemek mümkündür (Mercan, 2017, s. 37).

Tarihsel süreçte Birleşik Krallık'ın federal yapı ve bir tür birleşik Avrupa'ya evrilecek olan siyasi birliğe her dönem karşıt olduğu bilinmektedir. Temelde ekonomik işbirlikleri olan entegrasyonun ilk kurumları giderek siyasi bir bütünleşmeye doğru dönüşüyordu. Bu neden kuruluş dönemlerinde Birleşik Krallık egemenlik endişesiyle bu şekilde bir yapıya sürekli karşı durdu. Birleşik Krallık 1951'de imzalanan Paris Antlaşmasıyla AKÇT kurulurken topluluğa katılmayarak Avrupa bütünleşme sürecine uzak durmuştur (Aktaş, 2019, s.3). Bu nedenle Birleşik Krallık Birliğin henüz ilk kurumları yapılandırılırken dahil olmayıp Commonwealth (İngiliz Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkeleriyle EFTA'nın(Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) kurulmasına liderlik ederek kendi arzuladığı gibi bir entegrasyon oluşturmaya çalışmıştır (Sokullu, 2017, s.13).

Tüm bunlardan hareketle 1960 dönemlerinde ekonomik problemler yaşanan ve AET'nin EFTA'dan daha başarılı, kârlı bir organizasyon olduğunu gözlemleyen Londra, 1961 yılında üyelik amacıyla başvuruda bulunmuştur. Güçlü bir devlet olan Birleşik Krallık, Fransa'nın yararına karşıt hareket edebileceğini öngören Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle ise Birleşik Krallık'ın ABD'ye fazla bağımlı olduğu, ekonomisinin organizasyona dâhil olmaya uygun olmadığı şeklinde bahaneler öne sürerek üyelik için başvurusunu reddetti. 1967 yılında yeniden üye olmak için başvuru yapan Londra'nın bu başvurusu da aynı gerekçelerle Fransa tarafınca reddedildi (Dinan, 2004, s.6). Daha sonra De Gaulle 1969'da başkanlıktan istifa ettikten sonra Birleşik Krallık'ın üye olmasının önündeki en güçlü engel ortadan kalkmıştır. George Pompidou, De Gaulle'un yerine göreve gelen yeni cumhurbaşkanı, Birleşik Krallık konusuna daha ılımlı yaklaşmaktaydı. Bu nedenle Londra AT'ye üye olmak için tekrar başvuruda bulunmuştur. Başvuru 1973'te kabul edilmiş ve Birleşik Krallık üye olabilmıştır (Aktaş, 2019, s.4).

Fakat Birleşik Krallık'ın üye olmasından sonraki yıl hükümet değişikliğinin yaşanmasıyla beraber üyelik şartları sorgulanmaya başlanmıştır. Bilhassa Londra Hükümeti üyeliğinin üzerinden henüz 3 sene geçmeden 1975 yılında AET'den ayrılma amacıyla referandum yapılmasına karar verdi. Fakat seçmenler bu referandum sonucunda %67.23 oranında toplulukta kalma şeklinde irade beyan etmiştir (Sokullu, 2017, s.15). Referandum ile AT'de kalma şeklinde çıkan neticeye rağmen geçen yıllar içerisinde Birleşik Krallık Avrupa bütünleşmesine karşı sorgulayıcı ve şüpheli tavırlarını sürdürmüştür. AT'nin siyasi bir federal Avrupa isteği, ekonomik birlik ve ortak parasal sistem gibi düzenlemelerine karşıtlık, özellikle Thatcher'ın başbakanlık yaptığı dönemde iyice yükselmiştir (Zengin, 2016). Thatcher başarılı şekilde bu durumu kullanarak 1984 yılında Birleşik Krallık'ın topluluklara yapmış olduğu harcama miktarını düşürmeyi başarmıştır. Bunun sonucunda Birleşik Krallık ile AT arasında relatif uyum dönemi gelişmeye başlamıştır. Fakat daha o yıllarda Komisyon daha çok siyasi bir yapıdan yana olsa da Birleşik Krallık'ın dayatmış olduğu daha serbest ve iktisadi bir birlik oluşmuştur. Birleşik Krallık, 1995 yılına gelindiğinde Schengen Bölgesi'ne katılmayı da reddetmiştir. Birleşik Krallık buna ek olarak Euro Bölgesi'ne katılmayı da reddedecektir. Bu şekilde Adalet ve İçişleri, Euro Bölgesi, Schengen Bölgesi gibi birliğin temel konularında ciddi ayrıcalıklara sahip olmuş Birleşik Krallık statüsünü devamlı kullanmaya çalışmıştır (Aktaş, 2019, s.4).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun ilk oluşum sürecinde Birleşik Krallık'ın entegrasyon içerisinde yer almama kararının en önemli gerekçelerinden biri gerçekleşecek egemenlik kısıtlaması ve uluslararası federal yapıdır. Birleşik Krallık için de birliğe katıldıktan sonra, bu yapı içerisindeki tüm devletlerin hem politik hem de ekonomik olarak güç ve büyüklük kriterlerinden bağımsız olarak alınacak kararlarda eşit söz sahibi olması rahatsız edici olmuş ve egemenlik kısıtlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. Buna ek olarak birliğin temelini atan Fransa ve Almanya'nın birlik içerisindeki baskın gücü elinde bulundurması da Birleşik Krallık'ı rahatsız eden diğer bir neden olmuştur.

Yukarıda bahsedilen durumlar yıllar boyunca yönetsel sorunlar ortaya çıkarmış olsa da bu sorunlar politik düzlemde kalmıştır. Ancak AB'nin büyük

genişleme sonucu 2004 yılında Slovakya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti (şimdiki adı Çekya), Letonya, Litvanya, Malta, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni sınırlarına katmasının özellikle Birleşik Krallık için ciddi etkileri olmuştur. 2004-2017 döneminde Birleşik Krallık içerisindeki yabancı uyruklu nüfustaki doğum neredeyse iki katına yükselmiştir. 2004 yılında 5,3 milyon kişi olan bu yabancı uyruklu nüfus 2017 yılında 9,4 milyona çıkmıştır. 2017'de, doğum yapan yabancı nüfusun % 39'u birlik ülkelerinden gelmiştir (The Migration Observatory of Oxford, 2018). Bunun sonucunda ortaya çıkan göçmen probleminin iktisadi boyutu da seçmen nüfusu rahatsız etmiştir. AB'de gerçekleşen işsizlik oranı yaklaşık olarak Birleşik Krallık'ın iki katına ulaşmış, göçmen nüfus azaltılabilirse ücretlerde de artış sağlanabilirdi (Sokullu, 2017, s.31). Bu düşünceye ek olarak 2008 krizinin ilerleyen yıllarda Yunanistan'da etkisini hâlâ gösteriyor olması, Birleşik Krallık halkı için Avrupa coğrafyasında potansiyel bir kriz ortamı beklentisini tetiklemiştir. Bu beklenti, yaşanacak bir kriz ortamında Birleşik Krallık'a Avrupa ülkelerinden daha yoğun bir göç hareketinin tetikleneceği endişesini de beraberinde getirmiştir.

Bu değerlendirmelerden hareketle Avrupa Birliği içerisinde bulunduğu dönemde Birleşik Krallık için yıllar içerisinde AB'de yaşanan anayasa hazırlıkları ile birlikte federal yapıya dönüşüm egemenlik kısıtlanması konusunda kaygı oluşturmuştur. Avrupa Birliği içerisinde özellikle Almanya ve Fransa etkinliğinden dolayı Birleşik Krallık'ın geri planda kalması da bu kaygıyı arttırmıştır. Buna ek olarak yıllardır Birleşik Krallık için her dönem geçerliliği olan anglosakson eğilim, ülkeyi bütünleşmiş bir Avrupa fikrinden uzak tutmuştur. Egemenlik konusundaki politik endişelere ek olarak hem Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki iç karışıklıklardan kaynaklı olarak o bölgelerden hem de birlik coğrafyasındaki ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük ülkelere yaşanan yoğun göç hareketleri, halk nezdinde de Avrupa Birliği'ne karşı mesafe oluşturmuştur. Bahsedilmiş olan siyasal ve sosyal sorunlara ek olarak, Birleşik Krallık'ın AB ekonomisi içerisindeki yeri ve Brexit için gerekçe oluşturabileceği hususlar da aşağıda değerlendirilecektir.

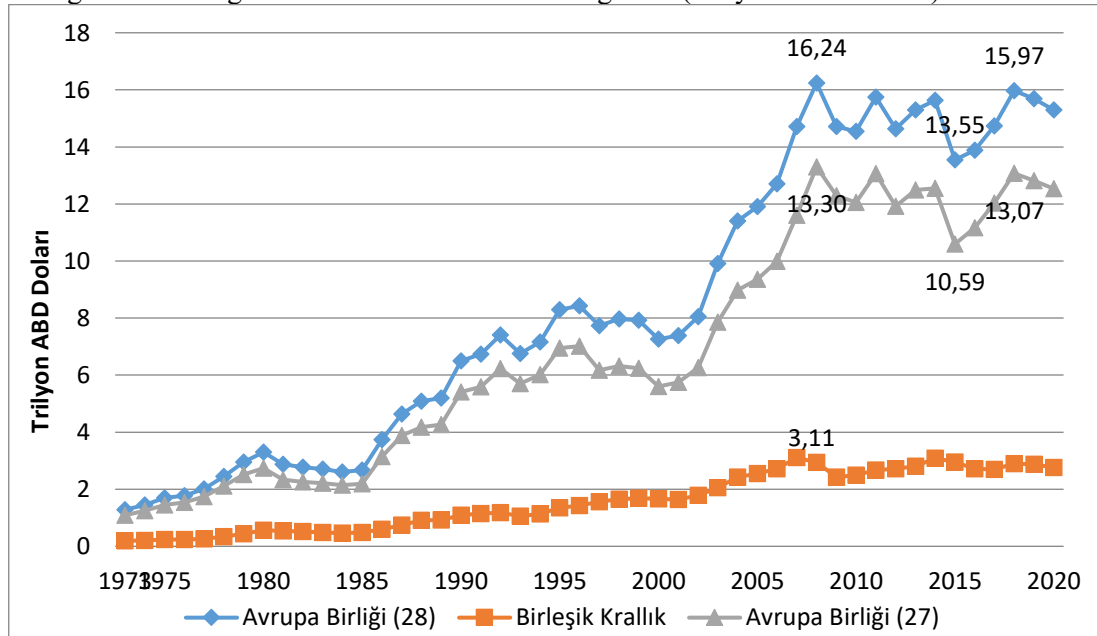
3.3. Brexit'in Ekonomik Nedenleri

Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılış hikayesindeki sosyal ve politik nedenler yukarıda açıklanmıştır. Bunlara ek olarak birliğin bir ekonomik entegrasyon olması nedeniyle Brexit'in ekonomik gerekçeleri de oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmanın sonraki kısmında Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık için milli gelir miktarları, ortalama kişi başına düşen milli gelir miktarları, enflasyon oranları, işsizlik oranları, dış ticaret miktarları, doğrudan yabancı yatırım miktarları ve birliğin bütçe yapısı Birleşik Krallık'ın payı da göz önüne alınarak incelenecektir.

3.3.1. Milli Gelir

Ülke ekonomilerinin büyüklüğü noktasında en önemli gösterge daha önce de bahsedildiği gibi milli gelirdir. Genel dünya ekonomisi ve Avrupa Birliği ekonomilerinin büyüklükleri ve gelişim süreçleri de önceki bölümde değerlendirilmiştir. Brexit sürecinin ekonomik boyutu değerlendirilirken de milli gelir önemli bir gösterge olacaktır. Bu noktada hem Birleşik Krallık'ın AB'nin toplam gelirindeki payının değişimi hem de iki ekonomi için de gelir miktarının gelişim ivmesi önemlidir. Şekil 23'de Birleşik Krallık'ın AB içerisinde bulunduğu dönemde iki ekonominin gelir miktarları ve Birleşik Krallık olmasaydı AB milli gelirinde gerçekleşmesi beklenen değişim paylaşılmıştır.

Şekil 23: Birleşik Krallık'ın Milli Gelir Değeri, Avrupa Birliği'nin Birleşik Krallık Dâhil Olduğu ve Olmadığı Durumlardaki Milli Gelir Değerleri (Trilyon ABD Doları)

Kaynak: Worldbank, 2022

Yukarıdaki şekilde Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'ne katıldığı 1973 yılından sonra hem Avrupa Birliği'nin hem de Birleşik Krallık'ın milli gelir değerleri gösterilmiştir. Buna ek olarak Birleşik Krallık'ın olmadığı durumda AB milli gelirinin gerçekleşeceği düzeyler de belirtilmiştir. Şekilde tüm göstergeler için yıllar içerisinde dünya ekonomisinin de büyümesiyle artış eğilimi görülmektedir. Bu noktada AB'deki genişleme süreçleri de dikkate alındığında Birleşik Krallık'ın milli geliri, AB'ye oranla çok daha düşük bir eğimle artış göstermiştir. Bu yıllarda Birleşik Krallık, 2007 yılında 3,11 trilyon dolar ile en yüksek milli gelir düzeyine ulaşmıştır. AB için ise en yüksek milli gelir düzeyi 2008 yılında 16,24 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. En yüksek seviyeye ulaşılan 2008 yılından sonra ise AB milli gelirinin en düşük seviyesi 2015 yılında 13,55 trilyon dolar olmuştur.

Grafik üzerinde ikinci bölümde de bahsedildiği gibi AB milli gelir seviyesinin özellikle genişleme süreçleri ile birlikte sürekli olarak yükseldiği görülmektedir. Buna ek olarak dünya ekonomisinin büyümesi ve gitgide yükselen küreselleşme hareketleri de hem Birleşik Krallık'ın hem de AB ekonomisinin büyümesine katkı sağlamıştır. Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta ise hem AB için hem Birleşik Krallık için en yüksek gelir miktarlarına erişilen 2007 yılıdır. Bu yılın dikkate değer olmasının nedeni ise 2008 yılında ortaya çıkacak olan küresel krizin hemen öncesi olmasıdır. Önceki bölümde bahsedildiği gibi ABD tarafından düşük faizli olarak sunulan para, tüm dünyada olduğu gibi AB ve Birleşik Krallık'ta da parasal genişlemeyi tetikleyici unsur olmuştur. Bunun neticesinde ise özellikle 2000 yılı sonrasında iki ekonomide de ciddi bir ivme ile yükseliş yaşanmıştır. Bu yükseliş 2007 yılına kadar devam etmiş ve sonucunda hem AB hem Birleşik Krallık en yüksek gelir seviyelerine ulaşmıştır. Ancak 2008 krizi ile birlikte bu yükseliş trendi sert bir şekilde kırılmıştır. Krizin Birleşik Krallık için ilk etkisi AB'ye göre daha sert olurken toparlanma ise çok daha kısa sürede gerçekleşmiştir. 2015 yılına gelindiğinde AB ekonomisinin milli geliri en yüksek gerçekleştiği 2007 yılına göre %16 azalırken, Birleşik Krallık için ise bu azalma %5 olarak gerçekleşmiştir. 2015-2018 yılları arasında tekrar yükselişe geçen AB için gelir miktarı 2007 yılına çok yakın seviyelere çıkarken COVID-19 pandemisi ile birlikte 2019 yılında bu yükseliş tekrar düşüş yönüne dönmüştür. Kriz süreçleri Birleşik Krallık ekonomisinin AB ekonomisine oranla kırılganlığının daha az olduğunu göstermekle birlikte AB

ekonomisindeki yerinin de ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim bu durum yıllar içerisinde Birleşik Krallık'ın AB milli gelirindeki payına da yansımıştır.

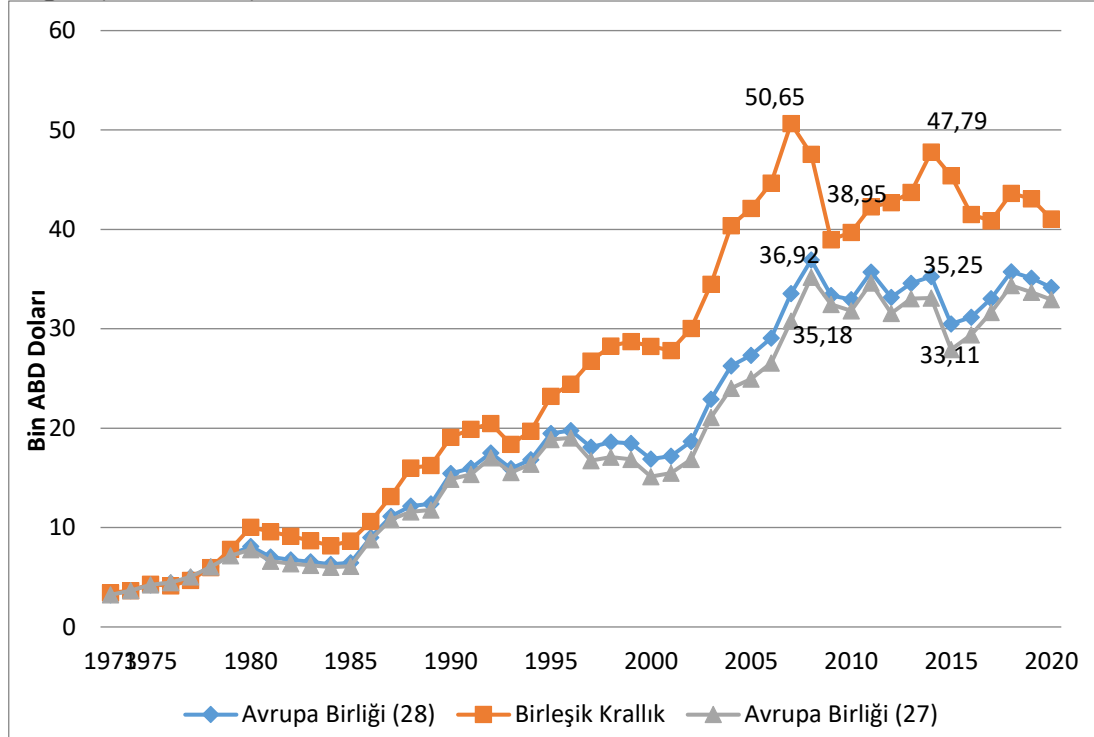
Birleşik Krallık'ın milli geliri, birliğe katıldığı yıldan 2020'ye kadar geçen dönemde AB milli gelirinin ortalama olarak %18'ini oluşturmaktadır. Katıldığı dönemde bu pay %14 civarındayken özellikle 1985 yılı sonrasında giderek artmış ve 2000 yılında %23'e kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla AB milli gelirinin yaklaşık bir çeyrek dilimini Birleşik Krallık'ın geliri oluşturmaya başlamıştır. O yıl 15 üye ülkesi bulunan AB'de bu oran oldukça yüksektir. Özellikle 2008 krizi sonrasında bu pay azalma eğilimi göstermiş olsa da ortalama %18 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2005 ve 2007 yıllarındaki genişlemeler ile üye ülke sayısı önce 27'ye, 2014 yılında Hırvatistan'ın da katılmasıyla 28'e yükselen AB'de bu oran yine oldukça fazladır. Bu nedenle de grafikte 1985 yılından sonra Birleşik Krallık'ın AB içerisinde bulunduğu durum ile bulunmadığı durum arasında ciddi şekilde farklılıklar oluşmaya başlamıştır.

3.3.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Kişi başına düşen milli gelir, daha önce bahsedildiği gibi ülke ekonomileri için en önemli refah göstergelerinden biridir. Avrupa Birliği, başlangıçta Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak yalnızca bölgesel kömür ve çelik ticaretini yükseltme hedefi ile oluşturulmuş bir organizasyon iken zamanla bu işbirliği tüm ticaret kollarına ve sonrasında da tüm ekonomik göstergeler için bir işbirliğine evrilmeyi tetiklemiştir. Dolayısıyla Avrupa Birliği geçen yıllar içerisinde tümüyle bölgesel kalkınmayı hedefleyen bir entegrasyon yapısına kavuşmuştur. Bu yapı, önemli bir refah göstergesi olan kişi başına düşen milli gelirin de artmasına katkı sağlamıştır.

Bu bölümde de Birleşik Krallık'ın birliğe dâhil olduğu yıl olan 1973 itibarıyla, Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık için kişi başına düşen milli gelir miktarındaki değişimler ve gelişme eğilimleri aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Şekil 24: Birleşik Krallık'ın Kişi Başına Düşen Milli Gelir Değeri, Avrupa Birliği'nin Birleşik Krallık Dâhil Olduğu ve Olmadığı Durumlardaki Kişi Başına Düşen Milli Gelir Değeri (ABD Doları)

Kaynak: Worldbank, 2021

Yukarıdaki şekilde Birleşik Krallık'ın AB'ye üye konumunda bulunduğu yıllar içerisinde her iki ekonomi için de kişi başına düşen milli gelir değerleri ile birlikte Birleşik Krallık'ın AB'nin dışında kaldığı durumda, AB'deki kişi başına düşen gelir değeri gösterilmiştir. Bu grafikte milli gelir değerleri grafiğinin aksine Birleşik Krallık'ın kişi başına düşen gelir değerinin gelişimindeki eğim, AB'ninkine oranla daha yüksektir. AB için artış eğiminin düşük olmasının gerekçesi ise milli gelir grafiğinde de bahsedildiği gibi yaşanan genişleme süreçleridir. Genişleme süreçleri toplam miktar olarak milli geliri yükseltmesine rağmen, gelişmişlik düzeyi ekonomik olarak birlik ortalamasının gerisinde olan ülkelerin dâhil olmasından dolayı kişi başına düşen milli gelire aynı şekilde etki etmemektedir. İki ekonomideki kişi başına düşen milli gelirdeki değişim benzer eğilim göstermiştir. Ancak bu değişimdeki korelasyon 1995-2000 yılları arasında bozulmuş ve Birleşik Krallık için yükseliş devam ederken AB için düşüş gerçekleşmiştir.

Birleşik Krallık'ın AB'ye üyeliği sonrasında 1980 yılına kadar birbirine oldukça yakın kişi başına düşen milli gelir değerleri oluşurken, bu yıldan sonra

Birleşik Krallık'taki kişi başına düşen milli gelir ile AB'deki gelir arasındaki fark giderek artmıştır. Artış ile birlikte 2007 yılında Birleşik Krallık'taki gelir 50 bin doları aşmıştır. Bu değer aynı zamanda Birleşik Krallık için AB üyesi iken elde edilen en yüksek kişi başına düşen milli gelirdir. Sonraki yıllarda ise kişi başına düşen gelir 40 bin dolar ile 50 bin dolar arasında değişim göstermiştir. AB'de ise 2008 yılında en yüksek kişi başına gelir 36,9 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda ise kişi başına düşen gelir 30 bin dolar ile 35 bin dolar arasında değişmektedir.

Grafikten hareketle Birleşik Krallık'ın AB'deki kişi başına düşen geliri yükselttiği görülmektedir. Bu durum, iki ekonomi arasındaki kişi başına düşen gelir farkının oluşmaya başladığı 1980 yılından sonra görülmeye başlanmıştır. Ancak özellikle 2000 yılından sonra bu miktar giderek artmıştır. Bazı yıllarda iki durum için aradaki fark 3 bin dolara yaklaşmış olsa da 2000 yılı sonrası aradaki fark ortalama 1700 dolar civarında gerçekleşmiştir. Özellikle Birleşik Krallık ile AB için ortalama kişi başına düşen milli gelir seviyeleri arasındaki farkın yükseldiği 1995-2000 yılları arası; milli gelir seviyeleri değerlendirilirken açıklanan, Birleşik Krallık'ın AB'deki toplam milli gelir payının en yüksek seviyelere çıktığı yıllardır. Bu pay yükselişinin gerekçesi ise Avrupa Birliği'ndeki milli gelirde düşüş gerçekleşirken, Birleşik Krallık'ın gelirinde artışın devam etmesidir.

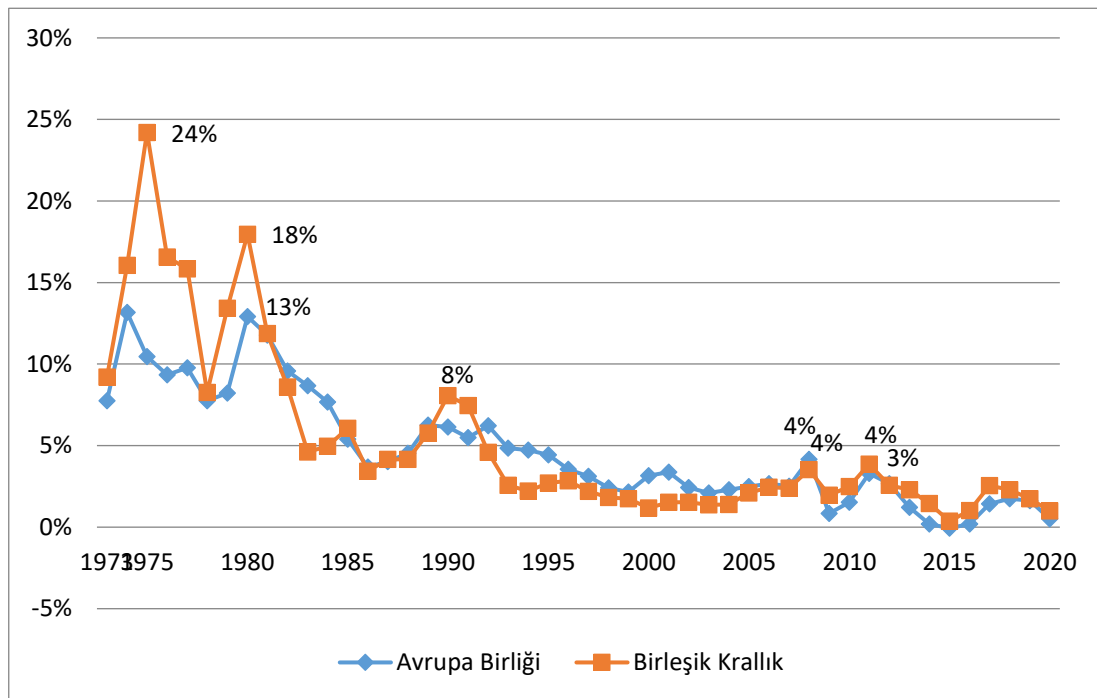
Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının, AB içerisindeki ortalama kişi başına düşen milli geliri yaklaşık 2000 dolar aşağıya çekeceği tahmin edilmektedir. Bu durum AB içerisinde, kişi başına düşen gelir miktarında %5'lik bir azalmayı işaret etmektedir. Bu azalış aynı zamanda Avrupa Birliği entegrasyonu içerisindeki bazı ulusal ekonomiler için de refah kaybı riskini ortaya çıkarmaktadır. Bunun nedeni, ulusal ekonomilerin AB tarafından bölgesel kalkınma adı altında dağıtılan fon paylarından yararlanma kriterleridir. Bu kriter gereği bölgesel kalkınma fonundan pay alacak ülke ekonomisinde kişi başına düşen milli gelir miktarının, AB'deki ortalama kişi başına düşen milli gelir miktarının %75'ini geçmemesi gerekmektedir. Kriter ile ulusal ekonomilerdeki refah seviyesini yükselterek, AB'deki ortalama refah seviyesinin daha da yükselmesi temel hedeftir. Ancak Birleşik Krallık'ın ayrılması ile AB ekonomisindeki kişi başına düşen milli gelirdeki gerçekleşeceği öngörülen

ortalama olarak 2000 dolarlık düşüş, özellikle Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan ve Romanya gibi bu kriterden faydalanma düzeylerine yakın kişi başına düşen gelir miktarına sahip ülkeler için önem arz etmektedir. Özellikle bu ortalamaya oldukça yakın olan Hırvatistan ekonomisinin sonraki dönemde AB’de kişi başına düşen milli gelirin azalması ile artık bu fondan faydalanamayacağı ve refah kaybına uğrayacağı öngörülebilmektedir.

3.3.3. Enflasyon

Fiyatlar genel düzeyindeki değişimi ifade eden enflasyon kavramından, kriz dönemlerinde Avrupa Birliği ekonomisindeki gelişiminden önceki bölümde bahsedilmiştir. Bu bölümde ise Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık için 1973 yılı sonrası gelişimi incelenecektir. Entegrasyonların daha önce bahsedilmiş olan rekabeti ve kaynak etkinliğini arttırıcı etkisinin yanında yaratacağı ölçek ekonomisi verimliliği ile maliyetleri düşürme özelliği, ekonomiler için enflasyon üzerinde yaşanacak baskıyı ciddi oranda azaltacaktır. Birleşik Krallık’ın, Avrupa Birliği’ne katılımı sonrası iki ekonomi için enflasyon oranının incelenmesi de entegrasyonun yukarıda sözü edilen özelliklerinin etkinliğini gözleyebilme imkânı sağlayacaktır.

Şekil 25: Yıllar İçerisinde Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği’nde Gerçekleşen Enflasyon Oranları

Kaynak: Worldbank, 2021

Grafikte Birleşik Krallık'ın birliğe katıldığı 1973 yılı sonrasındaki enflasyon oranları gösterilmiştir. İki ekonomi için de enflasyon oranlarının bu yıllarda genel itibariyle benzer eğilimde hareket ettiği görülmektedir. Bu durumu, iki ekonomideki enflasyon oranları arasında gerçekleşen %87 korelasyon oranı da desteklemektedir. Hem Birleşik Krallık'ın hem de AB'nin enflasyon artış hızı, 1973 yılı sonrasında özellikle 2000'li yıllara yaklaşırken ciddi bir düşüş göstermiştir. Entegrasyon sürecinin ilk yıllarında Birleşik Krallık için %24'e kadar yükselen enflasyon oranı 2000 yılında %1,18'e kadar gerilemiştir. Aynı yıllarda AB için de %13 civarında gerçekleşen enflasyon oranı 1999 yılında %2,15'e kadar düşmüştür.

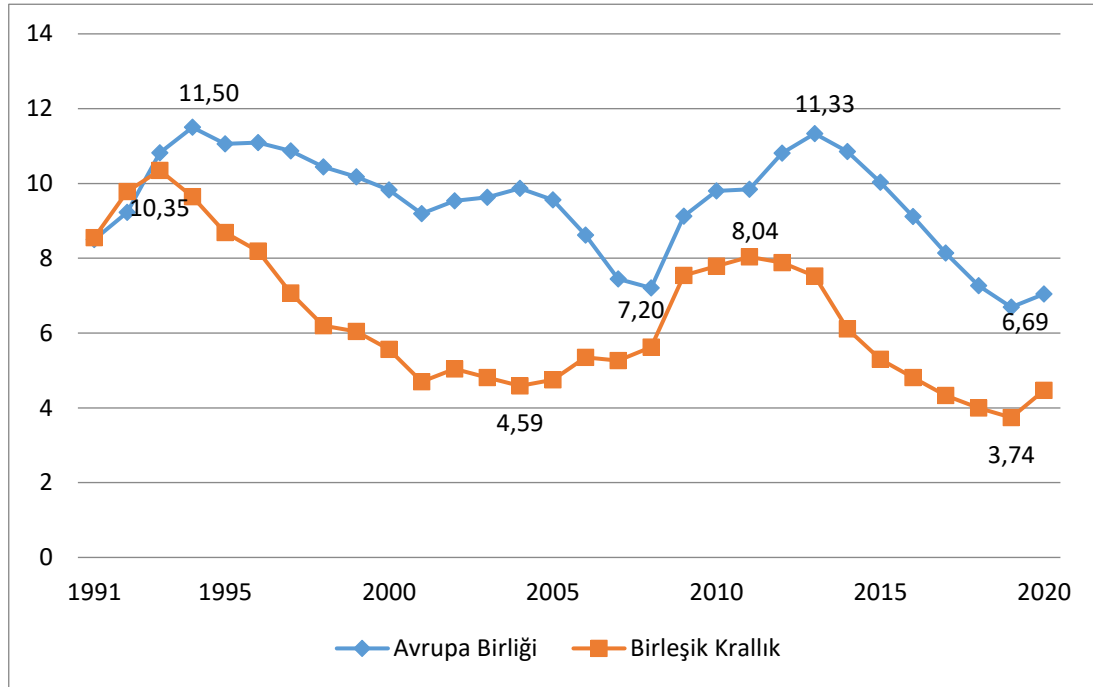
Grafikte iki ekonomi için de 1973 yılından 1980 yılına kadar geçen süreçte en yüksek enflasyon oranlarının gerçekleştiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu durumun en önemli nedenleri; 1973'te yaşanan petrol krizi ile birlikte 1971 yılında altın dolar ilişkisi üzerine kurulu Bretton Woods sisteminin çökmesi sonucu dünya üzerinde altının sepet kura endekslenmesidir. Bununla birlikte bu oranların Birleşik Krallık'ta daha yüksek gerçekleşmesi ise AB'ye katılımı öncesi deniz yolunda olan ağırlıklı ticaret hacminin, yetersiz karayolu ve demiryolu taşımacılığından dolayı topluluğa yeterli hızda entegre olamamasıdır. 1980 sonrası düşüşe geçen enflasyon oranları 1990 yılına gelirken Doğu Avrupa'da yaşanan Yugoslavya'nın dağılım süreci ile birlikte tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde AB için enflasyon oranı %6'ya, Birleşik Krallık için ise %8'e yükselmiştir. Bölgede tekrar istikrar ortamının oluşma süreciyle birlikte 2000 yılına kadar enflasyon oranı iki ekonomi için de %3'ün altına kadar gerilemiş ve sonrasındaki yıllarda da yatay bir seyir izlemiştir. Bu süreçten sonra ise daha önce 2008 küresel krizi açıklanırken bahsedilmiş olan para bolluğu ile enflasyon iki ekonomi için de tekrar artış eğilimine girmiş ve 2008 yılında AB için %4'ü aşarken Birleşik Krallık için ise %3,5 seviyesine yükselmiştir. 2011 yılına kadar bu fiyat istikrarsızlığı devam ederken sonrasında tekrar düşüşe geçmiştir. 2015 yılında AB için %-0,6'ya, Birleşik Krallık için ise %0,36'ya kadar düşen enflasyon oranları iki ekonomi için de entegrasyon süreci sonrası en düşük seviyelerine ulaşmıştır. 2014 yılının sonunda FED'in faiz arttırma politikası ile 2017 yılına kadar enflasyon oranı yeniden yükselirken, bu yıldan sonra tekrar düşüşe geçmiştir. Her ne kadar 2019 yılında yaşanan COVID-19

pandemisinin enflasyon etkisi henüz yayınlanan verilere yansımamış olsa da 2021 yılı verilerinin yayınlanması ile birlikte enflasyon oranlarında bir artış gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bunlara ek olarak enflasyon oranının Birleşik Krallık için 1980 yılı sonrasında çoğunlukla AB ortalamasının altında gerçekleştiği görülmektedir. Ancak 2008 küresel krizi ile birlikte bu durum tersine dönmüştür. Kriz sonrası yıllarda Birleşik Krallık'ın enflasyon oranı, AB'deki enflasyon oranının üstünde seyretmeye başlamıştır.

3.3.4. İşsizlik Oranı

Avrupa Birliği entegrasyonu zamanla genişleyen yapısıyla ülke ekonomileri için yarattığı üretim faktörü hareketliliği sonucu hem sermaye hem de emek için bölge içerisinde bir serbest dolaşım imkânı sağlamıştır. Bu durumun bölge ülkeleri için hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. İşsizlik oranı yüksek olan ve nüfusun istihdamı için yeterli imkânı sahip olmayan ülkeler için vatandaşlarına istihdam sağlayacak daha geniş bir coğrafya sunma olanağı sağlamıştır. Diğer yandan ekonomik olarak gelişmiş ve sağladığı imkânlar ile diğer ülke vatandaşları için cazip olan ülkelere yaşanan yoğun göç sonucu, göç alan ülke ekonomisinde ise kendi vatandaşlarının işsiz kalma riskini ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak sermayenin bölge içerisinde geçişkenliğinin kolaylaşması ise yabancı yatırımlar sonucu özellikle gelişmemiş ülkeler içerisinde üretime yapılan katkı ile birlikte yeni istihdam kanalları da oluşturmaktadır. Avrupa Birliği içerisinde olduğu süreçte Birleşik Krallık'ın ve AB'nin işsizlik oranında yaşanan değişim, yukarıda bahsedilen etkilerin bu ekonomilere nasıl yansıdığı hakkında fikir verecektir.

Şekil 26: Yıllar İçerisinde Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nde Gerçekleşen İşsizlik Oranları

Kaynak: Worldbank, 2021

Yukarıdaki grafikte 1991 yılından 2020 yılına gelen süreçte yıllık olarak Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nde gerçekleşen işsizlik oranları gösterilmiştir. Grafikte yer alan yıllar içerisinde Birleşik Krallık'ın en yüksek işsizlik oranı 1993 yılında %10,35 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra işsizlik oranı azalış eğilimine girmiş ve 2004 yılında %4,59'a kadar gerilemiştir. Sonrasında ciddi bir yükseliş göstermeden yatay seyredirken özellikle krizin de etkilerinin hissedilmesiyle 2008'de %5,6 iken 2009 yılında %7,5'e kadar yükselmiştir. Bu yükseliş 2011 yılına kadar devam ederken bu yılda %8,04 olarak gerçekleşmiştir. Sonrasında krizin etkileri azaldıkça işsizlik oranı da giderek azalmış ve 2019 yılında %3,74 gerilemiştir. Aynı yıllarda AB de benzer bir süreci daha yüksek düzeylerde takip etmiştir. 1994 yılında %11,5 olarak gerçekleşen işsizlik oranı bu dönemdeki en yüksek işsizlik seviyesi olmuştur. Sonraki süreçte giderek azalan işsizlik oranı, 2008 yılına gelindiğinde o yıla kadar olan dönemde en düşük düzeyine gelmiş ve %7,2 olarak gerçekleşmiştir. Sonrasında yaşanan küresel kriz ile hızlı bir yükseliş başlamıştır. Bu yükselişle birlikte 2013 yılında işsizlik oranı, 1994 yılında gerçekleşen işsizlik oranına çok yakın düzeye ulaşarak %11,3'e kadar yükselmiştir.

Krizin etkilerinin azalması ile birlikte işsizlik oranı da Birleşik Krallık'a paralel olarak düşmüştür. 2019 yılında %6,69'a kadar düşmüştür. Ancak COVID-19 pandemisinin etkisiyle 2020'de her iki ekonomide de işsizlik oranı yükselmiştir.

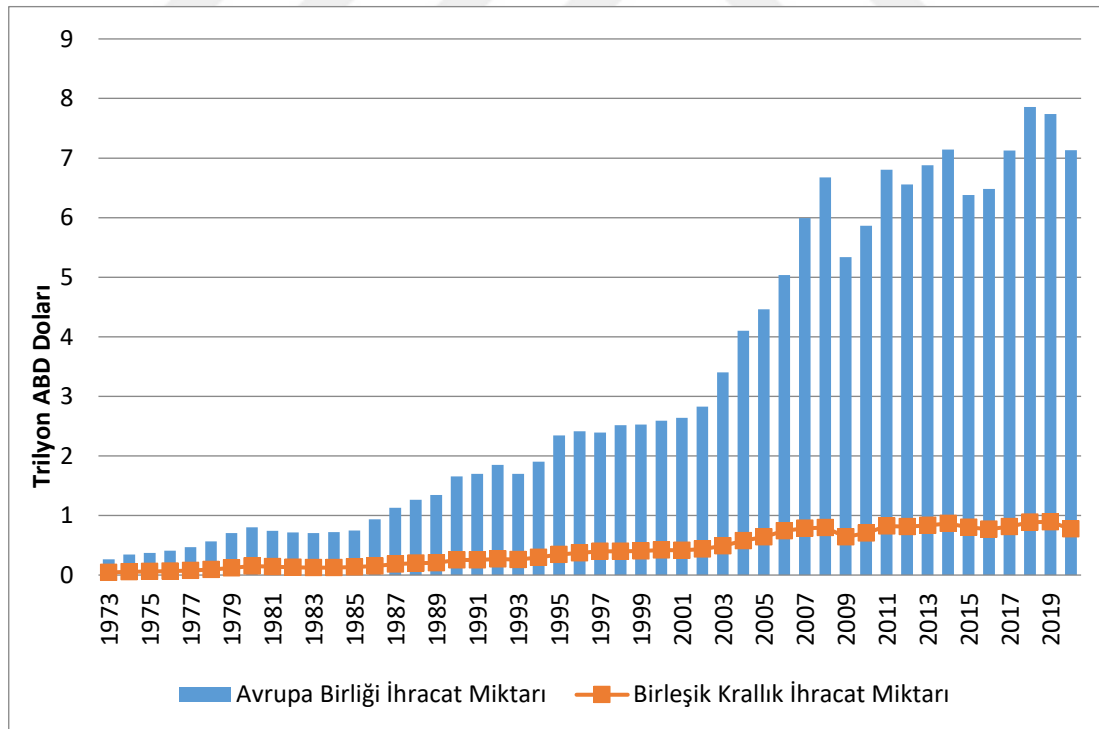
Grafikte 2004-2008 yılları ve 2010-2013 yılları arasında Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık için işsizlik oranı korelasyonunun tersine döndüğü görülmektedir. 2004 yılı sonrası 2008 yılına kadar geçen süreçte Birleşik Krallık'ın işsizlik oranı giderek artarken, AB'nin işsizlik oranı ise tam tersine düşüş eğilimi göstermiştir. Bu duruma sebep olabilecek durumlar göz önüne alındığında; 1989-1994 yılları arasındaki nüfus artış hızları ile birlikte 2004-2008 yılları arasında Birleşik Krallık'a gerçekleşen göç hareketleri olabileceği söylenebilir. 1989-1994 yılları arasında Birleşik Krallık'taki nüfus artış hızı düşük bir miktarda yükseliş göstermiş olsa da benzer bir artış daha düşük oranda AB'de de gerçekleşmiştir. Bu nüfus artışlarının, işsizlik oranındaki ters korelasyonu yeterince açıklamadığı görülmektedir. Ancak Birleşik Krallık'ın net göç sayıları incelendiğinde 2003 yılında 185 bin olan göç nüfusunun, 2004 yılında %45 oranında artarak 265 bin kişiye ulaştığı görülmektedir. Ve bu sayı 2007 yılı da dâhil olmak üzere dört sene boyunca benzer şekilde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla dört yıllık bu süreçte Birleşik Krallık, 1 milyonu aşan miktarda bir nüfusun göç hareketine maruz kalmıştır. Bu göç hareketinin temelinde ise 2004 yılında gerçekleşen beşinci genişleme süreci olduğu söylenebilecektir. Zira bu genişleme süreci ile AB entegrasyonuna dâhil edilen 10 ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin düşük olmasından dolayı bu ülkelerdeki nüfusun diğer AB ülkelerinde istihdama katılma düşüncesi ile bu ülkelere göç ettiği söylenebilir. Bu göç hareketi Birleşik Krallık'ın işsizlik oranının yükselmesine neden olurken, AB entegrasyonuna katılan diğer ülkelerin de dış göçlerle birlikte azalan işsizlik oranı sonucu AB'deki ortalama işsizlik oranının aşağıya çektiği söylenebilir. Ancak daha önce bahsedilen Yunanistan kriziyle birlikte Birleşik Krallık hakkında oluşan Avrupa ülkelerinden göç endişesi ile birlikte ortaya çıkabileceği düşünülen bir işsizlik ortamının söz konusu olmadığını da belirtmek gerekmektedir. İki ekonominin işsizlik oranındaki korelasyonun tersine döndüğü diğer bir dönem ise 2010-2013 yılları arasındaki süreçtir. Bu durumun nedeninin ise küresel kriz sonrası yaşanan ekonomik şoklara karşı Birleşik Krallık'ın, AB ülkelerinden daha sert reaksiyon gösterebilecek

ve politika önlemleri geliştirebilecek ekonomik güce ve hareket kabiliyetine sahip olması gösterilebilir. Bu hareket kabiliyetinin sonucunda da Birleşik Krallık, ekonomik krizin yarattığı olumsuz konjonktürden AB'ye göre daha hızlı çıkabilmiştir.

3.3.5. Dış Ticaret

Avrupa Birliği'nin kuruluşundaki temel amaç daha önce de belirtildiği üzere kömür ve çelik üretimi ve ticaretidir. Zamanla bu işbirliğinin her alanda ticarete dönüştüğü de açıklanmıştır. Dolayısıyla böyle bir entegrasyon yapısında birlik coğrafyasındaki ekonomiler için ciddi bir dış ticaret artışı beklenmesi doğaldır. Bu artış hem birliğin gerçekleştirdiği toplam dış ticaret miktarına hem de ülkelerin ulusal ekonomisindeki dış ticaret miktarında gerçekleşecektir. Bu durumdan hareketle entegrasyonun başarısı noktasında Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği ekonomileri için ihracat ve ithalat miktarlarının incelenmesi gerekmektedir.

Şekil 27: Yıllar İçerisinde Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nin İhracat Değerleri (Trilyon ABD Doları)

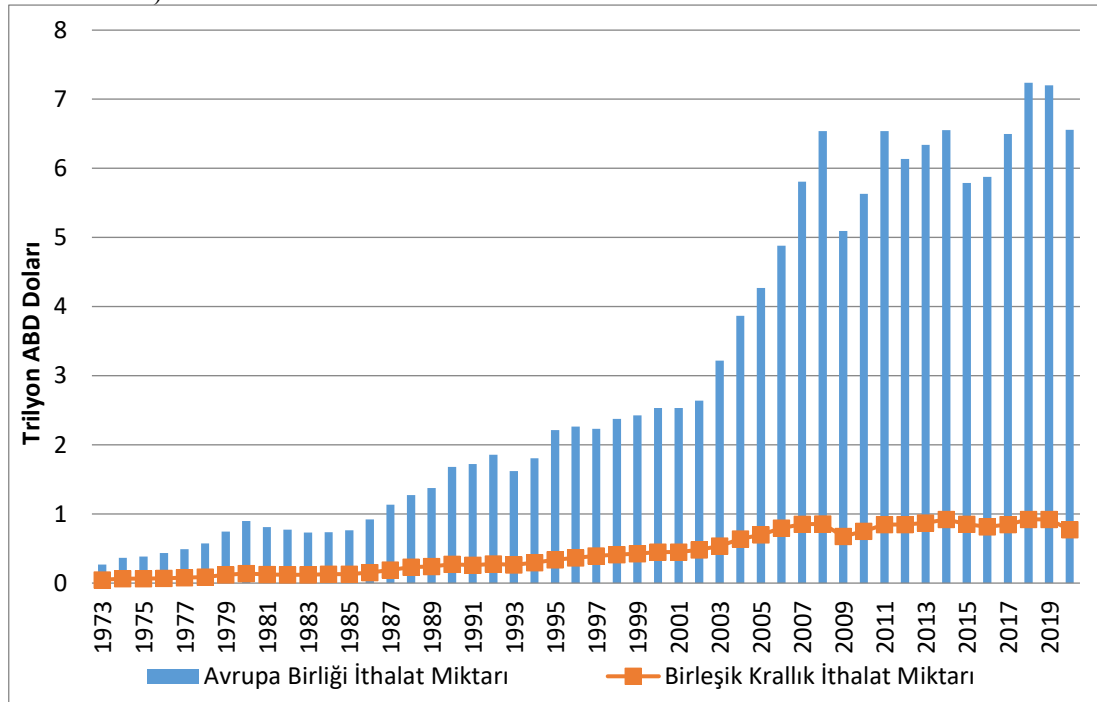
Kaynak: Worldbank, 2021

Yukarıdaki grafikte Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği için 1973-2020 yılları arasında yapılan ihracat değerleri verilmiştir. Sürecin doğal bir sonucu olarak iki ekonomi için de ihracat miktarındaki yükseliş eğilimi görülmektedir. Ancak çok

ülkeli bir entegrasyon olması ve buna ek olarak yıllar içerisinde yaşanan genişleme süreçlerinden dolayı bu yükseliş eğilimi AB için daha ivmeli ve dikey iken, Birleşik Krallık'ta daha yatay gerçekleşmiştir. AB için 1973 yılında 263 milyar dolar olan ihracat değeri 2020 yılına gelindiğinde 7 trilyon doları aşarken, Birleşik Krallık için ise 43 milyar dolardan 776 milyar dolara yükselmiştir.

Birleşik Krallık'ın AB ihracatındaki oransal payı 1973 yılında %16 düzeyinde iken özellikle 1980 yılında Birleşik Krallık'ta yaşanan ivmeli büyüme ile birlikte %19'a yaklaşmıştır. Ancak sonrasında yaşanan AB'deki üçüncü genişleme süreci sonucu 1986 yılında İspanya ve Portekiz gibi deniz ticareti yoğun olan kıyı ülkelerin katılmasıyla bu pay tekrar %16 düzeyine gerilemiştir. 1988 yılından 2006 yılına kadar devam eden süreçte ise Birleşik Krallık'ın AB ihracatındaki payı %14 ile %16 arasında gerçekleşmiştir. Özellikle 2008 krizi sonrası net bir düşüş eğilimi görülürken yıllar içerisinde giderek azalan Birleşik Krallık'ın ihracattaki payı 2020 yılında COVID-19 pandemisiyle de birlikte %10,9'a kadar düşmüştür. Aynı zamanda Birleşik Krallık, Avrupa Birliği içerisinde Almanya, Fransa, Hollanda ve İtalya'dan sonra en yüksek ihracat yapan ülke konumundadır.

Şekil 28: Yıllar İçerisinde Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nin İthalat Değerleri (Trilyon ABD Doları)

Kaynak: Worldbank, 2021

Yukarıdaki grafikte Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nin 1973-2020 yılları arasında yaptıkları ithalat değerleri verilmiştir. İhracat değerlerindeki grafiğe benzer bir yükseliş eğilimi ithalat için de görülmektedir. İhracat miktarları açıklanırken belirtilen nedenlerden dolayı ithalat miktarındaki yükseliş eğilimi de AB için daha ivmeli ve dikey, Birleşik Krallık için ise daha yatay gerçekleşmiştir. AB için 1973 yılında 269 milyar dolar olan ithalat miktarı 2020 yılına gelindiğinde 6,5 trilyon doları aşmıştır. Birleşik Krallık için ise 1973 yılında 47 milyar dolar olarak gerçekleşen ihtalat miktarı, 2020 yılında 772 milyar dolara kadar yükselmiştir.

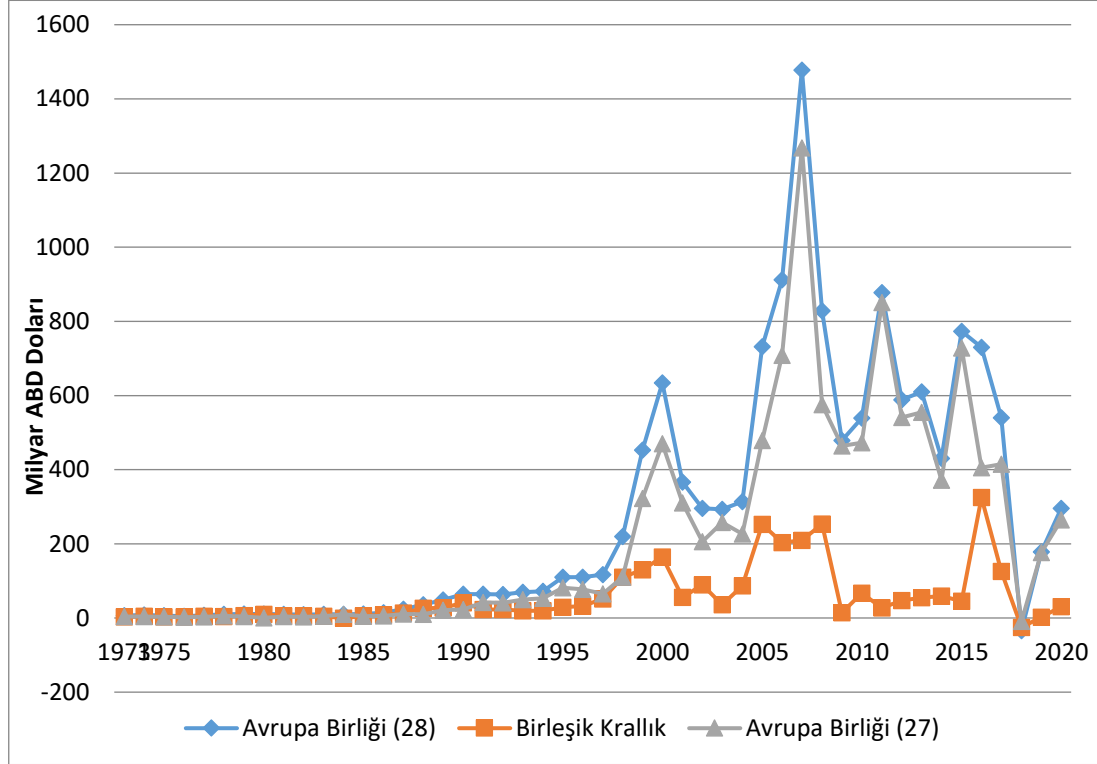
Birleşik Krallık'ın AB ithalatındaki oransal payı, ihracattaki payının aksine uzun yıllar düşmemiştir. Yıllar içerisinde dalgalanmalar gerçekleşmiş olsa da 1973 yılından 2007 yılına kadar gelen süreçte Birleşik Krallık'ın AB ithalatındaki %15 ile %18 arasında kalmıştır. 2008 krizi ile birlikte bu aralıktan daha düşük düzeylere gerilemiştir. 2008-2017 yılları arasında bu payda %13 ile %15 arasında dalgalanmalar gerçekleşmiştir. 2018 yılından sonra da Birleşik Krallık'ın AB ithalatındaki payında düşüş devam etmiş ve 2020 yılına gelindiğinde COVID-19 pandemisinin etkisiyle %11,8'e düşmüştür. Ancak AB entegrasyonunda bulunduğu yıllarda Birleşik Krallık'ın ithalattaki payı genelde ihracattaki payından daha yüksek gerçekleşmiştir. Buna ek olarak Birleşik Krallık, Avrupa Birliği içerisinde Almanya'nın ardından en çok ithalat yapan ülke konumundadır.

3.3.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Küreselleşen dünya yapısında daha önce de birçok kez belirtildiği üzere mesafelerin ortadan kalktığı açıktır. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan yoğun sermaye hareketleri, ülke ekonomileri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz anlamda çok ciddi etki yaratmaktadır. Küreselleşmeye ek olarak serbestleşen ülke ekonomileri, ortaya çıkan yeni iş kolları ve gelişen yeni ve yüksek teknoloji mekanizmaları yatırımların önemini daha da arttırmıştır. Yeterli özkaynak sahibi olmayan birçok gelişmişlik düzeyi düşük ekonomi için ise doğrudan yabancı yatırımlar büyük önem arz etmiştir. Ancak doğrudan yabancı yatırımların yalnızca gelişmişlik düzeyi düşük ülkeler için önemli olmadığı, gelişmişlik düzeyi yüksek ülkeler için de yeni atılımların finansmanı için ciddi bir kaynak olduğu açıktır. Bu sebeple Birleşik Krallık'ın ve Avrupa Birliği'nin yabancı yatırım hususunda

durumlarının nasıl olduğu ve Birleşik Krallık'ın birlik içerisindeki konumunun incelenmesi gerekecektir.

Şekil 29: Yıllar İçerisinde Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları (Milyar ABD Doları)

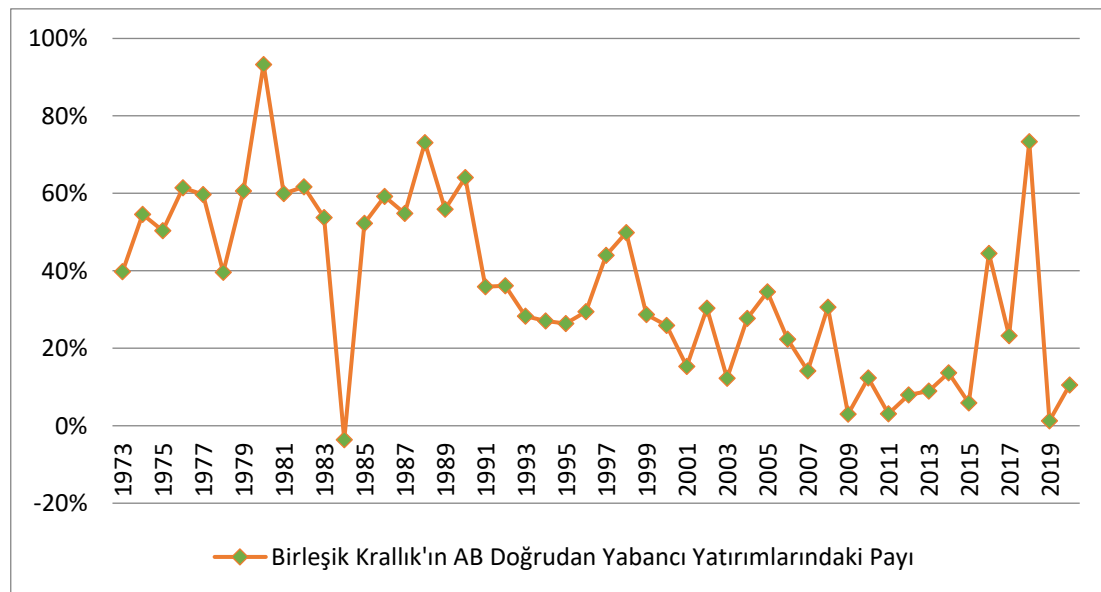

Kaynak: Worldbank, 2021

Grafikte gösterilen yıllar içerisinde Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık için yabancı yatırım miktarı dönemsel olarak ciddi değişiklikler göstermiştir. Bu değişikliklerden ilki 1997 Asya mali krizi ile yaşanmıştır. 1980 sonrası sermaye hareketliliğinin artması ile birlikte kalabalık nüfus yapısından dolayı ucuz işgücü ve buna ek olarak yüksek faiz oranları sağlayan Asya ülkeleri, yabancı yatırımcıları çekmeye başlamıştır. FED'in 1990'lı yıllarda enflasyonu kontrol altına almak için kısa vadeli faiz oranlarını yükseltmesi sonucu ABD doları yükselmiştir. Dolara bağlı Pasifik ülkelerinin para birimleri de artarak bu ülkelerin üretim ve ihracattaki rekabet gücünü ciddi şekilde kaybettirmiştir. Rekabetçi yapının kaybı sonucunda yabancı sermaye için cazibesini kaybeden Asya piyasalarını terk eden yatırımcılar için Avrupa piyasası önemli bir seçenek olmuştur. Buna ek olarak 1998'de yaşanan Rusya krizinin de etkisiyle birlikte 1997 yılında AB için 117 milyar dolar olan yabancı yatırım miktarı takip eden yıllarda ciddi şekilde artış göstermiş ve 2000

yılında 633 milyar dolara ulaşmıştır. Sonrasında tekrar düşüşe geçen yatırım miktarı, 2004 yılında yaşanan genişleme süreci ile tekrar yükselmeye başlamıştır. AB ülkeleri arasında düşük gelişmişlik düzeyine sahip olan yeni üye ülkelere yayılan yatırımlar sonucu 2004 yılında 313 milyar dolar olan yabancı yatırım miktarı 2007 yılında yaklaşık 5 kat artarak 1,5 trilyon dolar düzeyine yaklaşmıştır. 2008’de ortaya çıkan kriz daha önce bahsedildiği gibi özellikle gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıları bu ülkelerden uzaklaştırmıştır. AB ekonomisi de bu durumdan etkilenmiş ve 2007 yılında 1,5 trilyon dolar olan yatırım miktarı iki yıl içerisinde 478 milyar dolara gerilemiştir. 2010 ve 2011 yıllarında krizin etkisinin yavaşlaması sonucu belirli oranda yabancı yatırım miktarı yükselmiş olsa da 877 milyar dolarda kalmıştır. Devam eden yıllarda ise dönemsel yükselişler görülmesine rağmen önceki yüksek miktarlara ulaşamayarak düşüş eğilimi devam etmiştir. Özellikle 2015 yılından 2018 yılına gelinen süreçte doğrudan yabancı yatırım miktarında çok ciddi bir düşüş gerçekleşerek 773 milyardan -34 milyar dolara gerilemiştir. Bu derin düşüşten sonra toparlanma süreci başlamış olsa da 2020 yılında 296 milyar dolara ulaşabilmiştir. Ancak hem COVID-19 pandemisinin hem de 2022 yılı Rusya-Ukrayna savaşının ortaya çıkardığı olumsuz etkiler, dünya üzerinde yükselen enflasyondan yabancı yatırımların artış hızı yavaşlamıştır.

Şekil 30: Yıllar İçerisinde Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’ndeki Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarındaki Payı (%)

Kaynak: Worldbank, 2021

Bu yıllarda Birleşik Krallık'ın doğrudan yabancı yatırım miktarındaki payına bakıldığında, özellikle 1973-1990 yılları arasında Avrupa Birliği içerisinde ciddi bir paya sahip olduğu görülmektedir. 18 yıllık dönemde birlik içerisindeki doğrudan yabancı yatırım miktarının ortalama %55'lik kısmını Birleşik Krallık'taki yabancı yatırımların oluşturduğu görülmektedir.'nın dağılması sonucu o bölgeye aktarılan yatırım ile birlikte 1991 yılında Birleşik Krallık'taki yatırım miktarı %44 oranında azalırken aynı zamanda AB içerisindeki payı da düşüşe geçmiştir. Sonraki yıllarda ise hem yatırım miktarı hem de birlik içerisindeki payı oldukça yüksek değişkenlikler göstermiştir. Yatırım miktarındaki değişkenlikte Asya ülkelerine aktarılan yatırımın önemi büyüktür. AB için bahsedilmiş olan Asya krizi sonrası yabancı yatırım miktarı yükselişinin benzer şekilde Birleşik Krallık için de gerçekleşmesi de bunu kanıtlar niteliktedir. AB ve Birleşik Krallık'ın yabancı yatırım miktarındaki %75 oranındaki korelasyon da iki ekonomi için benzer hareketlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Yatırım miktarı ve pay seviyelerindeki değişkenliğe rağmen Birleşik Krallık'ın AB içerisindeki yatırım payı 1990 öncesi seviyelerine ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise AB'nin genişleme süreçleri sonucunda farklı ülkelerin dâhil olmasıdır.

3.3.7. Avrupa Birliği Bütçesi

Avrupa Birliği bütçesi, birlik çerçevesinde üye ülkeler tarafından ortaklaşa belirlenen siyasi ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmek üzere kullanılan en etkili araçlardan biridir. Birliğin uluslararası özelliği bütçesine de yansımaktadır. Diğer uluslararası kuruluşlardan farklı olarak Avrupa Birliği bütçesi, üye ülkelerin katkılarının yanı sıra kendine ait gelir kalemlerinden oluşmaktadır. Bütçenin önemli bir bölümü üye ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik farkını azaltarak ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi kuvvetlendirmeyi amaçlayan ortak politikaların finansmanı için kullanılmaktadır. Başlangıçta gelir kalemleri sadece üye ülkelerden sağlanan transferlerden oluşan Birlik bütçesi, 1970 yılından itibaren ortak politikaların finansmanı için özkaynaklar sistemini benimsemiştir. Buna ek olarak Avrupa Birliği bütçe uygulamasında denklik ilkesi (gelir ve giderlerin birbirine denk olması), yıllık ilkesi (uygulamaların istisnalar dışında bir yıl olması) ve birlik ilkesi (bütçenin gelir ve giderlerin tümünü kapsamayı) mevcuttur (Aydın, 2004).

Bütçe Gelirleri

Avrupa Birliği bütçesini oluşturan, oluşmasını sağlayan şey temelde gelirleridir. AB bütçesinin gelirleri, ulusal otoritelerin ilave bir kararına ihtiyaç duyulmaksızın otomatik olarak AB'ye aktarılan öz kaynaklar ile diğer gelirlerden oluşmaktadır. Öz kaynaklar üç ana başlık altında toplanmaktadır; geleneksel öz kaynaklar, katma değer vergisi payı ve gayri safi milli hasıla payı. Geleneksel öz kaynaklar esas olarak birliğe üye olmayan üçüncü ülkelerden yapılan ithalat üzerinden alınan gümrük vergileri ile şeker üretiminden alınan vergilerden kaynaklanmaktadır. Üye devletler tarafından tahsil edilen gümrük vergilerinin % 80'i doğrudan AB bütçesine aktarılmaktadır. KDV'ye dayalı öz kaynak üye devletlerin uyumlaştırılmış KDV matrahına her yıl %0,3 oranının uygulanması ile hesaplanmaktadır. Gayri safi milli hasıla (GSMH) bazlı öz kaynak ise, her yıl bütçenin diğer gelirleri ile kapatılamayan kısmının finansmanını sağlayacak şekilde üye devletlerin GSMH'lerine aynı oranının uygulanması ile hesaplanmaktadır. Bu oran 2010 yılı itibariyle özkaynak tavanı uygulaması sonucunda %1,23'ü geçmeyecek şekilde oluşturulmuştur. Diğer kaynaklar ise, AB çalışanlarının gelir vergisi kesintileri, banka faizleri, üçüncü ülkelerin AB programlarına katılmak üzere yaptıkları katkılar, kullanılmayan AB mali yardımlarının geri ödenmesi ve gecikmiş ödemeler üzerinden alınan faizlerden oluşmaktadır (Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, 2016).

Bütçe Harcamaları

Avrupa Birliği bütçesi içerisinde yapılan harcamalar beş başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar; sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakların korunması ve yönetimi, vatandaşlık hakları (özgürlük, güvenlik, adalet vb.), dış ilişkiler ve idari harcamalar şeklindedir. Sürdürülebilir kalkınma harcamaları da büyüme ve istihdam için rekabet edebilirlik ve ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir.

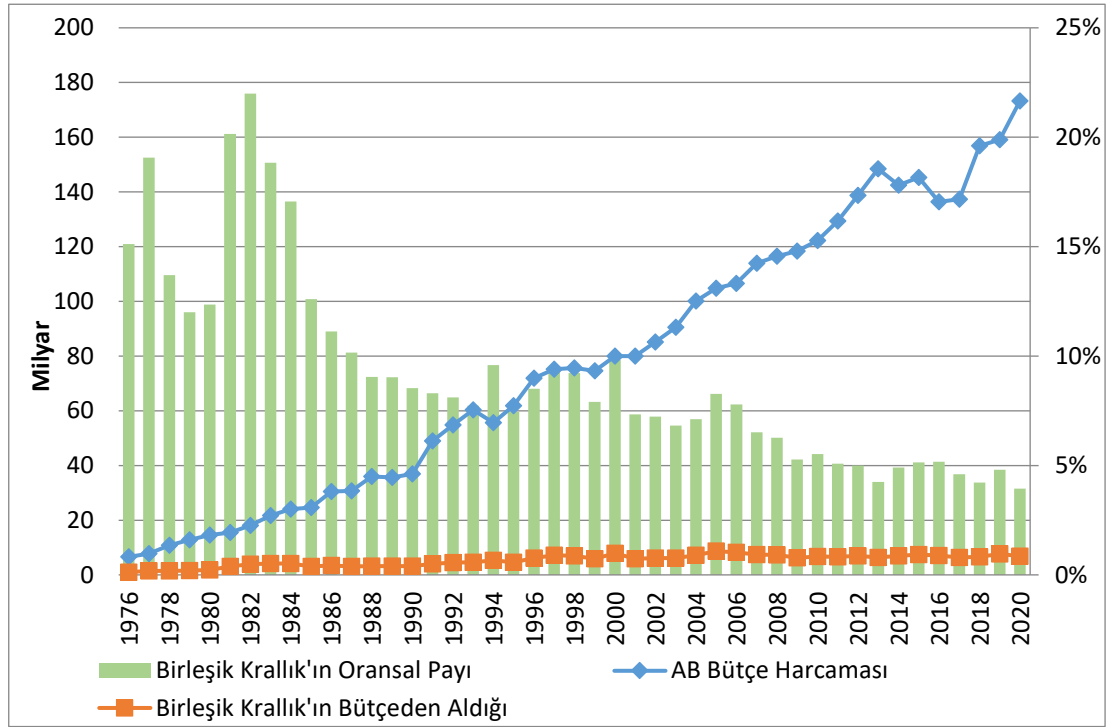
Büyüme ve istihdam için rekabet edebilirlik başlığı içerisinde eğitim, ar-ge, enerji kaynakları, bölge içi etkin iletişim ağları ve sosyal politika destekleri için ayrılan harcamalar belirtilmektedir. Ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum başlığı altında ise kalkınma düzeyi bölge ülkelerinden daha düşük olan ülkelerin, ekonomik

ve sosyal gelişimlerini yükselterek bölge ülkeleri arasındaki kalkınmış düzeyi farklılıkların azaltılması amacıyla ayrılan harcamalar bulunmaktadır. Dolayısıyla büyüme ve istihdam için rekabet edebilirlik daha çok gelişmiş ülkelere ayrılan kaynakları içerirken, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum AB'deki gelişmişlik düzeyi diğer ülkelere göre daha düşük ülkelere ayrılan kaynakları içermektedir.

Ortak tarım politikası, ortak balıkçılık politikası, kırsal kalkınma ve çevre önlemleri ile ilgili harcamalar bütçedeki doğal kaynakların korunması ve yönetimi başlığının başlıca unsurlarını oluşturmaktadır. Vatandaşlık hakları başlığı altındaki harcamalar, iltica ve göç, sınırlar, iç güvenlik, vatandaş katılımını geliştirme, halk sağlığı ve tüketicinin korunmasını güçlendirme bileşenlerini içermektedir. Küresel ortak olarak AB başlığı, AB'nin uluslararası sistemde etkin bir rol üstlenme hedefinden hareketle AB genişleme sürecini destekleme, AB değerlerini Birlik dışında tanıtmaya, dış politika ortaklarıyla işbirliğini geliştirme, AB Komşuluk Politikasına dâhil olan ülkelere uzun vadeli refah ve istikrara yatırım yapma, iklim değişikliği ile mücadele etme, doğal ve insan kaynaklı felaketlerde Avrupa dayanışmasını güçlendirme başlıklarını içermektedir. İdari harcamalar ise bütçede AB kurumlarında çalışan personelin maaş ve emeklilik ödemeleri, bina ve altyapıları ve bilgi teknolojileri ve güvenlik harcamalarının sınıflandırıldığı başlıktır (Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, 2016).

Bütçe kısmında paylaşılacak grafiklerde, yıllar içerisindeki AB bütçe hesap birimleri değişkenlik gösterdiği için birim olarak yalnızca milyar ifadesi kullanılacaktır. Bu dönemde bütçe hesap birimi olarak kullanılan UA, 1970-1978 döneminde Avrupa Topluluğu hesaplarına farklı ülkelere yapılan göreceli giriş çıkışları takip edebilmek amacıyla kullanılan muhasebe hesap birimidir. Avrupa Hesap Birimi (European unit of account) olarak da bilinmektedir. Bu hesap biriminin yerini daha sonraki yıllarda 1979 yılından itibaren Avrupa Para Birimi (European currency unit-ECU), ondan sonra da 1999 yılından itibaren günümüzde de kullanılan Euro para birimi almıştır (European Commission, 2008b:88).

Şekil 31: Yıllar İçerisinde Avrupa Birliği Bütçe Harcamaları, Birleşik Krallık’a Katkısı (Milyar) ve Birleşik Krallık’ın Payı (%)

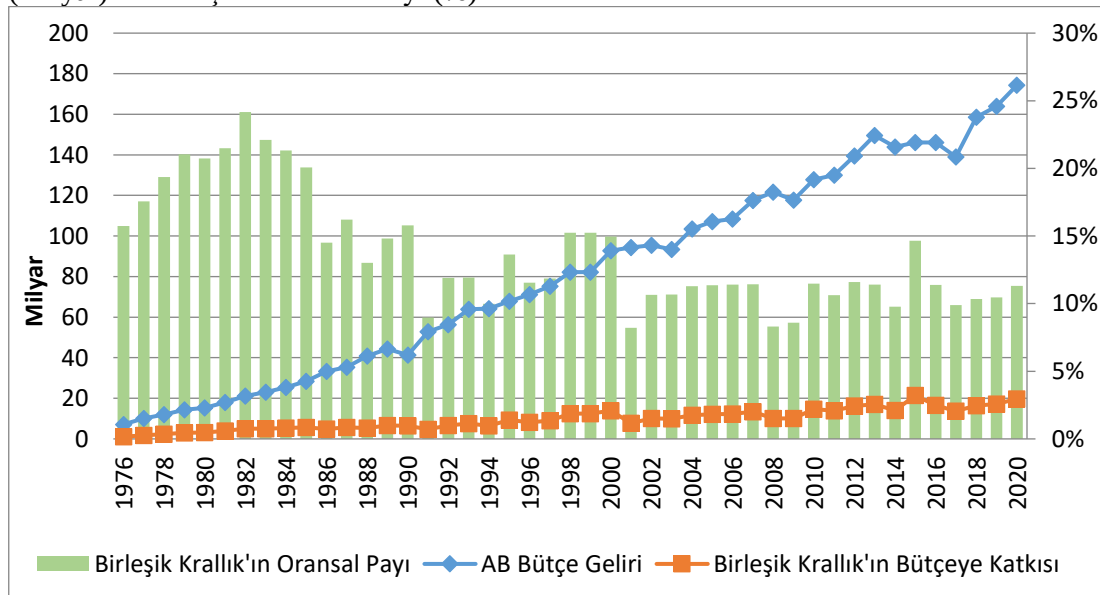
Kaynak: European Comission, 2008b

Şekil 31’de Avrupa Birliği’nin 1976-2020 yılları arasındaki bütçe harcamaları, bu bütçe harcamalarından Birleşik Krallık’ın aldığı miktar çizgi grafik olarak sol eksen ve bu miktarın toplam bütçe harcamalarındaki payı sütun grafik olarak sağ eksende gösterilmiştir. AB’nin 1976 yılından 2020 yılına kadar geçen süreçteki bütçe harcamalarına bakıldığında düzenli bir artış olduğu görülmektedir. 1976 yılında 6,5 milyar UA olan bütçe harcaması miktarı, 2020 yılına gelindiğinde 173 milyar euroya kadar yükselmiştir. Bütçe harcamalarında yıllar içerisinde gerçekleşen yükseliş hareketinin 2013 yılında keskin şekilde azaldığı ve uzun yıllar da 2013 yılındaki miktara ulaşamadığı görülmektedir. Çok yıllık mali planlama çerçevesinde 2007-2013 dönemiyle başlayan bütçe planlamasında belirtilen hedeflere ulaşılammıştır. Bu durum 2014-2020 dönemi planlamasında ortaya konulan hedefleri de geciktirmiş ve bu dönemin mali programındaki hedefler ancak 2016 yılında uygulamaya konulmuştur. 2014-2017 yılları arasında bütçe harcamalarında yaşanan düşüşün en önemli gerekçesi bu durumdur.. Aynı yıllarda Birleşik Krallık’ın bütçeden aldığı miktar ise 1 milyar UA’dan 7 milyar euroya yükselmiştir. Dönemsel artış ve azalışlar olsa da 1996 yılından 2020’ye kadar geçen zamanda AB bütçesinin

Birleşik Krallık için yaptığı harcama 6 milyar euro ile 9 milyar euro arasında gerçekleşmiştir.

Bu dönemde Birleşik Krallık'ın bütçe harcamasındaki paylara bakıldığında ise bu payın çok değişken olmasıyla birlikte uzun yıllardır ciddi şekilde düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu düşüş eğilimi, AB entegrasyonundaki genişleme süreçleri ile birlikte ülke sayısındaki artış ile ilgili olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Buna ek olarak Birleşik Krallık'ın aldığı payın 1980-1985 yılları arasında ciddi oranda yükseldiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırım miktarları değerlendirilirken 1980 yılında Birleşik Krallık'taki artıştan ve bu artışın AB'deki toplam yabancı yatırım miktarının %93'ünü oluşturduğundan bahsedilmiştir. O yıllarda Birleşik Krallık'ta yaşanan yabancı yatırım girişinin ülke içindeki üretim alanlarını genişletmesi ve bunun sonucunda bütçe kaynaklarındaki fonlardan daha yüksek miktarda faydalanmasına olanak sağladığı söylenebilir. Buna ek olarak 1979'da Dublin'de yapılan görüşmeler sonucu Birleşik Krallık'ın AB bütçesindeki konumlandırmasının değişmesi de bu paydaki artışta etkili olmuştur. Bu dönem sonrasındaki yıllarda ise Birleşik Krallık'ın bütçeden aldığı fon payı giderek azalmaya başlamıştır. Bu pay 1988 yılında %10'un, 2011 yılından sonra ise %5'in aşağısına kadar gerilemiştir.

Şekil 32: Yıllar İçerisinde Avrupa Birliği Bütçe Gelirleri, Birleşik Krallık'ın Katkısı (Milyar) ve Birleşik Krallık'ın Payı (%)

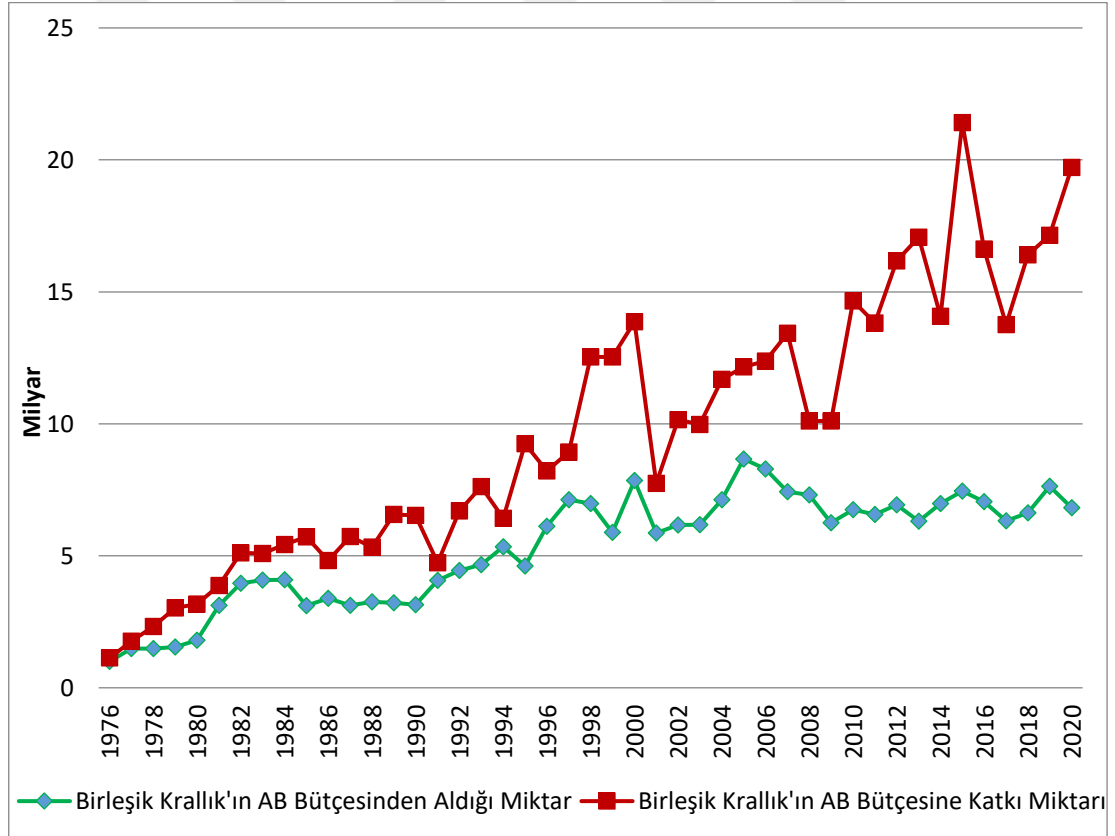
Kaynak: European Comission, 2008b

Şekil 32’de Avrupa Birliği’nin 1976-2020 yılları arasındaki bütçe gelirleri, bu bütçe gelirlerine Birleşik Krallık’ın yaptığı katkı miktarı çizgi grafik olarak sol eksen ve bu miktarın toplam bütçe gelirlerindeki payı sütun grafik olarak sağ eksende gösterilmiştir. AB’nin 1976 yılından 2020 yılına kadar geçen süreçteki bütçe gelirlerine bakıldığında, bütçe harcamalarındakine benzer şekilde düzenli bir artış olduğu görülmektedir. 1976 yılında 7,1 milyar UA olan bütçe gelir miktarı, 2020 yılına gelindiğinde 174 milyar euroya kadar yükselmiştir. Bütçe gelirlerinde de yıllar içerisinde gerçekleşen yükseliş hareketinin 2013 yılında, harcamalarla paralel olarak, keskin şekilde azaldığı ve uzun yıllar da 2013 yılındaki miktara ulaşamadığı görülmektedir. Harcamalar açıklanırken belirtildiği gibi çok yıllık 2007-2013 ve 2014-2020 dönemi mali planlamalarında yaşanan hedeflerdeki aksama 2014-2017 arasındaki dönemde gelirlerde düşüşe sebep olmuştur. Aynı yıllarda Birleşik Krallık’ın AB bütçesine yaptığı katkı miktarı ise 1,12 milyar UA’dan 19,7 milyar euroya yükselmiştir. Dönemsel artış ve azalışlar olmakla birlikte bu miktarın genel olarak artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Özellikle 2004 yılından sonraki süreçte ise bu artışın daha da ivmelendiği görülmektedir. 2004 yılında 11 milyar euro olan Birleşik Krallık’ın bütçe katkısı 2015 yılında 21,4 milyar euroya kadar ulaşırken, son 10 yılda ortalama 16 milyar euro olarak gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde Birleşik Krallık’ın bütçe gelirlerine yaptığı katkı paylarına bakıldığında ise bu payın çok değişken olduğu görülmektedir. Harcama paylarının gösterildiği grafiğe benzer bir artış 1980-1985 döneminde gelir paylarında da görülmektedir. Özellikle de 1982 yılında bu pay %24’e kadar yükselerek tepe noktasına ulaşmıştır. Daha önce belirtilen bu yıllarda milli gelir düzeylerinde yaşanan düşüşe rağmen katkı payının bu kadar yükselmesi ise Birleşik Krallık için büyük bir sorun doğurmuştur. Bunun sonucunda 1980’lerde İngiltere Başbakanı olan Margaret Thatcher ulusal düzeyde demir leydi lakabını kazanmasını sağlayan sivri dilli tutumunu AT içinde de devam ettirerek, toplantılarda “paramızı geri verin” demekten çekinmemiştir. İngiltere’nin bütçe sorunu bölgesel uyum fonunun oluşturulması ve ülkenin Topluluk bütçesine yaptığı katkıda indirimle gidilmesiyle 1984 yılında aşılmıştır (Begg, 1999, s.3). Bu yıl itibarıyla bütçede “Birleşik Krallık Düzeltmesi” başlığıyla yeni bir kalem belirtilmiş ve Birleşik Krallık’ın yaptığı

katkının belirli bir miktarı geri ödenmiştir. Bu uygulama sonrasında Birleşik Krallık'ın AB bütçesine yaptığı katkı azalmaya başlamıştır. 1992 yılında %9'a kadar düşen bu pay yıllar içerisinde giderek artarak 1998 yılında tekrar %15 düzeyini aşmıştır. 2001 yılından sonra ise bu pay %10 ile %15 arasında değişkenlik göstermiştir. Ancak bütçe harcamalarından aldığı payın son yıllarda %5'in altına düştüğü de dikkate alındığında bütçe gelirlerine yaptığı katkı oranının önceki yıllara göre düşmesine rağmen hâlâ çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda Birleşik Krallık'ın AB içerisinde yer aldığı yıllarda bütçedeki yerini incelemek için yaptığı katkı ve gelir miktarlarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Şekil 33: 1976-2020 Yılları Arasında Birleşik Krallık'ın AB Bütçesine Yaptığı Katkı ve Aldığı Destek Miktarı (Milyar)

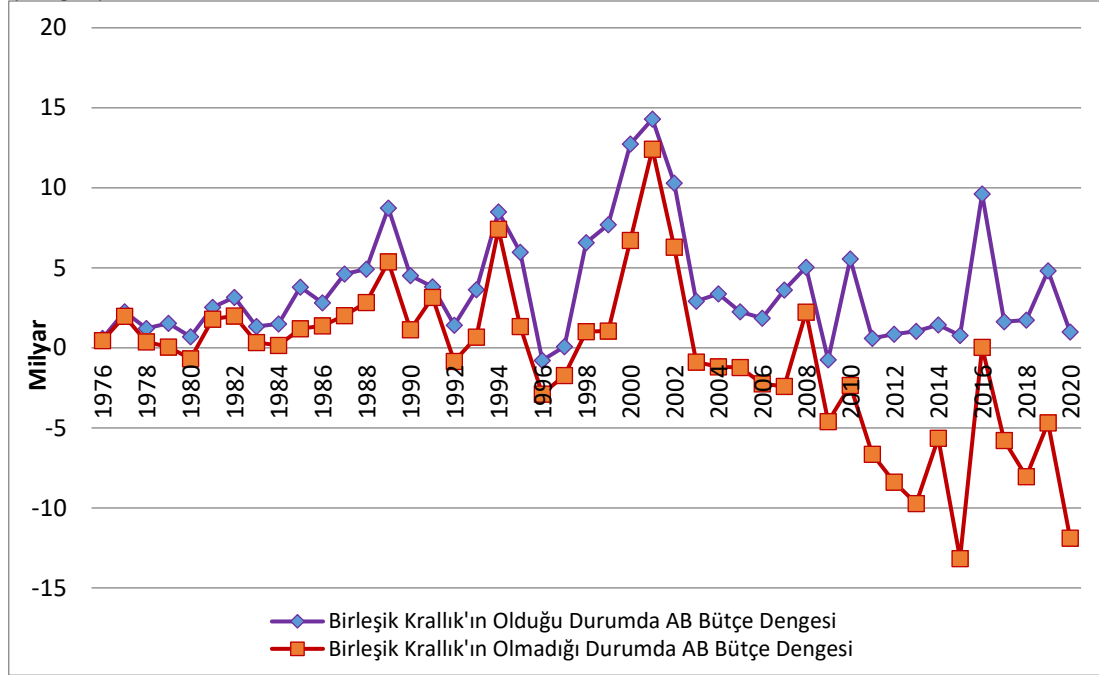
Kaynak: European Comission, 2008

Yukarıdaki grafikte Birleşik Krallık'ın 1976 ve sonrasındaki yıllar itibariyle Avrupa Birliği bütçesine yaptığı katkı ve aldığı fon miktarı gösterilmiştir. Birleşik Krallık'ın bütçeye katkı miktarını gösteren grafiğin düzenli bir şekilde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Birleşik Krallık'ın bütçeden aldığı miktar ise,

1995'e kadar katkı miktarından daha düşük bir eğim ile de olsa artmıştır. Ancak 1995 yılından sonraki dönemde aldığı parasal destek grafiği yataylaşırken, genel itibariyle 6-8 milyar euro arasında değişkenlik göstermiştir. Bu nedenle o yıldan sonra grafikler arası farklar ciddi düzeylere çıkmıştır. 1976 yılında Birleşik Krallık için yalnızca 135 milyon UA büyüklüğünde negatif fark var iken 1980'li yılların ortasında bu fark 2 milyarı geçmiştir. 1998 yılına kadar 2 milyar ile 4 milyar birim aralığında devam eden negatif fark, sonraki yıllarda ise giderek yükselmiştir. Özellikle 2015 yılında, Birleşik Krallık bütçeden aldığı 7,4 milyar euroluk fon miktarından yaklaşık 14 milyar euro daha fazla miktarda AB bütçesine katkı yapmıştır.

Birleşik Krallık'ın, 1976-2020 yılları arasında sadece AB bütçesine bağlı olarak gerçekleşen zararları kendi yılları itibariyle toplandığında ise 197,4 milyar olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın 1,26 milyarlık kısmını UA biriminin kullanıldığı yıllar, 43,61 milyarlık kısmını ECU biriminin kullanıldığı yıllar, geriye kalan 152,5 milyarlık kısmını ise hâlâ kullanılmakta olan euro birimi oluşturmaktadır. Birleşik Krallık'ın yaptığı katkı ve elde ettiği gelir arasındaki farktan oluşan bu büyük miktarın AB bütçesinde de ciddi bir karşılığı olacağı açıktır. Bu durumda Birleşik Krallık'ın AB entegrasyonunda bulunduğu ve bulunmadığı durumlarda oluşacak bütçe dengesi de önemli olacaktır.

Şekil 34: 1976-2020 Yılları Arasında Gerçekleşen AB Bütçe Denge Miktarları ve Birleşik Krallık'ın Olmadığı Varsayımında Gerçekleşmesi Beklenen Bütçe Denge Miktarları (Milyar)

Kaynak: European Comission, 2008b

Grafikte AB bütçesinin gerçekleşen bütçe dengesi ve Birleşik Krallık'ın katkı ve gelirleri çıkartıldığında gerçekleşecek bütçe dengesi gösterilmiştir. İlk olarak Birleşik Krallık'ın bulunduğu, yani gerçekleşmiş durumda AB bütçe dengesine bakıldığında 1996 ve 2008 krizinin sonucunda 2009 yılında bütçe açığı verdiği görülmektedir. 1976-2020 yılları arasındaki 44 yıllık dönemde 1996 ve 2009 yılları dışında kalan 42 yıl boyunca bütçe fazla vermiştir. Bu bütçe fazlasının genel itibariyle 1-5 milyar birim arasında gerçekleşmiştir. Dönemsel olarak 1989, 1994 ve 2016 yıllarında bütçe fazlası miktarı yükselse de bu fazlanın uzun süreli olduğu tek dönem 1998-2002 yılları arasındır. Bu 5 yıllık dönemde toplam bütçe fazlası ise 51,6 milyar birim olarak gerçekleşmiştir. 1976-2020 yılları boyunca bütçenin toplam denge miktarında verdiği 165,9 milyar birim fazlanın %31'inin yalnızca bu 5 yılda verilen fazlalardan oluştuğu da göz önüne alındığında o dönemdeki bütçe fazlasının büyüklüğü daha net görülecektir.

AB bütçesinde Birleşik Krallık'ın etkisinin daha iyi açıklanabilmesi için ikinci grafikte Birleşik Krallık'ın bütçeye katkıları ve bütçeden aldığı fon payı düşülerek yeni denge durumu gösterilmiştir. Birleşik Krallık'ın olduğu durumda

yalnızca 2 yıl açık veren AB bütçesi, yeni denge durumunda 20 yıl boyunca açık vermiştir. Bu yeni denge durumunda 44 yıllık süreçte gerçekleşen toplam bütçe dengesi ise 31,5 milyar birim açık olarak gerçekleşmektedir. Birleşik Krallık özelinde yapılan değerlendirmede 197,4 milyar birim olarak belirtilen zarar miktarı ise aynı zamanda bu iki denge durumu arasında oluşan farkı göstermektedir.

Bu değerlendirmeler itibariyle Birleşik Krallık'ın, AB bütçesinin en ciddi fonlayıcı ülkelerinden biri olduğu görülmektedir. Elbette Birleşik Krallık'ın çıktığı dönemde AB bütçesinin oluşturulma esasları gereği bütçe dengesi bu şekilde büyük açıklar vermeyecektir. Çünkü AB bütçesinin oluşturulma esasları gereği katkı paylarının büyük bir kısmını GSMH paylarının olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Buna ek olarak milli gelir değerlendirilmesi yapılırken özellikle 1990 yılından sonra Birleşik Krallık'ın AB ortalamasının çok üzerinde bir büyüme gerçekleştirdiği de ifade edilmiştir. AB bütçesinin, Birleşik Krallık ekonomisi üzerindeki negatif baskısının giderek arttığı yıllar da bu büyüme dönemiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel nedeni ise AB bütçesi oluşturulurken payı oldukça yüksek olan GSMH kaleminden Birleşik Krallık'ın bütçeye yapmak zorunda kaldığı büyük miktardaki katkılardır.

Dolayısıyla bu durum değerlendirildiğinde Birleşik Krallık'ın olmadığı dönemde bütçenin konjunktürün gerektirdiği dönemler dışında ciddi açıklar vermeyeceği ancak bütçe büyüklüğünün azalacağı söylenebilir. Avrupa Birliği tarafından yayınlanan 2021-2027 bütçe planlamasında açıklanan miktarlar da bunu desteklemektedir. Yayınlanan bu bütçe planlamasına göre 2020 yılında 174 milyar euro olan bütçe büyüklüğünün, 2021 yılında 163 milyar euroya gerilediği görülmektedir. Yapılan planlamaya göre bütçe büyüklüğünün 2020 yılındaki miktarına ulaşacağı yıl ise 2025 olarak hedeflenmiştir.

Avrupa Birliği bütçe büyüklüğünde yaşanacak küçülmenin üye ülkeler için bir takım olumsuzluğu da beraberinde getirmesi bu sürecin doğal bir sonucudur. Bu durum özellikle birlik içerisinde gelişmişlik düzeyi diğer ülkelere göre düşük olan ve bölgesel kalkınma fonundan faydalanan ülkeler için geçerlidir. Çünkü bütçede yaşanacak daralma bu ülkelerin fonlardan alacağı payların azalması anlamına

gelirken, birlik içerisinde de sosyal huzursuzluk ortamına zemin hazırlayacaktır. Ancak 2021-2027 dönemi için hazırlanan bütçe planlaması, AB'nin bu huzursuzluk ortamının önüne geçmek niyetinde olduğunu göstermektedir. Çünkü yapılan planlamaya göre AB, bu ülkelerin paylarındaki azalışı düşük düzeylerde tutmak amacıyla 2021 ve 2022 yıllarında bütçesinde açık vermeyi göze almaktadır. Bu yıllarda gerçekleşecek bütçe açığının ise başta Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya olmak üzere birliğin ekonomik olarak güçlü ülkeleri tarafından fonlanacağı öngörülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik entegrasyonlar, ülkelerin temel konusu ticaret olmak üzere ekonomik olarak işbirliğine gittiği yapılardır. Coğrafi yakınlığın önemli bir kriter olduğu ekonomik entegrasyon çeşitlerinde bir araya gelen ülkeler, ekonomi gelişimi konusunda karşılıklı olarak birbirlerine itici güç olmaktadır. Ekonomik entegrasyonların ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri bulunmaktadır. Ticaret yaratıcı etkiler ülkenin bir malı kendi üretim maliyetinden daha ucuza ithal edebilmesini, ticaret saptırıcı etki ise entegrasyon dışından daha düşük maliyetle ithal edebileceği bir ürünü entegrasyon içerisindeki ülkelere daha yüksek maliyetle ithal etmesini ifade eder. Ticaret yaratıcı etkiler ülke ekonomileri için olumlu iken, ticaret saptırıcı etkiler ise olumsuzdur.

Dünya üzerindeki en güçlü ekonomik entegrasyon örneği olan Avrupa Birliği, yıllar boyunca Avrupa coğrafyasındaki ülkeler için önemli cazibe merkezi olmuştur. Başlangıçta yalnızca ekonomik işbirliği olan Avrupa Birliği'nin yapısı zamanla diğer alanlarda da işbirliğinin artması sonucu değişmiştir. Ortak iç ve dış politikalar, askeri politikalar ve vatandaşlık politikaları bu işbirliğinin genişlediği alanlardan bazılarıdır. Ancak bu alanlardaki işbirliği Birleşik Krallık içerisinde egemenlik haklarından taviz düşüncesi ile rahatsızlık yaratmıştır. İlk adımlarının atıldığı yıllardan beri birleşik Avrupa yapısına anglo-sakson eğilimlerinden dolayı zaten sıcak bakmayan Birleşik Krallık için bu rahatsızlığı son yıllarda birlik içerisinde yaşanan anayasa tartışmaları daha da yükseltmiştir. Buna ek olarak Avrupa coğrafyasında son yıllarda yaşanan göçmen krizi, birlik vatandaşları arasında endişelere yol açmıştır. Bu endişeler Birleşik Krallık'ta daha büyük yankı uyandırmıştır. Daha önce bütçe konusunda da birçok kez birlik ile ters düşen Birleşik Krallık'ta ekonomik rahatsızlık ortamı ise her dönemde olmuştur. Politik ve ekonomik sorunlar Birleşik Krallık yönetiminde yıllar boyunca rahatsızlıklar yaratırken, göç ve göçün neden olduğu sosyal sorunların halkta da rahatsızlık düzeyini yükseltmesi sonucu Avrupa Birliği'nden ayrılma fikri gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda 2016 yılında yapılan referandum sonucunda Brexit ismi verilen Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılık süreci başlamıştır.

Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması, ekonomik olarak birliğin toplam milli gelirinde bir düşüşe yol açacaktır. Bu düşüş ortalama kişi başına düşen milli gelirin de azalmasına neden olacaktır. Avrupa Birliği içerisinde toplam gelirdeki düşüş, birlik bütçesindeki gelirleri ve buna bağlı olarak bütçedeki harcamaları da düşürecektir. Gelirde yaşanan düşüşün diğer bir etkisi de gelirin azalışına bağlı olarak insanların harcamalarının düşmesi, bir taraftan Avrupa Birliği içerisinde reel ekonomik dinamiğinin yavaşlaması, dolayısıyla işsizlik ve enflasyon göstergelerini diğer taraftan dış ticaret yapısında da değişimler meydana getirecektir.

Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılışı sonucu birliğin milli gelir miktarının düşeceği açıktır. Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'ne katıldığı 1973 yılında birlik içerisindeki toplam milli gelir 1,28 trilyon dolar iken Birleşik Krallık'ın payı %15'tir. 1980 yılında birlik geliri 3,3 trilyon dolara yükselirken Birleşik Krallık'ın payı %17'ye yükselmiştir. Avrupa Birliği'nin geliri 1990'da 6,5 trilyon dolar, 2000'de 7,26 trilyon dolar, 2010'da 14,5 trilyon dolar, 2020 yılında ise 15,3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Birleşik Krallık'ın milli gelirdeki payları ise sırasıyla %17, %23, %17 ve %18 olarak gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık'ın üye olduğu süre içerisinde Avrupa Birliği geliri içerisinde ortalama %18 paya sahip olması, ayrıldıktan sonra Avrupa Birliği'nin toplam gelirinin yaklaşık %18 azalacağını göstermektedir.

Avrupa Birliği içerisinde yaşanacak toplam milli gelir düşüşü, ortalama kişi başına düşen milli geliri de olumsuz etkileyecektir. Bunun nedeni özellikle 1980 yılından sonra Avrupa Birliği ile Birleşik Krallık arasındaki kişi başına düşen milli gelir farkının artmasıdır. 1973 yılında 168 dolar olan fark, 1980 yılında 1900 dolara, 1990'da 3600 dolara, 2000'de ise 11300 dolara yükselirken, 2010'da 6700 dolara gerilemiştir. 2020'de ise 6900 dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla iki ekonomide kişi başına düşen milli gelirleri arasında yıllar içinde artan fark, Birleşik Krallık'ın ayrıldığı durumda Avrupa Birliği için de ortalama kişi başına düşen gelirde ciddi azalmaya neden olacaktır. Çalışmadan elde edilen bulgular itibarıyla Avrupa Birliği ortalama kişi başına düşen milli gelir miktarı, Brexit sonrası 1500 ile 2000 dolar arasında azalacaktır. Bu miktardaki bir azalma, Avrupa Birliği içerisinde bir refah kaybı ihtimalini ortaya çıkaracaktır. Bu gelir kaybından dolayı ortaya

çıkacak, refah kaybı birlik vatandaşlarının hem yurt içinde üretilen ürünlere hem de yurt dışından ithal edilen ürünlere taleplerinin azalmasına neden olacaktır. Toplam talepteki azalmalar bir taraftan yurt içinde üretilen malların satılamamasına neden olarak reel ekonomideki üretimin dinamik yapısını olumsuz etkilerken, diğer taraftan ithalatın azalması nedeniyle dış ticaret göstergelerinin düzelmesine katkı sağlayacaktır.

Avrupa Birliği bütçesi yukarıda bahsedildiği gibi üye ülkelerden toplanan gelirlerle oluşturularak, üye ülkelere fon aktarımı sağlayan bir mekanizmadır. Üye ülkelerden bütçenin oluşturulması için toplanan miktarlar göz önüne alındığında en önemli katkı yapan ülkelerden biri de Birleşik Krallık'tır. Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya ile birlikte en çok katkı yapan beş ülkeden biri olan Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması durumunda, bütçe gelirleri düşerken denk bütçe esnasından dolayı bu düşüş harcamalara da yansımaya sebep olacaktır. Avrupa Birliği bütçesi 1976 yılında 7,1 milyar birim(UA) iken her yıl ortalama %7 büyüyerek 174 milyar birim(Euro) olmuştur. Birleşik Krallık ise üye bulunduğu dönemde giderek büyüyen birlik bütçesinin gelirlerine ortalama %14 oranında katkı sağlarken, harcamalarından ortalama %9 fon almıştır. Bu durum 1976 sonrası dönem göz önüne alındığında 2020 yılına kadar Birleşik Krallık toplamda birlik bütçesine yaptığı katkıdan 197 milyar birim(UA,ECU,Euro) daha az fon payı almıştır. Birleşik Krallık'ın birlik bütçesinden aldığı miktarın, yaptığı katkıdan daha düşük olması, harcamalarda yaşanacak düşüşün daha da yüksek gerçekleşme ihtimalini arttırmaktadır. Bütçenin genelinde yaşanacak küçülme, özellikle birlik bütçesindeki tarım ve kalkınma fonlarından faydalanan ülkelerin bütçeden daha düşük miktarda katkı almasına neden olacaktır. Buna ek olarak kişi başına düşen milli gelirdeki düşüşe de bağlı olarak ülkelerin bu fonlardan aldığı paylar azalacaktır. Bunun nedeni kişi başına düşen milli geliri Avrupa Birliği'nin ortalama kişi başına düşen milli gelirin %75'inden az olan ülkelerin kalkınma fonundan yararlanma hakkı olmasıdır. Bu sebeple daha önce belirtilmiş olan birlik içerisinde kişi başına düşen milli gelirde yaşanacak 1500-2000 dolar civarı düşüş Romanya, Yunanistan gibi bu fondan yararlanan veya yararlanma ihtimali olan ülkelerin bu fondan faydalanamamasına neden olacaktır. Yıllarca birlik

bütçesinden, yaptığı katkıdan daha düşük miktarda pay alan Birleşik Krallık için ise Brexit, birlik bütçesinden dolayı yaşanan para kaybını önleyici olacaktır.

Çalışmadan hareketle 1991 yılından 2002'ye kadar birbirleriyle korele şekilde değişim gösteren işsizlik oranı, Avrupa Birliği için daha yüksek gerçekleşirken Birleşik Krallık için daha düşük gerçekleşmiştir. Ancak 2002 yılından sonra bu korelasyon bozulmuş ve iki ülke ekonomisindeki işsizlik oranları ters yönlü hareket etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda özellikle 2004 yılında yaşanan genişleme sonrası özellikle 2008 küresel krizine kadar olan süreçte Avrupa Birliği içerisinde işsizlik oranları gerilerken, Birleşik Krallık için ise yükseldiği görülmektedir. Bu durumda Birleşik Krallık'a Avrupa Birliği üyesi ülkelerden yoğunlaşan göç hareketleri oldukça etkili olmuştur. Krizin etkileri ile birlikte devam eden dönemde Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık için işsizlik oranları tekrar korele şekilde hareket etmeye başlamış olsa da Birleşik Krallık'ın birlik içerisinde göç alan yapısı büyük bir değişiklik göstermemiştir. Buna rağmen Birleşik Krallık'ın işsizlik oranı yine Avrupa Birliği'nin işsizlik oranından düşük gerçekleşmiştir. Brexit sonrası bu göçmen nüfusun geri döneceği düşünülürse; önümüzdeki yıllarda Birleşik Krallık'ta işsizlik oranının bir miktar daha gerilemesi, Avrupa Birliği'nde ise aksine bir artış olması beklenebilecektir.

Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık'ın enflasyon oranlarına bakıldığında 1973 yılında %10'un aşarken yıllar içerisinde düşüş göstermiştir. 1995 sonrasında ise %5'i hiç aşmamıştır. Ancak Brexit öncesi enflasyon oranları değerlendirilirken yıllar içerisinde bu oranların karşılaştırmalı şekilde değişimi incelendiğinde 2008 küresel krizine kadar Birleşik Krallık'ın genel olarak Avrupa Birliği'nden daha düşük oranlarda fiyat artışları yaşadığı görülmüştür. Ancak 2008 yılından sonraki dönemde bu durum tersine dönmüş ve Birleşik Krallık'taki enflasyon oranı Avrupa Birliği'nde gerçekleşen enflasyon oranından daha yüksek oluşmaya başlamıştır. Brexit'in en önemli sonuçlarından biri de enflasyon verilerinde ortaya çıkacaktır. Hem Birleşik Krallık hem de Avrupa Birliği için entegrasyonun bazı ürünler için ticaret yaratıcı bazı ürünler için ise ticaret saptırıcı etkileri olduğu düşünüldüğünde sonraki dönemde bu etkileri oluşturan ürünlerin fiyatlarında yaşanacak değişimlerin, enflasyon oranları üzerinde de etkisini göstermesi beklenmektedir.

İkik ekonomi için dış ticaret verileri incelendiğinde; 1973 yılında 263 milyar dolar olan Avrupa Birliği ihracat miktarının 27 kat artarak 7 trilyon doları aştığı, aynı yılda 269 milyar dolar olan ithalat miktarının ise 24 kat artarak 6,5 trilyon dolara ulaştığı görülmektedir. Birleşik Krallık için ise ihracat miktarı 43 milyar dolardan 779 milyar dolara ulaşarak 18 kat, ithalat miktarı ise 47 milyar dolardan 772 milyar dolara ulaşarak 16 kat arttığı görülmektedir. Avrupa Birliği'nin ticaretinde de Birleşik Krallık'ın payı milli gelirde olduğu gibi yüksektir. Birlik ticaretinde ortalama %15 pay sahibi olan Birleşik Krallık'ın artık Avrupa gümrük birliği içerisinde olmaması da birlik içerisindeki ülkeler açısından ticaret yapma olanağını kısıtlayıcı bir etki yaratacaktır. Diğer taraftan Avrupa Birliği için daha önce bahsedilmiş olan kişi başına düşen milli gelir miktarında yaşanması beklenen düşüş, birlik içerisindeki ülkelerin ithalatında daralma yaşanması ve dış ticaret göstergelerinin iyileşmesine de katkı sağlayabilecektir. Birleşik Krallık için ise daha önce de bahsedilmiş olan anglo-sakson düşüncesinin ne ölçüde ticareti etkileyeceği önemlidir. Gelişmişlik düzeyi yüksek anglo-sakson devletler olan ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerle Birleşik Krallık'ın ticaretinin ne ölçüde olacağı ve bu ticaretin Avrupa Birliği içerisindeki ticaretine göre maliyetleri ile birlikte ticaret yaratıcı-saptırıcı etkilerinin düzeyi bundan sonraki yıllarda Brexit'in Birleşik Krallık ticareti açısından önemini değerlendirmek için gözlemlenmesi gereken durumlardır.

Doğrudan yabancı yatırım miktarları 1973 yılında 6,85 milyar dolar iken Birleşik Krallık için ise 2,72 milyar dolardır. 1990 yılı sonrası bu rakamlar özellikle Avrupa Birliği için yükselmeye başlamıştır. Birlik için doğrudan yabancı yatırım miktarı 2000 yılında 633 milyar dolar ile zirve yaptıktan sonra 2004 yılına kadar geçen sürede gerilemiş ve 293 milyar dolara düşmüştür. 2004 yılında yaşanan genişleme sonrası ise 2007 yılına kadar giderek artan doğrudan yabancı yatırım miktarı 1,47 trilyon dolara kadar yükselmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar değerlendirilirken Avrupa Birliği içerisinde Birleşik Krallık'ın payının özellikle birlik içerisinde yabancı yatırımın artmaya başladığı 1990 yılı sonrası giderek azalmıştır. Bu bilgiden hareketle Avrupa Birliği içerisinde doğrudan yabancı yatırımlarda payının düşük olması sebebiyle Birleşik Krallık'ın ayrılığının birlik ülkeleri için ciddi bir kayıp oluşturmayacağı düşünülebilir. Birleşik Krallık için ise

zaten düşmekte olan yabancı yatırım miktarı payının birlikten çıkışıyla nasıl değişim göstereceğinin önümüzdeki yıllarda gözlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmadaki değerlendirmeler geçmiş yıllardaki verilere dayalı olarak yapılmıştır. Bundan sonraki yıllarda bu verilerde yaşanacak değişimlerin gözlemlenerek tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak COVID-19 pandemisinin ekonomik etkilerinin hâlâ devam ediyor olması bu değerlendirmeler için birkaç yıldan daha uzun bir zamanı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Ağır, O., & Ağır, Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması.

Akçay, B. (2007). İlerleme Raporlarında Türkiye Ekonomisi . Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi , 7 (1) , 19-44 . DOI: 10.1501/Avraras_0000000132

Akgönenç, O. (2009). Türkiye'nin AB Stratejisi. Nobel Yayın Dağıtım.

Akıllı, E., (2018), Asean ve Apec: Güneydoğu Asya'da İşbirliği, Çalış, Ş., H. ve Özlük, E., (Editörler), Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler, Konya: Çizgi Kitabevi.

Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenidünya Düzeni ve Türkiye. İş ve Hayat, 3(5), 119-135.

Akın, F., ve Ece, N. (2009). Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(2), 153-168.

Aktaş, Murat (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Bursa: Dora Yayınları.

Aktaş, M. (2019). AB Ülkelerinde Yükselen Popülizm, Brexit ve AB'nin Geleceği. Journal of International Social Research, 12(66).

Alagöz, M. (2021), Hizmetiçi Eğitim.

Altun, O. C. (2020). NAFTA ve Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Kanada Anlaşması'nın Kuzey Amerika'da Serbest Ticarete Etkisi (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Arslan, U. (1998). Türkiye'nin sanayileşme stratejisinin ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme stratejileri açısından değerlendirilmesi (Order No. 28640764). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2606899903). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/turkiyenin-sanayileşme-stratejisinin-ithal/docview/2606899903/se-2?accountid=16935>

Aytuğ, H. K. (2008). Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakış. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 149-161.

Balkanlı, Osman A; "Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine", Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, 2002, ss. 13-26.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği ve Türkiye, Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 1999

Begg, Iain (1999), "Reshaping the EU Budget: Yet Another Missed Opportunity?", ECSA Conference Paper.

Berksoy, T. ve Işık, K. (2006), Avrupa Birliği Üzerine Yazılar, SPK Yayınları No:177, Ankara.

Bozkurt, E.-Özcan, M.-Köktaş, A.; Avrupa Birliği Hukuku, Asil Yayınları, Ankara, 2004.

Canbay, T., & Akyol, Ö. (2014). Uluslararası Alanda Vergilendirme Yetkisinin Kullanımı. Prof. Dr. Naci Muter'e Armağan. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, 69-84.

Commission of the European Communities (2007), Enlargement Strategy and Main Challenges 2007-2008 Brussels, 6.11.2007 COM(2007)

Conclusions Of The Presidency, European Council in Copenhagen 21-22 June 1993, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf, (07.12.2020).

Çalış, Ş., H. (2018), Avrupa Birliği, Çalış, Ş., H. ve Özlük, E., (Editörler), Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler, Konya: Çizgi Kitabevi.

Denker, M. S., & Atabey, A. (1998). Gümrük Birliği ve Ekonomik Entegrasyon Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. MYO Sosyal Bilimler Dergisi, (1).

Dinan, Desmond (2004). Europe Recast: A History of European Union. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Donduran, C. Bölgesel bütünleşmeye inşacı bir yaklaşım: MERCOSUR'un ortaya çıkışı ve düşünsel süreçler. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 6(2), 249-260.

Emirkadı, Ö. (2017). 2008 Küresel Krizi ve Değişen Para Politikaları: Dünyada ve Türkiye'de Faiz Koridoru Uygulaması. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 465-486.

Eren, T. M. (2014). Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 16 (1) , 359-374.

Ertürk E. (1993). *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa

European Comission. (2008b). EU budget 2007 Financial Report. Luxembourg: Office for Official Publicationsof the European Communities.

Falay, N. (2007), Devlet Bütçesi (içinde) Avrupa Birliği Bütçesi (221-238), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Fişne, Mustafa; Avrupa Birliğinin Doğuşu ve Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye,Derleyen:Muhsin Kar ve Harun Arıkan, Beta Yayınları, İstanbul, 2003. S.59

Güzelipek, Y., A. (2018), OAS, NAFTA ve LAFTA: Yeni Kıta'da Birlik Arayışları, Çalış, Ş., H. ve Özlük, E., (Editörler), Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler, Konya: Çizgi Kitabevi.

Hepaktan, Erdem, Çınar, Serkan, (2011), “Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri”, *International Conference on Eurasian Economies*, ss.68-77.

<https://www.ab.gov.tr/109.html> (07.02.2021).

İnan, A. (2005). Avrupa Birliği ekonomik yaklaşımı: Lizbon stratejisi ve maastricht kriterleri. *Bankacılar Dergisi*, 52, 67-86.

İncekara, Ahmet; Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, İTO Yayınları, Yay.No:1995-14, İstanbul, 1995.

Kara, Şinasi; *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, 1. Baskı, İstanbul, 1996.

Karakaş, M , Adak, M . (2013). Küreselleşen Dünya Ekonomisi ve IMF'nin Değişen Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 9 (18) , 157-180 . DOI: 10.11122/ijmeb.2013.9.18.96

Karluk R. (1998). *Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, Turhan Yayınları, Ankara.

Karluk, R., 2005, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 8. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, İstanbul.

Kaya, A. (2013). Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz. Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Kesebir, M. (2018). 2008 Küresel Finansal Kriz ve Bu Krizin Türkiye'deki Ekonomik Göstergelere Etkisi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(4), 531-538.

KHAZEH Khashayar ve CLACK Don P., "A Case Study of Effects of Developing Country Integration on Trade Flows: The Andean Pact", Journal of Latin American Studies, Vol.22, No:2, 1990, ss. 317-330.

Kone, S. (2012). Is economic integration between developing countries a singular process?. Journal of Economic Integration, 27(3) (September 2012), 386-409.

Kürkçü-Dumanlı, D. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar.

Kürkcü, M. (2020). Ekonomik Entegrasyonların Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkilerinin Analizi: Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan . Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi , 7 (1) , 152-166 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/piby/issue/55091/741078>.

Leslie, J., Hughes, R., McCurdy, C., Pacitti, C., Smith, J. & Tomlinson, D. (2020), "Long Haul Lockdown: Three Scenarios fort he Impact of Coronavirus on the UK Economy". (Erişim 21.12.2020, <https://voxeu.org/article/three-scenarios-impact-coronavirus-uk-economy>) .

Mercan, Sezgin (2017). Avrupa Bütünleşmesinin 'Brexit' Ardındaki Geleceği. (in) Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği, İstanbul: Akademos Yayınları.

Resolution on the Financing of the Enlargement of the European Union, https://www.europarl.europa.eu/enlargement/positionep/resolutions/pdf/121296b_en.pdf, (07.12.2020).

Sampson, Thomas (2017). Brexit: The Economics of International Disintegration. Journal of Economic Perspectives, Cilt: 31, No:4, 2017, s.163-184.

Serbes, H. (2015). Avrupa Birliği Bütçesi ve Avrupa Borç Krizi Sürecindeki İşlevselliğinin Değerlendirilmesi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Bütçe ve Mali Planlama Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Seyidoğlu, H. (1996). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama (Geliştirilmiş 11. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat.(21. bs.). İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sokullu, E. Canan (2017). İngiltere'nin AB ile İmtihanı: Siyasal Söylemlerde Avrupa Şüphesizliği ve Brexit. (in) Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği. İstanbul: Akademos Yayınları.

Şanlı, B. (2008). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), 13-30.

Şanlı, F. B. (2004). Küreselleşme ve ekonomik entegrasyonlar. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 2(3), 160-166.

Tekin, Ümit. (2017). EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN ULUSLARARASI TİCARETE ETKİLERİ. International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR). 4. 1172-1185. 10.26450/jshsr.189.

The Migration Observatory of Oxford (2018). Migrants in the UK: An Overview. 15 Ekim 2018, <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migrants-in-the-uk-an-overview/>, (08.01.2022).

Tunçarslan, N. (2019). Fikirsiz ve Normatif Bölgeselleşme: ASEAN Örneği. International Journal of Political Science and Urban Studies, 7, 38-52.

Yalçınkaya M. H. (1997),“AB ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinde Rekabet Gücü”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 3: 403-436.

Yıldırım, E. (2018). Sovyet Sonrası Rusya’da Toplumsal Muhalefetin Ekonomi Politikası. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, S. (2010), “2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (18), 47-55.